

શ્રી યશોવિજયજી

જૈન ગ્રંથમાળા

દાદાસાહેબ, ભાવનગર.

ફોન : ૦૨૭૮-૨૪૨૫૩૨૨

૩૦૦૪૮૪૬

2930

હિંદુ અને ઇસ્લામી

કાયદાની રૂપરેખા.

: : લેખક : :
દામોદર લક્ષ્મીશંકર ત્રિવેદી.

કિંમત બે રૂપીયા.

.....
All rights reserved and protected under
Copy Right Act.
.....

આનંદ પ્રી. પ્રેસ-ભાવનગર.

શ્રી નટવરલાલ માણેકલાલ મુરતી.

B. A. LL. B.

અ ને

શ્રી રમણલાલ કેશવલાલ ત્રિવેદી.

B. A. LL. B.

એ મ ને

આ પુસ્તક આદરપૂર્વક અર્પણ.

અનુક્રમ.

હિંદુ કાયદો.

૧ કાયદાની ઉત્પત્તિ.	....	....	....	૩
૨ રિવાજ.	....	....	....	૪
૩ મિલકત.	....	....	....	૭
૪ અવિભક્ત અને સંયુક્ત કુટુંબ.	....	....	....	૧૧
૫ વારસા વિષે સામાન્ય.	....	....	....	૧૮
૬ વારસો.	....	....	....	૨૨
૭ વહેંચણુ.	....	....	....	૨૮
૮ અનંશ.	....	....	....	૩૮
૯ દત્તક.	....	....	....	૪૪
૧૦ સ્ત્રીધન.	....	....	....	૫૨
૧૧ ભરણપોષણ.	....	....	....	૬૨
૧૨ પ્રકીર્ણ.	....	....	....	૬૬

ઇસ્લામી કાયદો.

૧૩ વારસો.	....	....	....	૭૩
૧૪ લગ્ન, મેહર, તલાક, અને ઈદ્દાત.	....	....	....	૯૦
૧૫ બક્ષીસ.	....	....	....	૯૭
૧૬ વકફ.	....	....	....	૧૦૧
૧૭ અથક્રિયા અધિકાર.	....	....	....	૧૦૬
૧૮ પ્રકીર્ણ.	....	....	....	૧૧૧

પરિશિષ્ટ.

સરખામણી કાયદાના આધારો, લાવનગર સંસ્થાના વારસાના નિયમ, ફકરાનું સાંકળીયું, અભિપ્રાય. ૧૧૮

આદિ વચન.

રા. દામોદર લક્ષ્મીશંકર ત્રિવેદીનો હિંદુ અને મહા-
મેડન લૌ સરળ ગુજરાતી ભાષામાં લખી પ્રસિદ્ધ કરવાનો
આ પ્રયાસ ખરેખર આવકારદાયક અને સ્તુત્ય છે. આવા
હિંદુ અને મહામેડન લૌના સંયુક્ત પુસ્તકની ખરેખર
આવશ્યકતા હતી, તે લેખકે ઉપયોગી રીતે પૂરી પાડી છે.

લેખકે હિંદુ અને મહામેડન લૌના દરેક અગત્યના
વિષયોના મૂળ સિદ્ધાંતો ખુબ સુંદર રીતે તારવી કાઢી
ઉત્તરોત્તર સૂત્ર તરીકે ઘણી સરળ અને સામાન્ય વર્ગ
પણ સહેલાઈથી સમજી શકે તેવી ભાષામાં લખ્યા છે.

ઘણીવાર આ વિષય ઉપરનાં મોટા અને આધારભૂત
જે પુસ્તકો ગણાય છે તેમાંની વારંવાર મુઝવણમાં નાખે
તેવી ટીકાઓ અને એક બીજાથી અથડાતા અને નહિ
સમજી શકાય તેવા જુદી જુદી હાઈકોર્ટના મતભેદવાળા
ફ્રેંસલાઓ એક બાબુ રાખી લેખકે ફક્ત અગત્યના ફ્રેંસ-
લાઓનું દરેક સૂત્ર અને સિદ્ધાંતના આધાર તરીકે આપ્યા
છે, તેથી બીજા પુસ્તકો વાંચતા ઘણીવાર જે ગોટાળો પેદા
થાય છે તે આ પુસ્તક વાંચવાથી થતો નથી, અને દરેકે

દરેક સિદ્ધાંત અને નિર્ણય બહુ જ સ્પષ્ટ રીતે સમજ
શકાય છે.

ઘણાં આધારભૂત ગણાતા બન્ને વિષયોના પુસ્તકોનો
અભ્યાસ કરી તેના દોહનરૂપે આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવામાં
લેખકે ખરેખર ઘણો સ્તુતિપાત્ર પ્રયાસ કર્યો છે અને તેમ
કરવામાં તેમણે લીધેલો પરિશ્રમ અને પુસ્તકની વ્યવહાર
ઉપયોગિતા જોતાં કિંમત ઘણી વ્યાજબી રાખવામાં આવી છે.

મારી ખાત્રી છે કે આ પુસ્તક વકીલવર્ગ અને
ન્યાયાધિકારીઓને બહુ ઉપયોગી થશે, એટલું જ નહિ પણ
રોજરોજના વહેવારમાં સામાન્ય જનસમૂહને પણ તેટલુંજ
ઉપયોગી થશે. અને સામાન્ય વર્ગને નાની નાની બાબતોમાં
વખતોવખત વકીલોની સલાહ લેવાનો ખર્ચ અને તક-
લીફ બચાવી શકશે.

રાજકોટ સીવીલ સ્ટેશન. }
તા. ૧ જુલાઈ ૧૯૩૪ }

P. L. Chudgar.
ખારીસ્ટર-એટ-લૉ.

આભાર દર્શન.

मणौ वज्र समुत्कीर्णं सूत्रस्येवास्ति मे गतिः

હિંદુ અને ઇસ્લામી કાયદાના એક ન્હાના ગુજરાતી પુસ્તકની આવશ્યકતા ઉભી થતા, મહેરબાન નટવરલાલ માણેકલાલ સુરતી સાહેબે આજ્ઞા કરતાં, યથાસાધ્ય શ્રમ લઈ આ પુસ્તક વાંચનાર આગળ ધર્યું છે.

અનેક વ્યવસાયો વચ્ચે મુરખીશ્રી પોપટલાલ એલ. ચુડગર બેરેટર-એટ-લો એ આશિર્વાદના આદિવચન લખી આપીને અને શ્રી રમણલાલ કેશવલાલ ત્રિવેદીએ મારા ઉપરના તેઓશ્રીના સદલાવથી પોતાનો કિંમતી સમય રોકી ઝીણવટથી વાંચી ઘણી ઉપયોગી સૂચનાઓ આપી આભારી કર્યો છે.

સંસ્થાન લાવનગરના મહેરબાન સરન્યાયાધિશ સાહેબ શ્રી લાસ્કરરાવ વિઠ્ઠલદાસ. એમ. એ. એલએલ. બી. અને શ્રી છોટાલાલ પીતાંબરદાસ ઓઝા તેમજ અન્ય ન્યાય મૂર્તિઓ તથા વિદ્વાન ધારાશાસ્ત્રીઓએ આ પુસ્તકની હસ્તલિખીત પ્રત વાંચી તેમનો અમુલ્ય અભિપ્રાય આપેલ છે તેમનો હું ઋણી છું.

આ પુસ્તક લખવામાં નીચે જણાવેલા પુસ્તકોનો પણ પૂરતી ઉપયોગ કર્યો છે. અને તે બદલ તેમના લખનારોનો હું અત્રે આભાર માનું છું.

- 1 Hindu Law of inheritance. By Sir Ernest Jhon.
- 2 Institution of Musalman law by Mr. Abdul Rahiman.
- 3 Hindu code (1929) By Sir H. Gour.
- 4 Hindu Law By Sir Mulla.
- 5 Mohemedan Law.
- 6 હિંદુલો: શ્રી મનહરનાથ માણેકનાથ ધારેખાન.
- 7 મુસલમાની સરેહ. શ્રી મોહનલાલ ઓધવજી પરીખ.
- 8 An Epitom of Hindu Law By C. K. Mulji F. A. Rana.

આ પુસ્તકમાં છાપબૂલ ઓછી જણાય તો તે બદલ વાંચકોએ, મારા સ્નેહી લાઇ નર્મદાશંકર ગોપાળજી ત્રિવેદીનો આભાર માનવાનો છે.

પુસ્તક છાપવા બાબતમાં મને અનુકુળતા કરી આપવા બદલ આનંદ પ્રેક્ષના સંચાલક શ્રી હરિલાલ દેવ-ચંદલાઇનો આભાર આ સ્થળે માનવાનું મારે બૂલવું જોઈએ નહિ.

મારો આ પ્રયાસ વાંચનારને જરાપણ મદદરૂપ થશે તો મેં લીધેલો શ્રમ સાર્થક થયો માનીશ.

તા. ૨૪-૧-૩૫
વસુલાતી ઓફીસ.
લાવનગર.

} દામોદર લક્ષ્મીશંકર ત્રિવેદી.

હિંદુ કાયદો.

૧. કાયદાની ઉત્પત્તિ.

૧ કાયદાની ઉત્પત્તિ.

૧ કાયદાની ઉત્પત્તિ.

હિંદુ કાયદાનું મુખ્ય અંધારણ મનુસ્મૃતિ, શ્રુતિ, તથા તે ઉપરની વિજ્ઞાનેશ્વરી, માધવ્ય વિગેરે ટીકાઓ, હાઇકોર્ટોના ફેંસલાઓ અને અસલથી અવિચ્છિન્ન રીતે ચાલ્યા આવતા રીત રિવાજો ઉપર છે. (Immemorial custom is transcendent law) [૧] તેવીજ રીતે મુસલમાની સરેહ પશુ, કુરાન, સનાહ અને હદીસ, ઇજમાયા, કિયાસ અને સ્થાપિત રિવાજ ઉપર આધાર રાખે છે.

હિંદુ કાયદાના બુદ્ધા બુદ્ધા આધારોમાં, મુખ્ય ઇલાકામાં ખાસ કરીને (૧) વિજ્ઞાનેશ્વરી મિતાક્ષરા ટીકા અને (૨) વ્યવહાર મયુખ ઉપર અને (૩) તેને અનુલક્ષીને થયેલા હાઇકોર્ટોના ઠરાવો ઉપર વધારે વજન રાખવામાં આવે છે. [૨]

૨. રિવાજ.

૨ રિવાજ કેવો હોવો જોઈએ.—૩ રિવાજની સાબેતી.

૨. રિવાજ કેવો હોવો જોઈએ.

રિવાજ સર્વમાન્ય, જુના વખતથી અવિચ્છિન્ન રીતે ચાલ્યો આવતો હોવો જોઈએ; અને તે સદાચરણ અને રાજ્યની જાહેર-નીતિથી વિરુદ્ધ હોવો ન જોઈએ. રિવાજ સામુદાયિક તેમજ કુટુંબગત પણ હોય છે. [૩] તે અનીતિને ઉત્તેજન આપે તેવો ન હોવો જોઈએ. દેવદાસી બનાવવાના રિવાજ સરખો અનીતિને ઉત્તેજન આપે તેવો રિવાજ કાયદેસર ગણાતો નથી. [૪] એક વખત એક રિવાજ કોર્ટે સ્વીકાર્યો પછી તે રિવાજને આધાર વગરનો ગણી તે સામે વાંધો ઉઠાવી શકાય નહિ. [૫] તેથી ઉલટું સ્થાપિત રિવાજ પણ જાહેર નીતિથી વિરુદ્ધ હોય તો તે સ્વીકારી શકાતો નથી. [૬] દાખલા તરીકે બાપતું ખુન કરનારને અથવા તેમાં મદદ કરનારને બાપનો વારસો મળવા રિવાજ હોય છતાં પણ તે મળી શકતો નથી.

૩. રિવાજની સાબેતી.

રિવાજ અને કાયદામાં સામાન્ય ફેરફાર હોય તો તે થોડા પુરાવથી પણ સાબેત ગણી શકાય. પરંતુ જ્યાં રિવાજ અને કાયદામાં વિશાળ તફાવત હોય ત્યાં તેવો રિવાજ સાબેત કરવા માટે ઘણો વજનદાર અને ચોક્કસ પુરાવો રજૂ કરવો જોઈએ. [૭]

રિવાજ સાબેત કે નાસાબેત નીચે પ્રમાણેની હકીકત ઉપરથી ગણી શકાય છે. [૮]

૧ અગાઉનો એજ મુદ્દા ઉપરનો ચુકાદો હુકમ કે હુકમનામું.

૨ સરકારી દફતરે નોંધ.

૩ એ વિષય ઉપર લખાયેલું પુસ્તક.

૪ કેાઈ પણ વ્યવહાર કે જેમાં ભૂલરવાળો રિવાજ ઉત્પન્ન થયો હોય, તે રિવાજને આધારે માગણી થઈ હોય, તેમાં સુધારો થયો હોય, અથવા તે રિવાજ સ્વીકારાયો હોય, સાબેત માનવામાં આવ્યો હોય, તેનો અસ્વીકાર કરવામાં આવ્યો હોય અગરતો તે અસ્તિત્વમાં અસંબદ્ધ (inconsistent) માલુમ પડ્યો હોય તેવો વ્યવહાર.

૫ કેાઈ ખાસ ઉદાહરણ કે જેમાં ભૂલરવાળો રિવાજને આધારે માગણી થઈ હોય, તે સ્વીકારાયો હોય, તેના

આધારે વર્તન થયું હોય, અગર તેના અસ્તિત્વનો અસ્વીકાર થયો હોય, અથવા તેથી અન્યથા રીતે વર્તન કરવામાં આવ્યું હોય.

૬ અ. જે માણસો રિવાજનું અસ્તિત્વ અથવા તેની ગેરહયાતી જાણતા હોય તેમનું કથન. અથવા.

બ. જીકરવાળા રિવાજ વિષે કોઈ માણસનું જ્ઞાન સંભવિત હોય અથવા રિવાજ સંબંધી તકરાર ઉપસ્થિત થયા પહેલાં જેણે પોતાનો તે વિષે મત દર્શાવ્યો હોય: અને તેઓ ગુજરી ગયા હોય અથવા ગેરવ્યાજબી ખર્ચ અગર ઢીલ થયા સિવાય તેઓને બોલાવી શકાય તેમ ન હોય તો તેઓનો, જે મત પ્રથમ રજુ થયો હોય તે.

ક. સંજ્યાબંધ માણસોના પુરાવ.

ડ. તે વિષયના નિષ્ણાતના મત.

૭ તે સંબંધમાં પોતાના હિત વિરુદ્ધની પ્રથમની કચેલી કબુલત. અને

૮ કાર્ય અને વલણ કે જેથી રિવાજનું અસ્તિત્વ અગર ગેરહયાતી, બનવા જોગ અગર નહિ બનવા જોગ દેખાઈ આવતી હોય.

૩. મિલકત.

૪. મિલકતના પ્રકાર.—૫. સ્વતંત્ર અથવા સ્વોપાર્જિત મિલકત,
૬. વડિલોપાર્જિત મિલકત.

૪. મિલકતના પ્રકાર.

મિલકત બે પ્રકારની હોય છે. (૧) સ્વોપાર્જિત અથવા સ્વતંત્ર અને (૨) વડિલોપાર્જિત. આ કેટલીક વખત અપ્રતિબંધ અને સપ્રતિબંધના નામથી પણ અનુક્રમે ઓળખાય છે.

૫. સ્વતંત્ર અથવા સ્વોપાર્જિત મિલકત.

સ્વોપાર્જિત મિલકતની વ્યવસ્થા તેનો ધારણ કરનાર તેની મરણ મુનાસબ કરી શકે છે. પૂત્ર કે બીજો વારસદાર હોય તો પણ સ્વતંત્ર મિલકતની બક્ષીસ, વીલ કે દાન કરી શકાય છે. સ્વતંત્ર મિલકતનો ધારણ કરનાર વીલ કે વ્યવસ્થા કર્યા સિવાય ગુજરી બાય તો તે મિલકત વારસાઈ હકથી મળે છે, જેનો કંમ વારસા વિષેના સ્વતંત્ર લખાણમાં આપ્યો છે.

નીચે જણાવેલી સ્વતંત્ર મિલકત ગણાય છે.

- ૧ પિતા, પ્રપિતા અને પિતામહ તરફથી વારસા સિવાય બક્ષીસ તરીકે મળેલી મિલકત.
  - ૨ બીજા પિત્રાઈ તરફથી વારસામાં મળેલી મિલકત.
  - ૩ સ્ત્રીની મારફતે મળેલો વારસો.
  - ૪ બક્ષીસ અથવા વીલની રૂઢિએ મળેલી મિલકત.
  - ૫ વડિલોપાર્જિત મિલકતને નુકશાન પહોંચાડ્યા સિવાય મેળવેલી મિલકત.
  - ૬ વડિલોપાર્જિત મિલકતની અસામાન્ય મદદ સિવાય ધંધાદારી [Professional] વિદ્યાની મદદથી મેળવેલી મિલકત.
  - ૭ સરકાર તરફથી મળેલી બક્ષીસ.
  - ૮ પોતે જાતે કમાઈને મેળવેલા પૈસાથી ખરીદેલી મિલકત.
  - ૯ એકત્ર કુટુંબમાંથી ગયેલી અને વડિલોપાર્જિત મિલકતની મદદ સિવાય મેળવેલી મિલકત.
  - ૧૦ પુરૂષ વારસ ન હોય તેવાને વહેંચણીમાં મળેલી મિલકત.
૬. વડિલોપાર્જિત મિલકત.

આ પ્રકારની મિલકતમાં પૂત્ર વિગેરે વારસદારોનો જન્મથી હક લાગે છે, અને મિલકતનો ધારણ કરનાર

જ્યારે અન્ય વારસદાર હોય ત્યારે મરણ મુનાસબ વીલ વિગેરેથી વ્યવસ્થા કરી શકતો નથી.

નીચે જણાવેલ મિલકત વડિલોપાજીત ગણાય છે.

૧ સંયુક્ત કુટુંબના કોઈપણ સભ્યે પોતાના પિતા, પ્રપિતા અને પિતામહ પાસેથી જન્મ હકથી મેળવેલી મિલકત.

મામા તરફથી જે મિલકત વારસામાં મળે તે કૌટુંબીક મિલકત ગણાય નહિ. [૩૮]

૨ મઝીઆરી મિલકતની મદદથી વેપાર વિગેરે કરીને મેળવેલી મિલકત.

૩ સંયુક્ત કુટુંબના સભ્યોએ :મેળવેલી અને એકત્ર કરેલી મિલકત.

૪ પોતે જાતે કમાઈને મેળવેલી પણ કુટુંબની મિલકતમાં ભેળવેલી કમાણી.

૫ કુટુંબની મદદથી આઈ. સી. એસ. જેવી ભારે ખર્ચ કરીને વિદ્યા મેળવી હોય અને તેથી કમાણી થતી હોયતો તે. [૩૯]

૪. અવિભક્ત અને સંયુક્ત કુટુંબ.

૭. સંયુક્ત કુટુંબનું બંધારણ.—૮. અવિભક્ત કુટુંબનું બંધારણ.—૯. અવિભક્ત કુટુંબના સભ્યોનો હક.—૧૦. અવિભક્ત કુટુંબનો સભ્ય, સભ્ય તરિકે ક્યારે બંધ પડે ?—૧૧. કર્તા.—૧૨. કર્તાનો અધિકાર.—૧૩. કર્તાની જવાબદારી.—૧૪. કાયદેસર જરૂરીઆત.—૧૫. અનીતિનું દેવું.—૧૬. દેવાની જવાબદારી.

૭. સંયુક્ત કુટુંબનું બંધારણ.

એક પિતાના સિધી લીંટીમાં ઉતરી આવેલા એક બીજાને સપિંડ તરીકે સગા થતા પુરૂષો, તેમની પત્નીઓ, કુંવારી દિકરીઓ અને દત્તક પુત્રોનું સંયુક્ત કુટુંબ (Joint family) બને છે. દિકરીઓના જ્યારે લગ્ન થાય ત્યારે તે તેના પિતાના કુટુંબની સભ્ય મટી તેના ઘણીના કુટુંબમાં ભળે છે. [૪૦]

મિલકતનું અસ્તિત્વએ સંયુક્ત કુટુંબનું આવશ્યક અંગ નથી. મઝીઆરો વહેંચાય ત્યારે એ સંયુક્તપણું દૂર થાય છે. ફક્ત જમવાનું તથા દેવસેવા બુદ્ધી રાખવાથી સંયુક્તપણું મટી જતું નથી. [૪૧]

૮. અવિભક્ત કુટુંબનું બંધારણ.

સંયુક્ત કુટુંબના સભ્યો પૈકી જેઓનું જન્મથી અવિભક્ત મિલકતમાં કૌટુંબીક હિત ઉત્પન્ન થાય છે તેવા સભ્યો પૂત્ર, પૌત્ર અને પ્રપૌત્ર છે; એટલે કે ધારણ કરનાર મૂળ પુરૂષથી સિધી લીટીમાં ત્રણ પેઢી સુધીના પુરૂષ ભાગીદાર હિંદ અવિભક્ત કુટુંબના સભ્ય (coparcener) ગણાય છે.

અવિભક્ત કુટુંબ કાયદાથી બનેલું હોય છે. કરારથી તે ઉત્પન્ન થતું નથી. [૪૨] વડિલોપાજીત મિલકત એ અવિભક્ત કુટુંબનું મુખ્ય તત્વ છે. હિંદ તેના પિતાની મિલકતનો વારસો લે છે અને તે તેના પુત્રના હક પ્રમાણે વડિલોપાજીત મિલકત ગણાય છે. આવી વસ્તુસ્થિતિમાં દિકરો તેના પિતાની સાથે, અવિભક્ત કુટુંબનો સભ્ય બને છે. ફક્ત પુત્ર જ નહિ પણ પાત્ર અને પ્રપૌત્રનો પણ જન્મથીજ તેમાં હક હિસ્સો ઉત્પન્ન થાય છે. [૪૩] તેથી આગળની પેઢીવાળો અવિભક્ત કુટુંબનો સભ્ય ગણાતો નથી; એટલે કે તેનો હક જન્મથીજ ઉત્પન્ન થતો નથી.

અ — બ ક ડ ચ	જ — જ જ જ જ	સાથેનું પેઢીનામું આપણે જોઈશું તો અ કુટુંબનો મુખ્ય માણસ છે. તે મિલકતનો ધારણ કરનાર અને વ્યવસ્થા કરનાર હોઈ તે કર્તા (મેનેજર) ની સંજ્ઞાથી ઓળખાય છે. અ ને બ અને ક નામના પુત્રો છે. બ ને ક અને ડ અને જ ને જ અને ય નામના પુત્રો અનુક્રમે છે. આ બધા અવિભક્ત કુટુંબના સભ્યો ગણાય છે. અને જન્મથી
---	---	--

મિલકતમાં હક ધરાવે છે. આથી આગળ વધતાં હ ને જ નામે પુત્ર થાય તો તે અવિભક્ત કુટુંબનો સભ્ય બની શકતો નથી. [૪૪]

૯ અવિભક્ત કુટુંબના સભ્યોના હક. [૪૫]

૧ તે વહેંચણુ માગી જીદો થઈ શકે છે.

૨ જ્યાં સુધી વહેંચણુ ન થઈ હોય ત્યાં સુધી એકત્ર કબજો લોગવી શકે છે.

૩ ખીજા સભ્યોની અયોગ્ય અથવા ગેરકાયદેસર વર્તણૂક સામે વાંધો લઈ શકે અને તેમને તેમ કરતા અટકાવી શકે છે.

૪ ખીજા સહભાગીદારોની સંમતિ સિવાય પણ પોતાનો ભાગ વેચી શકે અથવા ગીરો મૂકી શકે છે. પરંતુ તેમ કરવામાં ખરેખરો અવેજ મળેલો હોવો જોઈએ. (Only for valuable consideration.)

૫ જેમ સભ્યોની વધઘટ થાય તેમ તેમના ભાગની પણ વધઘટ થાય છે.

૬ વહેંચણુ કરાવવાની શરતે તેઓ કર્તા પાસે હિસાબ માગી શકે.

૧૦ અવિભક્ત કુટુંબનો સભ્ય, સભ્ય તરીકે બંધ ક્યારે પડે ?

૧ ખીજા કુટુંબમાં તે (દૈમુશ્યાયન સિવાયના રૂપમાં) દત્તક તરીકે લેવાયો હોય.

૨ અવેળ લઇને પોતાનો હિસ્સો ખીજાને સુપરત કરી આપ્યો હોય.

૩ તેના ભાગ પૂરતી ન્યાયકોર્ટની દરખાસ્તથી જમી થઇ હોય.

૪ વિરૂદ્ધ કબજાથી તેનો હક નાબુદ થયો હોય.

૫ તેણે સ્વેચ્છાથી સંસાર ત્યાગ કર્યો હોય.

૬ અવિભક્ત કુટુંબના ખીજા સભ્યોના લાભને અર્થે પોતાનો હક જતો કર્યો હોય.

ઉદાહરણ.

૧ અ,બ અનેક સંયૂક્ત કુટુંબના સભ્યો છે. બ તે અને પૂત્ર થાય છે. બનેઅ, દત્તક તરીકે હને આપે છે અ અને કના સંયૂક્ત કુટુંબના સભ્ય તરીકે બ બંધ પડે છે, અને હનાકુટુંબમાં હક પ્રાપ્ત કરે છે.

૨ અ અને બ હિંદુ અવિભક્ત કુટુંબના સભ્ય છે. ક સામેની દરખાસ્તની બજવણીમાં અનેા હિસ્સો ખોટી રીતે જમ થઇ વેચાઇ જાય છે. અ વાંધો લેવામાં નિષ્ફળ નિવડે છે. પોતાના હિસ્સાનું વેચાણ થવાથી તે અવિભક્ત કુટુંબના સભ્ય તરીકે બંધ પડે છે. [૪૬]

૧૧. કર્તા.

અવિભક્ત કુટુંબના વડા તરીકે સામાન્ય રીતે મૂળ પુરૂષ પિતા હોય છે. સાધારણ કર્તા કરતા પિતાને દેવું

કરવાનો તથા મિલકત વેચવાનો અને ગીરો મૂકવાનો વધારાનો હક છે. પરંતુ તે દેવું કાયદા વિરૂદ્ધનું અગર અનીતિનું હોવું જોઈએ નહિ.

પિતાને અભાવે કુટુંબમાં જે બીજો મોટો હોય તે કર્તા તરીકે કામ કરે છે. પરંતુ વડિલસભ્ય પોતે કર્તા તરીકે કામ કરવા નારાજ હોય તો, કર્તા તરીકેનો ભાર, બીજા પોતાથી ન્હાના સભ્ય ઉપર નાખી શકે છે. [૪૭] સગીર ઉમરના સભ્યોનો તે કુદરતી વાલી છે. [૪૮] કુટુંબની મિલકત સંભાળવાની તેની ફરજ છે. પરંતુ તે ફરજ બદલ તેને કાંઈ મહેનતાણું મળી શકે નહિ. ખાસ જવાબદારીવાળું કામ હોય તો બીજા સભ્યોની સંમતિથી તે પગાર લઈ શકે. [૪૯]

૧૨. કર્તાનો અધિકાર.

૧ અવિભક્ત કુટુંબની સઘળી મિલકત પોતાના તાબામાં લેવાનો અને તેનો દરેક રીતે વહીવટ કરવાનો. [૫૦]

૨ ઉપરોક્ત મિલકતનો તે મરજીમુનાસબ ઉપયોગ કરી શકે. [૫૧]

૩ બીજા સભ્યોને તે હિસાબ આપવા બંધાયો નથી તેમજ પોતાની બેદરકારીથી થતા નુકશાન માટે જવાબદાર નથી. [૫૨]

આવી વર્તણૂંકથી જે સભ્ય નારાજ હોય તે વહેંચણું કરાવી શકે છે.

૪ કર્તા પિતા હોય તો તે મુદત બહારનું દેવું પણ કબુલી શકે છે અને તે પિતાની વારસામાં મળવાની મિલકત પૂરતું બંધનકારક છે. [૫૩]

૫ અવિભક્ત કુટુંબના પ્રતિનિધિ તરીકે કુટુંબના હિતને સંબંધ ધરાવતા બધા દાવામાં અને કોર્ટના ચાલતા કામોમાં ઉભા રહી તે કરાર કરી શકે છે, છૂટ મૂકી શકે છે, વસુલની પહોંચ આપી શકે છે, દેવું કબુલ કરી શકે છે, પંચ નિમવાને અરજ કરી શકે છે, અને દાવાઓનું સમાધાન કરી શકે છે. સામાન્ય રીતે કુટુંબને માટે જરૂરી અને હિતકારક એવા બધા કાર્યો તે કરી શકે છે. [૫૪]

૬ અવિભક્ત કુટુંબના સગીર સભ્યોના કુદરતી વાલી તરીકે તે કામ કરી શકે છે. [૫૫]

૭ મજીઆરી મિલકતના શેર હોય તો તે પોતાના નામે ચડાવી શકે છે.

૮ કુટુંબ તરફથી, બીજા સભ્યોને વાલીમાં પક્ષકાર બનાવ્યા સિવાય કર્તા દાવો કરી શકે છે. [૫૬]

૯ કાયદેસર જરૂરીઆતના ખર્ચ માટે તે દેવું કરી શકે છે. [૫૭]

૧૩. કર્તાની જવાબદારી.

૧ કર્તા, જો હજો રમીને આવકનો ગેરઉપયોગ કરે તો, અથવા તો કાયદેસરની જરૂરીઆત સિવાય અને

કુટુંબને અંધનકારક ન હોય એવા અર્થમાં વાપરે
તો તેને માટે તે જવાબદાર બને છે. [૫૮]

૨ કર્તા, હિસાબ રાખવાને કે આપવાને અંધાએલ નથી
પરંતુ જો તેણે કબુલ કર્યું હોય તો તે કરાર પ્રમાણે
હિસાબ આપવા અંધાએલ છે. [૫૯]

૩ કર્તાએ પોતાને નામે લેખ લીધી હોય તો તેની
જવાબદારી પ્રાથમિક રીતે પોતાની છે. [૬૦]

૪ મુદત બહારનું દેવું કબુલ કર્યું હોય તો તે કુટું-
બને નહિ પણ પોતાને જ અંધનકર્તા છે. [૬૧]

૧૪. કાયદેસર જરૂરીઆત.

૧ સરકારી વસુલાત ખાતાનું દેવું અને કુટુંબની મિલકત-
માંથી આપવાના બીજા દેવાં. [૬૨]

૨ અવિભક્ત કુટુંબના સભ્યો અને તેમના સ્ત્રીપુત્રાદિકનું
ભરણું પોષણ.

૩ પુરૂષ સભ્યના [૬૩] અને બીજા સભ્યની દીકરીઓના
લગ્નનો અર્થ. [૬૪]

૪ કુટુંબમાં થતી બીજી ક્રિયાઓ અને શ્રાદ્ધ વિગેરેનું
અર્થ, [૬૫]

૫ કુટુંબની મિલકતના રક્ષણ માટે અને તે મેળવવા
માટે લેવા જોઈતાં કાયદેસર પગલાં લેતાં થયેલ
અર્થ. [૬૬]

૬ કર્તા અથવા સભ્યો સામે મુકાયેલા ગંભીર ફૈજદારી તહોમતનો ખચાવ કરવા માટે થયેલ ખર્ચ. [૬૭]

૭ કુટુંબના ધંધામાં થયેલ દેવું આપવા. [૬૮]

૧૫. અનીતિનું દેવું.

૧ દારૂ માટે.

૨ પિશાચવૃત્તિ માટે.

૩ ભુગાર માટે.

૪ પોતાના અપકૃત્યથી થયેલ દંડ ભરવા માટે.

૫ ભ્રમીન માટેનું.

૬ અભ્યવહારિક દેવું. [૬૯]

૧૬. દેવાની જવાબદારી.

ઉપર જણાવ્યા મુજબનું અનીતિનું દેવું આપવાને વારસદાર બંધાયો નથી. તે ઉપરાંત નીતિનું કાયદેસર જે દેવું હોય તે પણ જે મિલકત એને પિતા તરફથી વારસામાં મળી હોય તેટલા પુરતુંજ અદા કરવા તે બંધાયો છે. જે દેવું આપવા માટે મિલકત ઓછી હોય તો પૂત્ર પૂરેપૂરું દેવું આપવા બંધાએલો નથી. [૭૦]

પૂત્રનું દેવું આપવા પિતા બંધાએલ નથી. પરંતુ જે વડિલોપાર્ણત મિલકત હોય અને પૂત્રની હયાતીમાં હાવો લાવે તો તેના ભાગ પુરતી મિલકત જપ્તી કરાવી વેચાવી શકે.

(A father is under no religious obligation to pay the debts of his son.) [૭૧]

૫. વારસા વિષે સામાન્ય.

૧૭. વારસાની વ્યાખ્યા. ૧૮. ન વહેંચી શકાય તેવો વારસો.
૧૯. વારસાનો હક ક્યારે મળે ?

૧૭. વારસાની વ્યાખ્યા.

કોઈ માણસની હયાતી મૃત્યુથી બંધ પડે અગર તેા સંસારિક દ્રષ્ટિએ તે મરણ પામે, એટલે સંન્યાસી કે યતિ થાય, તેજ વખતે તેની મિલકત અથવા મિલકત ઉપરનો હક હિસ્સો બીજાને પ્રાપ્ત થાય છે. તેને સામાન્ય રીતે વારસો કહેવામાં આવે છે. [૬]

વારસા હક બે પ્રકારના છે. એક વહેંચાણુ થઈ શકે તેવો (Partible) અને બીજો વહેંચણુ ન થઈ શકે તેવો. (Impartible.) વહેંચણુ થઈ શકે તેવો વારસો કેવી રીતે વહેંચાય તે વારસા વિષેના સ્વતંત્ર પ્રકરણમાં જોઈશું.

૧૮. ન વહેંચી શકાય તેવો વારસો.

૧ રાજ્ય અને જમીનદારી. (૧૦)

૨ મદ્રાસ ઇલાકામાં પલૈયામ.

૩ નોકરી પેટે જાગીર.

૪ વતન અને સરંજામ.

૫ ઘાટવાલ [૧૨] ઘાટ સાચવવાની નોકરી માટે અપા-
એલી જાગીર. નોકરીના કરાર મુજબ તેમાં ફેરફાર થાય છે.

ઉપર જણાવેલી મિલકત, ખીજી રીતે રિવાજ ન હોય
તો અવહેંચણીય એટલે કે વહેંચણુ થઇ શકે નહિ એવી
છે. તે જ્યેષ્ઠ પુત્રને જ મળે છે. આવો વારસો ભવિષ્યનો
ગણાય છે અને તે વેચી શકાતો નથી. આવી મિલકતમાં
ભરણુ પોષણનો હક, ફક્ત ભાઇઓ અને પુત્રનો જ છે.
બીજાઓનો નથી.

૧૯. વારસાનો હક કયારે મળે ?

હિંદુઓમાં વારસાનો હક જન્મથી મળે છે અને મૃત્યુથી
અંત પામે છે. વારસા હક શરૂ થયા વખતે વારસદારનો
ખરેખર જન્મ થયોજ નોંધવો તેવી જો કે જરૂર નથી. તે
ગર્ભાવસ્થામાં હોય તોપણ તેનો જન્મ થયા બરોબર ગણી
તેને વારસો મળે છે. એટલે કે પુત્ર ગર્ભમાં હોય ત્યારથી
તે હયાત ગણાય છે. જ્યારે વહેંચણુ થાય ત્યારે કોઇ પુત્ર
ગર્ભમાં હોય છતાં તેનો ભાગ ગણવામાં ન આવ્યો હોય
તો, તે તેના જન્મ પછી, અગાઉ થયેલી વહેંચણુ રદ કરાવી,
ફરીવાર વહેંચણુ કરાવવાને હકદાર છે. [૧૩] પરંતુ વહેં-
ચણુ વખતે જો તે ગર્ભમાં પણ ન હોય તો પછી તેને
તેવો હક નથી. હાખલા તરીકે—

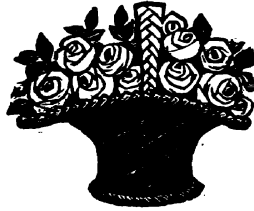
(૧) અ ને બે દિકરા છે. તેમને ભાગ વહેંચી આપી પોતે એક ભાગ રાખે છે. ત્યારબાદ અને બીજા બે દિકરા થાય છે. તેઓ અચ્ચે પોતાના માટે રાખેલા હિસ્સામાંથી બે ભાગ પાડી લઇ શકે છે, પરંતુ તેઓ અગાઉ વહેંચણી થઈ હોય તેમાંથી ભાગ માગી શકતા નથી. અને સ્વોપાર્જીત મિલકતનો વારસો પણ પાછળ જન્મેલાને મળે છે. આગળના બુઢા પડેલા વારસોને મળતો નથી.

(૨) એક હિંદુ ૧૮૩૨ માં જન્મથી અંધ પુત્રને અને બે વિધવાને મુકીને ગુજરી ગયો. બન્નેમાંથી છેલ્લી વિધવા સં. ૧૮૪૬ માં ગુજરી ગઈ. તેના મૃત્યુથી અંધપુત્ર વારસો લેવા માટે નાલાયક હોવાથી, નણકના વારસ તરીકે ગુજરનારના ભત્રીજાને વારસો મળ્યો. હવે, અંધપુત્ર પરણેલો હોવાથી તેને ૧૮૫૮ માં પુત્ર જન્મ્યો, અંધમાણસ ૧૮૬૧માં ગુજરી ગયો. તેનો પુત્ર આગળ જણાવેલ ભત્રીજાને મળેલ વારસો પોતે પાછો મેળવી શકતો નથી. [૧૪]

ઉપરના ઉદાહરણમાં જોયું તેમ વારસાઈ હક ઉત્પન્ન થાય ત્યારે તે વધારે નણકનો વારસદાર ગર્ભાવસ્થા (conception) માં આવે તેની રાહ જોવા રોકાતો નથી, પરંતુ ગુજરનારનો જે નણકમાં નણકનો હયાત વારસદાર હોય તેને પ્રાપ્ત થાય છે. હાખલા તરીકે—

અ ગુજરી બય છે. અ ને એક દિકરો છે, પરંતુ તે વારસાના હકમાંથી જોઓને બાદ કર્યા છે તે માંહેનો છે.

ઘોટલે તેને વારસો મળી શકે નહિ; પરંતુ તેના લગ્ન થયા હોય અને તેનાથી તેને વારસો લેવાને યોગ્ય વારસદાર ઉત્પન્ન થાય તો તેને વારસો મળે. પરંતુ જો ગુજરી ગયો તે વખતે આવા વારસદારનું અસ્તિત્વ ન હોય તો પછી તેવા વારસદારનો જન્મ થતા સુધી નહિ રોકાતા વારસો અના ધીબ વારસદારને મળે. [૧૫]

૬. વારસો.

૨૦. વારસાહક ક્યારે ઉત્પન્ન થાય.—૨૧. વારસદારોના અનુક્રમે વર્ગ.—૨૨. સપિંડ —૨૩. સમાનોહક.—૨૪. બંધુ.—૨૫. મયૂષ્ય પ્રમાણે વારસાનો ક્રમ.

૨૦. વારસા હક ક્યારે ઉત્પન્ન થાય.

જ્યારે કોઈ માણસ તેની પાછળ વીલ કે બક્ષીસ કર્યા સિવાય સ્વતંત્ર મિલકત મૂકી ગુજરી જાય ત્યારે વારસાહક ઉદ્ભવે છે. [૯૫] તે કોઈની રાહ જોતો નથી અને અટકતો નથી. પૂત્ર ગર્ભમાં હોયતો વિધવાને પૂત્રનો જન્મ થતા સુધી મિલકત મળે છે.

૨૧. વારસદારોના અનુક્રમે વર્ગ.

- ૧ ગોત્રજ સપિંડ.
- ૨ બિજગોત્ર સપિંડ.
- ૩ સમાનોહક.
- ૪ બંધુ.
- ૫ ધર્મશુરૂ.

૬ શિષ્ય.

૭ સહપાઠી. (Co-student)

૮ રાજ્ય.

૨૨. સપિંડ.

૧ એકજ પૂર્વજથી પુરુષ મારફતે પૂરોગામી અને પછીની સાત પેઢી સુધીના: અને મૂળ પુરુષને મળતા, સ્ત્રી મારફતે પાંચ પેઢી સુધીના એકબીજાને થતા સગા.

૨ તેની પત્ની, પૂત્રી અને પૂત્રીનો પુત્ર અને તેના છ પૂર્વજોની પત્નીઓ.

સપિંડ ત્રણ પ્રકારથી બને છે. ૧ જન્મથી. ૨ લગ્નથી અને ૩ હત્ત વિધાનથી.

આપણા પ્રદેશમાં પિંડનો અર્થ શરીર ગણ્યો છે. જે સહ્યના શરીરમાં મરનારના વીર્યનો વધારે ભાગ હોય અને પૂરોગામી તરફ ગણતા જેમના વીર્યનો વધારે ભાગ શુભરનારમાં હોય તેો તે વધારે શ્રેષ્ઠ ગણાય છે. આ નિયમને પ્રત્યાસત્તિ (Propinquity) નો નિયમ કહેવામાં આવે છે. આ નિયમને આધારે પત્ની પણ સપિંડ ગણાય છે. અને ભાણેજની પણ ભિન્નગોત્ર સપિંડમાં ગણના થાય છે.

૨૩. સમાનોદક.

જેઓ એકગોત્રમાં પિત્રાઈની રીતે શુભરનારથી નીચે અને તેજ પ્રમાણે પૂર્વજમાં સાતમી પેઢીથી ચૌદમી પેઢી

સુધી અને તેથી પણ આગળ જો સ્પષ્ટ રીતે પેઢીનામું પૂર-
વાર થઈ શકતું હોયતો તેઓ સઘળા સમાનોદક ગણાય છે.

૨૪. બંધુ.

સામાન્ય પુરૂષથી સ્ત્રી માર્ફતે, પિતૃ પક્ષથી કે માતૃ
પક્ષથી સંબંધી થતો, કે પાંચ પેઢી (પોતે અને હકલાર
સગાને ગણતા) ના સગા બંધુ ગણાય છે.

બંધુના ત્રણ વર્ગ કરેલા છે.

આત્મબંધુ—એટલે અ બાપની જ્ઞેનનો પૂત્ર.

બ માતાની જ્ઞેનનો પૂત્ર.

ક માતાના ભાઈનો પૂત્ર.

પિતૃબંધુ—એટલે અ બાપના બાપની જ્ઞેનનો પૂત્ર.

બ બાપની માતાની જ્ઞેનનો પૂત્ર.

ક બાપની માતાના ભાઈનો પૂત્ર.

માતૃબંધુ—એટલે અ માતાના બાપની જ્ઞેનનો પૂત્ર.

બ માતાની માતાની જ્ઞેનનો પૂત્ર.

ક માતાની માતાના ભાઈનો પૂત્ર.

૨૫. મયૂખ પ્રમાણે વારસદારોનો ક્રમ.

૧ પૂત્ર.

૨ પૂત્રનો પૂત્ર.

૩ પૂત્રના પૂત્રનો પૂત્ર.

૪ વિધવા.

વિધવાને મર્યાદિત હક્કથી વારસો મળે છે. તેના મરણ-
બાદ વારસો ઉત્તરવારસોને મળે છે. તેની વર્તાણુક નઠારી
ન હોય તોજ વારસો મળે, પરંતુ વારસો મળ્યા પછી તે
વ્યભિચારિણી બની હોય તો તેથી તેને મળેલો વારસો
પાછો લઈ શકાય નહિ. [૬૬] પતિના વારસદાર તરીકે
વારસો મળ્યો હોય અને તે પૂનર્લગ્ન કરે તો વારસો પાછો
લઈ શકાય.

૫ પૂત્રી.

પૂત્રીને પૂત્રની પેઠે સ્વતંત્ર વારસો મળે છે. [૬૭] પૂત્રી-
ઓમાં પ્રથમ અવિવાહિત પૂત્રી, તેને અભાવે પરણેલી પણ
ગરિબ અને તેવી ન હોય તો પછી શ્રીમંત સાસરાવાળી
પૂત્રીને વારસો મળે. [૬૮]

પૂત્રી વ્યભિચારિણી હોય તોપણ સામાન્ય રીતે વારસો
મળવામાં વાંધો આવતો નથી, પરંતુ જે પૂત્રીઓમાં એક
સારી ચાલચલગતની હોય તો તેને વારસો મળે. [૬૯]

૬ પૂત્રીનો પૂત્ર.

૭ પિતા.

૮ માતા.

માતા વ્યભિચારિણી હોય તો પણ તેને પૂત્ર તરફથી
મળેલો વારસો પાછો લઈ શકાય નહિ. [૧૦૦]

૯ સગો ભાઈ, ગુજરનાર સમાભાઈના દિકરાઓ હોય
તો તેઓ સાથે.

- ૧૦ સગા ભાઈનો પૂત્ર.
- ૧૧ બાપની માતા.
- ૧૨ સગી જહેન.
- ૧૩ ઓરમાન જહેન.
- ૧૪ પૂત્રના પૂત્રના પૂત્રનો પૂત્ર.
- ૧૫ પૂત્રના પૂત્રના પૂત્રના પૂત્રનો પૂત્ર.
- ૧૬ પૂત્રના પૂત્રના પૂત્રના પૂત્રના પૂત્રનો પૂત્ર.
- ૧૭ પૂત્રની વિધવા.
- ૧૮ પૂત્રના પૂત્રની વિધવા.
- ૧૯ પૂત્રના પૂત્રના પૂત્રની વિધવા.
- ૨૦ પૂત્રના પૂત્રના પૂત્રના પૂત્રની વિધવા.
- ૨૧ પૂત્રના પૂત્રના પૂત્રના પૂત્રના પૂત્રની વિધવા.
- ૨૨ પૂત્રના પૂત્રના પૂત્રના પૂત્રના પૂત્રના પૂત્રની વિધવા.
- ૨૩ ભાઈના પૂત્રનો પૂત્ર.
- ૨૪ ભાઈના પૂત્રના પૂત્રનો પૂત્ર.
- ૨૫ ભાઈના પૂત્રના પૂત્રના પૂત્રનો પૂત્ર.
- ૨૬ ભાઈના પૂત્રના પૂત્રના પૂત્રના પૂત્રનો પૂત્ર.
- ૨૭ ઓરમાન મા.
- ૨૮ ભાઈની વિધવા.
- ૨૯ ભાઈના પૂત્રની વિધવા.
- ૩૦ ભાઈના પૂત્રના પૂત્રની વિધવા.
- ૩૧ ભાઈના પૂત્રના પૂત્રના પૂત્રની વિધવા.
- ૩૨ ભાઈના પૂત્રના પૂત્રના પૂત્રના પૂત્રની વિધવા.
- ૩૩ ભાઈના પૂત્રના પૂત્રના પૂત્રના પૂત્રના પૂત્રની વિધવા.
- ૩૪ બાપનો બાપ.

૩૫ આપનો ભાઈ.

૩૬ આપના ભાઈનો પુત્ર.

૩૭ આપના ભાઈના પુત્રનો પુત્ર.

૩૮ આપના ભાઈના પુત્રના પુત્રનો પુત્ર.

૩૯ આપના ભાઈના પુત્રના પુત્રના પુત્રનો પુત્ર.

૪૦ આપના ભાઈના પુત્રના પુત્રના પુત્રના પુત્રનો પુત્ર.

૪૧ આપની ઓરમાન મા.

૪૨ આપના ભાઈની વિધવા.

૪૩ આપના ભાઈના પુત્રની વિધવા.

૪૪ આપના ભાઈના પુત્રના પુત્રની વિધવા.

૪૫ આપના ભાઈના પુત્રના પુત્રના પુત્રની વિધવા.

૪૬ આપના ભાઈના પુત્રના પુત્રના પુત્રના પુત્રની વિધવા.

૪૭ આપના ભાઈના પુત્રના પુત્રના પુત્રના પુત્રના પુત્રની
વિધવા.

૪૮ આપના આપની મા.

૪૯ આપના આપનો આપ.

૫૦ આપના આપનો ભાઈ.

૫૧ આપના આપના ભાઈનો પુત્ર.

૫૨ આપના આપના ભાઈના પુત્રનો પુત્ર.

૫૩ આપના આપના ભાઈના પુત્રના પુત્રનો પુત્ર.

૫૪ આપના આપના ભાઈના પુત્રના પુત્રના પુત્રનો પુત્ર.

૫૫ આપના આપના ભાઈના પુત્રના પુત્રના પુત્રના પુત્રનો
પુત્ર.

૫૬ આપના આપની ઓરમાન મા.

૫૭ આપના આપના ભાઈની વિધવા.

૫૮ આપના આપના ભાઈના પૂત્રની વિધવા.

૫૯ આપના આપના ભાઈના પૂત્રના પૂત્રની વિધવા.

૬૦ આપના આપના ભાઈના પૂત્રના પૂત્રના પૂત્રની વિધવા.

૬૧ આપના આપના ભાઈના પૂત્રના પૂત્રના પૂત્રના પૂત્રની વિધવા.

૬૨ આપના આપના ભાઈના પૂત્રના પૂત્રના પૂત્રના પૂત્રના પૂત્રની વિધવા.

૬૩-૭૦ ચોથી પેઢીએ દાદી અને ચોથી પેઢીએ આપ (દાદા.) તેમના છ વંશજો. અનુક્રમે.

૭૧-૭૭ ઉપર જણાવેલ ગોત્રજ સપિંડોની વિધવાઓ. અનુક્રમે.

૭૮-૮૫ પાંચમી પેઢીએ દાદીમા અને પાંચમી પેઢીએ દાદા. તેમના છ વંશજો. અનુક્રમે.

૮૬-૯૨ ઉપર જણાવેલ ગોત્રજ સપિંડોની વિધવાઓ. અનુક્રમે.

૯૩-૧૦૦ છઠી પેઢીએ દાદી અને છઠી પેઢીએ આપ (દાદા.) તેમના છ પેઢીના વંશજો. અનુક્રમે.

૧૦૧-૧૦૭ ઉપર જણાવેલ ગોત્રજ સપિંડોની વિધવાઓ. અનુક્રમે.

સાવકી માને તેના ઓરમાન પૂત્રનો વારસો મળી શકે નહિ, [૧૦૦A] જો કે તે તેના પિતાની વિધવા તરીકે વારસદાર થાય. તેવીજ રીતે જ્યાંસુધી સગો ભાઈ કે ખ્હેન હયાત હોય ત્યાંસુધી ઓરમાન ભાઈ કે ખ્હેનને વારસો મળે નહિ. વારસાના ક્રમમાં નજીકનો સગો દૂરના સગાને ખાતલ કરે છે.

૭. વહેંચણુ.

૨૬. વહેંચણુ માગવાને હકદાર—૨૭. પત્ની અને વિધવાનો વહેં-
ચણુમાં હક.—૨૮. વારસો વહેંચાતી વખતે ગેરહાજર સભ્યની
સ્થિતિ—૨૯. વહેંચણુ પહેલા બાદ પાડવાનું ખર્ચ.—૩૦. વહેં-
ચણુની રીત.—૩૧. દાસીપૂત્ર. ૩૨. મિલકતના અમુક ભાગની
વહેંચણુ ક્યારે થાય.—૩૩. વહેંચણુ વખતે ધ્યાનમાં લેવાની
હકીકત.—૩૪. વહેંચણુ ૨૬ થવાના સંયોગો.—૩૫. સંસૃષ્ટિ.

૨૬. વહેંચણુ માગવાને હકદાર.

૧ વારસાઈ હકને પાત્ર પૂજ્ઞ ઉમરના સભ્યો.

૨ જે સગીર ઉમરનો સભ્ય વહેંચણુ માગે તો કોર્ટ બધા
સંયોગોનો વિચાર કરી સગીરની મિલકતને લાભ થાય
તેમ હોય, અગર કર્તા જે ગેરવ્યવસ્થા કરતો હોય
તો વહેંચણુ કરવા હુકમ કરે છે.

૩ અવિભક્ત કુટુંબના સભ્યનો ભાગ ખાનગી રીતે કે કોર્ટથી
થયેલ વેચાણમાં ખરીદનાર શખ્સ.

૪ પાછળથી જન્મેલો પૂત્ર.

જો તેને માટે ભાગ ન રાખવામાં આવ્યો હોય તો તે બીજા જુદા થયેલા સભ્યોની મિલકત ફરી એકત્ર કરાવી તેમાંથી વહેંચણુ કરાવી શકે છે. [૭૨]

પરંતુ જો પિતાએ પોતાના ભાગની મિલકત જુદી રાખી હોય તો તે, પિતાની જુદી રાખેલ મિલકતનો વારસદાર બનવા ઉપરાંત પિતાની સ્વતંત્ર મિલકતનો પણ તે એકલો વારસદાર બને છે.

૫ પુત્ર, પિતા પાસે વહેંચણુ માગી શકે છે, પરંતુ પિતા જો અવિભક્ત કુટુંબનો સભ્ય હોય અને તે વહેંચણુ માગી :જુદો ન થયેલ હોય તો પછી પુત્ર વહેંચણુ માગી શકે નહિ. [૭૩]

૨૭. પત્ની અને વિધવાનો વહેંચણુમાં હક.

પત્ની વહેંચણુ માગી શકે નહિ. પરંતુ જો તેના પતિ અને પુત્રો વચ્ચે વહેંચણુ થાય તો, તેમાં તેને પણ પોતાને મળેલું સ્ત્રીધન, મળવાની મિલકતમાંથી બાદ કરીને સરખો ભાગ મળે છે. આવી રીતે મળેલી મિલકતનો તે તેના ધણીથી પણ સ્વતંત્ર રીતે ઉપભોગ કરી શકે છે. [૭૪]

વિધવા જો કે વહેંચણુમાં ભાગ મેળવે છે તોપણ તેમાં તેનો જીવંતી પર્યંતનોજ હક (Life interest) હોય છે. વિધવા મા અને દાદી (grand mother) પુત્રો પાસે વહેંચણુ માગી શકે નહિ; પરંતુ જો પુત્રો જુદા થાય તો ઉપરોક્ત રીતે તેમને પણ ભાગ મળે છે, અને તેમને

મળેલા ભાગમાં છાંદગી પર્યાંતનો હક હોઇને, તેમની હયાતી સુધીનો હક વેચી પણ શકે છે; પરંતુ જો તે ઉત્તરાધિકારીઓને નુકશાન પહોંચે એવી રીતે વર્તતી હોય તો તેવા હકદાર વારસો થતી ગેરવ્યવસ્થા અટકાવવા દાવો લાવી શકે છે. [૭૫]

૨૮. વારસો વહેંચાતી વખતે ગેરહાજર સભ્યની સ્થિતિ.

વારસો વહેંચાતી વખતે ગેરહાજર અવિભક્ત કુટુંબના સભ્યની સ્થિતિ સગીરના જેવી છે. તેને તથા તેના વંશ વારસને વહેંચણુમાં ભાગ મળી શકે છે. પરંતુ તેવા વારસદારોને મુદતનો કાયદો લાગુ પડે છે. (See the Indian Limitation Act. 1908 Sch. I arts. 127 and 144)

૨૯. વહેંચણુ પહેલાં બાદ પાડવાનું ખર્ચ.

વહેંચણુ કરતા પહેલાં તે મિલકતમાંથી નીચેની બાબત માટે થવાનું ખર્ચ મઝીઆરી મિલકતમાંથી બાદ પડવું જોઈએ.

૧ કુટુંબના કાયદેસર અને અનીતિના ન હોય તેવાં દેવાં.

૨ કુટુંબના આશ્રિત સ્ત્રી સભ્યો તથા અનંશ વારસોનું ભરણુ પોષણનું અને કુંવારી દિકરીઓના લગ્નમાં થવાનું ખર્ચ.

[૭૬] વહેંચણુ પછીના આવા ખર્ચ માટે કુટુંબની મિલકત જવાબદાર નથી. [૭૭]

૩ જ્યારે પુત્રો વચ્ચે વહેંચણુ થતી હોય ત્યારે તેમની હયાત માના ભરણુ પોષણ અને તેમની અંત્યેષ્ઠિ ક્રિયા માટે થવાનું ખર્ચ. [૭૮]

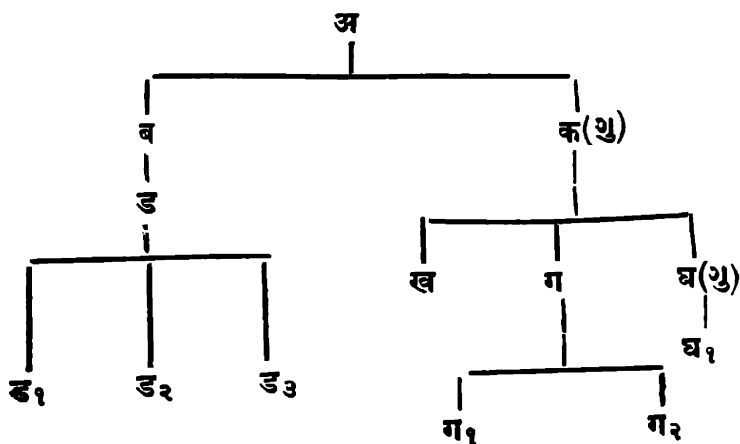
૩૦. વહેંચણીની રીત.

કુટુંબની વડિલોપાજીત વહેંચી શકાય તેવી મિલકતની વહેંચણી થઇ શકે છે. આખા જોયું તેમ સ્વતંત્ર મિલકત કે અવહેંચણિય-રાજ્ય જેવી-મિલકતની વહેંચણી થઇ શકતી નથી. [૭૬]

વહેંચણી લેખીત થવી જોઈએ એ જરૂરનું નથી, પરંતુ લખત થયું હોય તો પછી રૂ. ૧૦૦ ઉપરાંતનો મિલકત હોય તો કાયદેસર રજીસ્ટર કરાવવું જોઈએ.

અવિલકત કુટુંબનો સભ્ય પોતાની મઝીઆરી અવિલકત મિલકતની, વિભાગ નક્કી થયા સિવાય, બક્ષીસ આપી શકતો નથી. તેમજ તેની સ્વતંત્ર વ્યવસ્થા કરી શકતો નથી. [૮૦]

વહેંચણી, શાખાયિક (Per stirpes) રીતે અને માથા દીઠ (Per capita.) ગણીને થાય છે. હાખલા તરીકે નીચે પ્રમાણે કુટુંબ છે:—

અ તથા હ ની સામે હ^૧, જ તથા ઘ^૧ વહેંચણુ માટે દાવો દાવે છે.

હ^૧ હ^૨ નો પિતા હ હયાત છે એટલે તેઓ દાવો દાવી શકે નહિ. માટે તેઓ પક્ષકારમાંથી દૂર થાય છે. [૮૧]
ઘ^૧, અ થી ચોથી પેઢીએ છે એટલે તેને વારસો મળી શકે નહિ. કારણ કે તે અવિભક્ત કુટુંબનો સભ્ય નથી. [૮૨]

પરંતુ જ અને ગ વહેંચણુ માટે દાવો દાવે છે એટલે વહેંચણુતો કરવી પડે.

હવે ભાગ કેવી રીતે વહેંચાય તે જોઈએ.

અ ની મિલકતમાંથી શાખાયિક વહેંચણી થઈને^૧ ભાગ બ ના પુત્ર તરીકે હ ને મળે. ક ના વારસદાર તરીકે ઘ બાદ થતો હોઈને જ તથા ગ ના ભાગ $\frac{૧}{૪}$ ગણાય. ગ ના ભાગમાં આવેલ $\frac{૧}{૪}$ ભાગ તેના બે દિકરાઓમાં માથા દીઠ એટલેકે દરેકને $\frac{૧}{૮}$ પ્રમાણે મળે.

ઉપર મુજબ વહેંચણુ થઈ એટલે હ ને તેનો જુદો ભાગ મળ્યો એથી હ^૧ તથા હ^૨ વિગેરે હ ને વહેંચણુ માટે ફરજ પાડી શકે. એટલે $\frac{૧}{૨}$ માંથી હ સહિતનો $\frac{૧}{૮}$ પ્રમાણે ચાર ભાગ પડે.

૩૧. દાસીપુત્ર.

કાયદેસર વારસો માટે આપણે ઉપર જોયું. હવે દાસી-પુત્ર માટે જરા વિગતથી જોઈએ.

દાસીપૂત્ર (Illegitimate son) ને વ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય અને વૈશ્યમાં વારસો મળી શકતો નથી. ફક્ત ભરણ પોષણનો હક્ક છે. શુદ્રમાં દાસીપૂત્રને વારસો મળી શકે છે, પરંતુ તેના પિતા કે ભાઈઓ પાસે તે વહેંચણું માગી શકે નહિ.

કવચિત થયેલા સંભોગથી ઉત્પન્ન થયેલા પૂત્રને દાસીપૂત્ર ગણી શકાય નહિ. દાસીપૂત્રની મા ફક્ત તેના એટલે દાસી પુત્રના પિતાનાજ રક્ષણમાં અને આશ્રયમાં હોવી જોઈએ. તે અન્ય સાથે વ્યભિચાર કરતી હોવી જોઈએ નહિ, જેથી દાસીપૂત્ર તેના કહેવાતા પિતાથીજ ઉત્પન્ન થયો હોય એમ પ્રાથમિક રીતે માની શકાય, અને તેવા પૂત્રનેજ દાસીપૂત્ર ગણી વારસો આપવામાં આવે છે. [૮૩] દાસીપૂત્રની મા અને તેના કહેવાતા પિતાના લગ્ન થયા હોવાનું જરૂરનું નથી. [૮૪]

જો કોઈ શુદ્ર દાસીપૂત્ર અને એક (legitimate) ઔરસ પૂત્ર મૂકીને ગુજરી જાય તો તેની મિલકતમાંથી દાસીપૂત્ર $\frac{1}{8}$ અને બીજો $\frac{7}{8}$ પ્રમાણે લે. કદાચ તે છ દાસીપૂત્ર અને એક ઔરસપૂત્ર મૂકીને ગુજરી જાય તો જો તેઓ ઔરસપૂત્ર હોત તો દરેકને $\frac{1}{9}$ પ્રમાણે ભાગ મળત; પરંતુ તેઓ દાસીપૂત્ર હોઈને દરેકને $\frac{1}{8}$ મળે. તે મુજબ છએ લેગા મળી $\frac{6}{8}$ અને $\frac{2}{8}$ ભાગ ઔરસપુત્રને મળે. [૮૫]

કોઈ હિન્દુ એક વિધવા અને એક દાસીપૂત્ર મૂકીને ગુજરી જાય તો દાસીપૂત્ર સમગ્ર મિલકતમાંથી $\frac{1}{2}$ ભાગ લે છે, અને બાકીનો $\frac{1}{2}$ ભાગ વિધવાને મળે; અને જો

તેવું બીજું કોઈ વારસદાર ન હોય તો દાસીપૂત્ર એકલો વારસ થાય છે. [૮૬]

દાસીપૂત્ર અને કુદરતી પૂત્ર બન્ને તેમના પિતાની મિલકત, અવિભક્ત કુટુંબના સમાન હકના સભ્ય હોય તેવી રીતે હયાતી હકથી લે છે. શુદ્રમાં એક ઔરસ અને એક દાસીપૂત્ર પૈકી ઔરસ પૂત્ર વહેંચણુ થયા પહેલાં શુજરી જાય તો દાસીપુત્રને હયાતી હકથી બધી મિલકત મળે છે.

તેના પિતાની પરણેતર પત્નીના સ્ત્રીધનનો વારસો દાસીપૂત્રને મળતો નથી. [૮૭]

દાસીપૂત્રને તેના પિતા તરફથી વારસામાં મળેલી મિલકત વડિલોપાજીત ગણાય છે. તેને કોઈ વારસદાર પૂત્ર હોય તો તે મિલકત અન્યને વીલથી તે આપી શકતો નથી. [૮૮]

૩૨. મિલકતના અમુક ભાગની વહેંચણુ ક્યારે થાય ?

વિભાગો નક્કી કરવાથી અથવા વહેંચણુ માટે દાવો લાવવાથી અવિભક્ત કુટુંબનો અંત આવે છે. દરેકે દરેક મિલકતની વહેંચણુ થવાની જરૂર નથી. [૮૯]

નીચેના સંયોગો હોય ત્યારે થોડા ભાગની પણ વહેંચણુ થઈ શકે છે.

૧ કોઈ પણ કાયદાના આધારે વહેંચણુ થઈ હોય.

૨ ઘણા પ્રદેશોમાં કૌટુંબિક મિલકત પથરાયલી હોય.

૩ વહેંચણુમાં જે ભાગ લેવાનો હોય તે બીજા માણસના કબજામાં હોય.

૪ પહેલાં કોઈ ભાગ વહેંચાઈ ગયો હોય અને બાકીનો ભાગ વહેંચવો બાકી રહ્યો હોય ત્યારે.

પરંતુ જ્યારે વહેંચણુ માટે દાવો લાવવામાં આવ્યો હોય ત્યારે તો પૂરેપૂરી મિલકતનીજ વહેંચણુ થાય છે.

૩૩. વહેંચણુ વખતે ધ્યાનમાં લેવાની હકીકત.

૧ જો કોઈ સભ્યને કાંઈ મિલકતનો સ્વતંત્ર કબજો વાપરવા માટે આપવામાં આવ્યો હોય તો અને ત્યાં સુધી તેવી મિલકત તેને વહેંચણુમાં આપવી.

૨ કોઈ સભ્યને, વહેંચવા પૈકીની કોઈ વસ્તુ ઉપર પ્રેમ હોય તો તેની તે લાગણીને માન આપવું જોઈએ.

૩ કોઈ સભ્યે પોતાનો ભાગ વેચ્યો હોય તો અને ત્યાં સુધી તે ભાગ તેને આપવો જોઈએ કે વેચાણ લેનારને તે ભાગ મળી શકે. [૯૦]

૪ સરખા ભાગ ન પડી શકે તો પછી અમુક મિલકતની કિંમત ઠરાવી તેની વહેંચણુ કરવી જોઈએ, અને તે બંનતા સુધી અંદર અંદરજ વેચવી જોઈએ.

૩૪. વહેંચણુ રદ થવાના સંયોગો.

દગો, સમજદેર, ભૂલ અથવા અયોગ્ય દગાણુ થયેલ હોય તો થયેલ વહેંચણુ રદ કરાવી શકાય છે. [૯૧]

તેમજ ઉપર આપણે જોયું તેમ વહેંચણુ વખતે ગેરહાજર સભ્ય તથા પુત્ર ગર્ભમાં હોય તો તેનો જન્મ થયે તેમને માટે ભાગ ન રાખેલ હોય તો થયેલ વહેંચણુ રદ કરાવી શકાય છે. [૯૨]

૩૫. સંસૃષ્ટિ.

એક વખત વહેંચણુ થયા પછી મિતાક્ષર પ્રમાણે વહેંચણુ વખતે જે પક્ષકારો હોય તે પૈકી માત્ર પિતા, ભાઈ અથવા કાકા સાથેજ ફરી સંયૂક્તતા થઈ શકે; પરંતુ મયૂખ જે મુંબઈ ઇલાકામાં અને ખાસ કરીને ગુજરાતમાં વધારે પ્રમાણભૂત ગણાય છે, તે પ્રમાણે પહેલી વહેંચણુ વખતે જે પક્ષકારો હોય તે પૈકી ગમે તે સાથે સંયૂક્તતા થઈ શકે છે. પિતા, ભાઈ અગર કાકાજ હોવાની જરૂર નથી. [૯૩] કાયદાની પરિભાષામાં આને સંસૃષ્ટિ (Reunion) કહેવાય છે. આવી રીતે ફરી સંયૂક્ત થયેલામાંથી એકનું મરણ થાય ત્યારે જે સભ્યો સંસૃષ્ટ થયા હોય તેમનેજ વારસાઈ હકથી મિલકત મળે. ફરીથી સંયૂક્ત થનાર કરારના કાયદા પ્રમાણે કરાર કરવાને લાયક હોવો જોઈએ. સગીર ઉમરનો કબુલત કરી શકે નહિ. સગીરની વતી ખીજે કોઈ કબુલત આપી શકે નહિ. વહેંચણુ થયા પછી સંસૃષ્ટિની વિરુદ્ધ અનુમાન થતું હોઈ, ફરી સંયૂક્ત રહ્યાનું, તેમ રહ્યાનો ઇરાદો અને ધંધાની રીત ઉપરથી, સાબીત કરી શકાય છે. [૯૪]

૮. અનંશ અથવા વારસો લેવાને નાલાયક કોણ છે ?

ક્લીવોઽથ પતિતસ્તજઃ

પજ્જુરુન્મત્તકો જડઃ ।

અંધોઽચિકિત્સ્ય રોગદ્યા

મર્તવ્યાઃ સ્યુ નિરંશકાઃ ॥

આદ્ય શબ્દનાશ્રમાંતરગત પિતૃદ્વેષ્ય પપાતકિ
બધિર મૂક નિરિન્દ્રિયાણાં ગ્રહણમ્ ॥

વિજ્ઞાનેશ્વર.

૩૬. અનંશ વારસો. — ૩૭. અનંશતાની અસર.

૩૬. અનંશ વારસો.

૧ નપુંશક.

૨ જ્ઞાતિ ખહાર થયેલો.

૩ હુલો.

૪ ગાંડો.

૫ આંધળો.

૬ ખહેરો.

૭ મુગો.

૮ અસાધ્ય રોગી.

૯ યતિ સન્યાસી.

૧૦ બાપનો શત્રુ.

૧૧ પૂનર્લગ્ન કરેલી વિધવા.

૧૨ વ્યભિચારિ સ્ત્રી.

૧૩ બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય અને વૈશ્યના અનોરસ પૂત્રો.

૧૪ ખુની.

૧. નપુંશક.—સ્વભાવિક હોય કે પાછળથી થયો હોય તો પણ તે વારસો લેવાને નાલાયક છે.

૨ જ્ઞાતિ ખંડાર થયેલો. પૂર્વે જ્ઞાતિ ખંડાર થયેલા અને ધર્મબ્રષ્ટ થનારની મિલકત લઈ લેવામાં આવતી, અને તેને વારસો મળી શકતો નહીં, પરંતુ જ્ઞાતિ ખંડાર થવાથી થતી અનંશતા દૂર કરનાર કાયદો સને ૧૮૫૦ માં (Caste Disabilities Removal Act 1850) પસાર થતા હવે જ્ઞાતિ ખંડાર થનારને વારસદાર થવામાં કાંઈ વાંધો આવતો નથી [૧૬]

૩ હુલો.—હુલાને વારસો મળી શકતો નથી. [૧૭]

૪ ગાંડો.—ગાંડપણ હોય, અથવા ખરા ખોટાની પારખ કરી શકે એવો તદ્દન ઉન્મત્ત અથવા મૂર્ખો હોય [૧૮] તેને, પછી તે ડાહ્યો થઇ શકે તેવો હોય તોપણ વારસો મળતો નથી. [૧૯]

૫ આંધળો.—આંધળાપણું જન્મથીજ ન હોય પરંતુ અસાધ્ય હોય તો પણ અયોગ્યતા લાવે છે. [૨૦]

૬ ખડેરો તથા ૭ મુંગો.—આ ખોડ જન્મથીજ અને અસાધ્ય હોવી જોઈએ. [૨૧] વિધવા જન્મથીજ ખડેરી અને મુંગી હોય તો પણ તેનું સ્ત્રીધન તો મળેજ. અને તેના પતિની મીલકતમાંથી ભરણ પોષણ પણ મળે. [૨૨]

૮. અસાધ્ય રોગ.—પત જન્મથી ન હોય છતાં અસાધ્ય અને ઘણીજ ખરાબ સ્થિતિમાં હોય તો તે અનંશ ગણાય છે. [૨૩] જો તે સાધારણ સ્થિતિમાં હોય તો તેથી વારસ અનંશ થતો નથી. સારા શરીરવાળા પિતા જેમ વ્યવસ્થા કરી શકે, તેવી તે કરી શકે. [૨૪] બીજા અસાધ્ય રોગો જેવાકે નાસુરના રોગથી [૨૫] તથા પક્ષઘાતથી જીલ ગઇ હોય તોપણ [૨૬] કોઈ વારસો અનંશ થતા નથી.

૯. યતિ અને સન્યાસી.—યતિ, સન્યાસી અને નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારી જેમણે સંસાર તજેલો છે તેઓ સંસારિક રીતે મૃત્યુ પામેલા ગણાય છે. એથી તેમને વારસામાંથી અને વહેંચણના લાગમાંથી ખાતલ ગણવામાં આવ્યા છે. [૨૭] તેમની પાસે જે મિલકત હોય તે તુરત તેમના વારસો ને મળે છે. અને યતિ કે સન્યાસી વિગેરે થયા પછી જે મિલકત તેમને

પ્રાપ્ત થાય તેનો વારસો તેમના જે તે આશ્રમના શિષ્યો હોય તેમને મળે છે. આ નિયમ શુદ્ધને લાગુ પડતો નથી કારણ કે તેઓ યતિ કે સંન્યાસી થઈ શકતા નથી. [૨૮]

૧૦ બાપનો શત્રુ.—મિતાક્ષરામાં બાપના શત્રુને વારસામાંથી બાતલ કરેલ છે. પરંતુ અત્યારે તેનો અમલ થતો હોય તેમ જણાતું નથી. તેથી ઉલટું વડિલોપાર્જીત મિલકત હોયતો દિકરો લાગ પડાવવા માટે બાપ વિરુદ્ધ દાવો પણ દાવી શકે છે.

૧૧. પૂનર્લગ્ન કરેલી વિધવા.—વિધવા પૂનર્લગ્ન કરે તો તેના આગલા ધણીનો કે તેના વંશજોનો વારસો આપવાનું સને ૧૯૫૬ ના ૧૫ માં એક્ટથી બંધ થયેલ છે.

૧૨ વ્યભિચારી સ્ત્રી.—વિધવા તેના ધણીના મરણ વખતે વ્યભિચારિ હોયતો તેને તેના ધણીનો વારસો મળતો નથી. પરંતુ જો તેના ધણીના મરણ સમયે તે વ્યભિચારી ન હોય અને તેથી તેને તેના ધણીનો વારસો મળી ગયો હોય તો પછી, તે પાછળના વ્યભિચારીપણાથી પાછો લઈ શકાતો નથી.

વિધવા સિવાય બીજી સ્ત્રી વારસદારો વ્યભિચારને કારણે વારસામાંથી મિતાક્ષરા પ્રમાણે દૂર થતી નથી. દાયલાગ પ્રમાણે સ્ત્રી, જહેન કે મા પણ વ્યભિચારી હોય તો વારસો લઈ શકે નહિ.

દાયલાગ પ્રમાણે વ્યભિચારી સ્ત્રી, પૂરૂષ તરફથી મળતા વારસા પરત્વે અનંશ છે. આધનની વારસ તો મિતાક્ષરા

તેમજ દાયભાગ પ્રમાણે સ્ત્રી વ્યભિચારી હોય તો પણ મરદ થકે છે. [૨૯]

૧૩ પ્રાદાણ્ય, ક્ષત્રિય અને વૈશ્યના અનૌરસ પુત્રો.—આમને વારસામાં ભાગ મળતો નથી પરંતુ ભરણ પોષણ મળે. શુદ્રમાં અનૌરસ પુત્રને પણ દાસીપુત્ર તરીકે વારસામાં ભાગમળી શકે, (વિશેષ માટે જુવો પાનું ૩૩)

૧૪. ખુની. જોકે હિંદુ કાયદામાં ખુનીના વારસો આપવામાં પ્રતિબંધ નથી, પરંતુ ન્યાયના સિદ્ધાંત (justice, equity and good conscience) પ્રમાણે તે અનંશ વારસ ગણાય છે. વધારામાં મરનારના ખુનીના પ્રતિનિધિ તરીકે દાવો કરનારને પણ ગુજરનારની મિલકત મળતી નથી. ખુનીની હયાતી નથી એમ જ ગણાય છે. [૩૦] પરંતુ તેની ઓરતને ઓત્રજ સપિંડ તરીકે વારસો મળે છે. [૩૧]

ઉપરના નિયમો પુરૂષ તેમજ સ્ત્રી વારસોને પણ લાગુ પડે છે. [૩૨]

૩૭. અનંશતાની અસર.

જ્યારે વારસ અનંશ હોય છે ત્યારે મરનારનો બીજો નજીકનો વારસદાર, અનંશ વારસ મરણ પામેલ હોય તેવી રીતે વારસો લે છે. [૩૩]

ઉદાહરણ.

૧ એક ગાંડો દિકરો અને એક દિકરી મૂકીને જ ગુજરી જાય છે. ગાંડો દિકરો ગુજરી ગયો હોય તેમ ગણીને દિકરીને વારસો મળશે. [૩૪]

૨ વ અને ક નામના બે ભાઈઓઃ મૂકીને અ ગુજરી જાય છે. ક ગાંડો છે. અને તેને હ નામનો દીકરો છે. વ એકલાને અ નો વારસો મળશે, કારણ કે હ એ ભત્રીજો છે અને જ્યારે ભાઈતું [વ તું] અસ્તિત્વ છે ત્યારે ભત્રીજાને વારસો મળી શકે નહીં. [૩૫]

અનંશતા વ્યક્તિગત છે. તેના કાયદેસર વારસદારોને તેની અસર થતી નથી. પરંતુ અનંશ વારસના દત્તક પુત્રને વારસાનો હક મળતો નથી.

વારસો મળ્યા પછી અનંશતા આવી હોયતો મળેલા વારસો પાછો ખેંચી શકતો નથી. (૩૬)

વારસો બીજાને મળી ગયા પછી અનંશ વારસ વારસો હોવાને લાયક થાય તો તેને વહેંચણુ થઈ ગયા પછી જન્મેલાના જેવો વારસાનો હક મળે છે.

જ્યારે કોઈ વારસદાર, વારસા માટે અનંશ ઠરે ત્યારે તે અનંશ વારસદારને, અને તેની પત્નિ તથા પુત્રને વારસાની મિલકતમાંથી ભરણુ પોષણુ મળી શકે તેમજ જ્યારે અવિકૃત કુટુંબ વિભક્ત બને તે વખતે અનંશ ભાગીદાર માટે, વહેંચવાની મિલકતમાંથી ભરણુ પોષણુની ગોઠવણુ રાખવી પડે. [૩૭]

૯. દત્તક.

પિંડોદક ક્રિયા હેતો નામ સંકીર્તનાય ચ ।

૩૮. દત્તક શા માટે ?—૩૯. દત્તક કોણ લઈ શકે ?—૪૦. કાયદેસર દત્તકના ગુણ.—૪૧. દત્તક કાયદેસર થવામાં થયેલી જોડતી વિધિ—૪૨. નાની બાળકોમાં થયું તે થયું નો સિદ્ધાંત.—૪૩. દ્વિસુશ્યન.—૪૪. દત્તકના હક અને જવાબદારી.—૪૫, દત્તક વિધાનની સાબેલી.—૪૬. દત્તક વિધાન કાયદેસર અગર રૂઢ ઠરાવવાની સુદતા.

૩૮. દત્તક શા માટે ?

પોતાની મિલકત પોતે ઇચ્છતો ન હોય તેને ન જાય, અને માંદગીમાં આકરી થાય, મરણબાદ ઔરસ પૂત્રને અભાવે અંત્યેષ્ઠિ ક્રિયા થાય અને પોતાનું નામ જળવાઈ રહે એવા કૈટલાક હેતુઓથી દત્તકની પ્રથા અસ્તિત્વમાં આવી છે.

પ્રથમ ચૌદ પ્રકારના પૂત્રો ગણાતા હતા. તેઓ પૈકી હાલ બે જાતના પૂત્રો, ઔરસ અને દત્તક, કાયદેસર ગણાય છે.

૩૯. દત્તક કોણુ લઈ શકે ?

જેને પૂત્ર, પૌત્ર કે પ્રપૌત્ર ન હોય તે દત્તક લઈ શકે છે. [૧૦૧] પૂત્ર હોય છતાં તેણે જો સીવીલ મેરેજ એક્ટ (૧૯૨૩) પ્રમાણે લગ્ન કર્યા હોય તો તેવા પૂત્રનો પિતા પણ દત્તક લઈ શકે છે. [૧૦૨] એક સાથે બે દત્તક લઈ શકાય નહિ. બન્નેમાંથી કોઈપણ દત્તક તરીકે કાયદેસર ગણાતા નથી. [૧૦૩] એક દત્તક પૂત્ર હયાત હોય તો પછી બીજો દત્તક લેવાય નહિ. [૧૦૪] તેમજ એક છોકરાને બેથી વધારે માણસો દત્તક લેતો તે પણ ખોટા ઠરે છે. [૧૦૫] દત્તક લેનાર તેમજ આપનાર કરારના કાયદા પ્રમાણે કરાર કરી શકે તેવા હોવા જોઈએ.

અનંશ મિલકત ધારણ કરવાને અશક્ત છે. એટલે તેનાથી દત્તક લેવાય નહિ. પરંતુ તે જો દત્તક લે તો તેવા દત્તકને ભરણુ પોષણ મળે.

અનંશ પૂત્રનો પિતા દત્તક લઈ શકે છે.

કુંવારી સ્ત્રી દત્તક લઈ શકે નહિ.

પત્ની તેના પતિની પરવાનગીથીજ દત્તક લઈ શકે છે. (મિથોલામાં પત્ની પોતાના પતિથી જુદી રીતે કૃત્રિમપૂત્ર લઈ શકે છે.)

ગુજરનાર ઘણીની ખાસ મનાઈ ન હોય તો વિધવા દત્તક લઈ શકે છે. સાસરાની હયાતીમાં તેની સંમતિથી દત્તક લઈ શકે. મઝીઆરામાં ગુજરી ગયેલ સહભાગીદારની વિધવા

બીજા સહભાગીદારોની સંમતિ સિવાય દત્તક લઈ શકતી નહિ પરંતુ તાજેતરમાં પ્રીવી કાઉન્સિલે, તેવી સંમતિ સિવાય પણ દત્તક લઈ શકે છે તેમ ઠરાવેલ છે. [૧૦૬]*

જ્યાં એકથી વધારે વિધવા હોય ત્યાં જે વિધવાને દત્તક લેવાનો અધિકાર આવ્યો હોય તેજ દત્તક લઈ શકે છે. જ્યાં તેવો ખાસ અધિકાર આવ્યો ન હોય ત્યાં મુખ્ય (senior) વિધવાને દત્તક લેવાનો અધિકાર છે.

દત્તક લેવાનો અધિકાર જે લેખિત હોય તો અને

* ભાવનગર સંસ્થાન પૂરતું—ઉમરાળા મહાવના મોજે ચોગઠમાં વડિલોપાજીત ખાતાનો એક ભાગદાર ગુજરીજતાં તેની વિધવા જનું નામ દાખલ થયેલું. તેણે તેની બે દિકરી પૈકી એક દિકરીના દિકરા બને દત્તક લીધો. તેમાં બીજા હયાત ભાગીદારોએ સંમતિ નહિ આપતા વિરોધ કર્યો અને વારસાના નિયમની કલમ ૧ મુજબ આખાતું અવિભક્ત ગણવાને પાત્ર હોઈ ને વિધવા ને દત્તક લેવા અધિકાર નથી એમ ઠરાવવામાં આવ્યું હતું. મતલબ કે પ્રીવી કાઉન્સિલના કેસ અનુસાર સંયુક્ત કુટુંબની વિધવાનો અધિકાર દરબારી ખેડખાતાની જમીન પરત્વે સ્વીકારવામાં આવ્યો નથી.

ઉપરના કેસમાં ખાતું વિભક્ત અને સ્વતંત્ર હોત તો વિધવાને દત્તક લેવાના તેના કાયદેસર અધિકારને બાધ આવત નહિ.

સદરહુ પ્રીવી કાઉન્સિલના કેસથી અવિભક્ત કુટુંબની વિધવાને સહભાગીદારોની સંમતિ સિવાય દત્તક લેવાના અધિકારનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો છે તેવો આધિકાર સંયુક્ત કુટુંબની ભાવનાનો ઉચ્છેદક છે, એટલે તે અધિકાર રદ કરવા મારેતું ખાસ બીલ મુબંધની ધારાસભામાં તાજેતરમાં રજુ થયું હતું.

વીણની રૂઢએ ન હોય તો તે અધિકારપત્ર રજીષ્ટર કરાવવું જોઈએ.

વ્યભિચારી વિધવા દત્તક લઈ શકે નહિ.

પુનર્લગ્ન કર્યું હોય તો તે પોતાના પ્રથમના પતિ માટે દત્તક લઈ શકે નહિ.

વિધવાનો પૂત્ર પોતાની પાછળ પૂત્ર અને તેની વિધવા વહુ મૂકીને ગુજરી જાય અને તે પૂત્ર પરણ્યા વગર અપૂત્ર ગુજરી જાય તો પ્રથમની વિધવા માતા દત્તક લઈ શકે નહિ. દાખલા તરીકે:—

અ પોતાની પાછળ વિધવા વ અને પૂત્ર ક મૂકીને ગુજરી જાય છે. ક પોતાની પાછળ વિધવા ય અને પૂત્ર ડ મૂકીને ગુજરી જાય છે. ક ના મરણથી મિલકત ડ ને મળે છે. ડ ના અપૂત્ર ગુજરવાથી તેની મિલકત માતા તરીકે ય ને મળે છે. મિલકતની વારસદાર ય થઈ ત્યાર બાદ વ, પ ને દત્તક લે છે. આ દત્તક વિધાન કાયદેસર નથી, કારણ કે ક, વિધવા અને પૂત્ર મૂકીને ગુજરી ગયેલ એટલે વ નો દત્તક લેવાનો હક નષ્ટ થયો; એટલે પ ને, ય ને મળેલી મિલકત વ ના દત્તક તરીકે મળે નહિ; પરંતુ પ ને, જો ય દત્તક તરીકે લે તો તે દત્તક વિધાન કાયદેસર ગણાય અને પ ને ય ના દત્તક તરીકે વારસો મળે. [૧૦૭]

૪૦. કાયદેસર દત્તકનાં ગુણ.

૧ શુદ્ધ સિવાય અન્ય જ્ઞાતિમાં દત્તક અને દત્તક લેનાર એકજ જ્ઞાતિના હોવા જોઈએ.

૨ તે માળાપ વિનાનો ન હોવો જોઈએ.

૩ દ્વૈમુશ્યાયન સિવાય, તે બીજા કોઈનો દત્તક હોવો ન જોઈએ.

૪ શુદ્ર સિવાય અન્ય જ્ઞાતિમાં તે, ખડેનનો દિકરો, દિકરીને દિકરો કે માશીનો દિકરો ન હોવો જોઈએ.
(રિવાજ બુદ્ધિ રીતે હોય તો દત્તક લઈ શકાય.)

૫ સ્ત્રી ને દત્તક લઈ શકાય નહિ.

૬ દત્તક પૂત્ર તેના ભાઈને દત્તક લઈ શકે નહિ.

૭ અનંશને દત્તક લઈ શકાય નહિ.

૮ દત્તકપુત્ર, દત્તક લેનાર કરતા ઉંમરમાં મોટો હોય, પરજીલો હોય અગર દત્તક પૂત્રને સંતાન હોય તોપણ તે કાયદેસર ગણાય છે. [૧૦૮]

દત્તકપૂત્ર પરજીલો હોય અને તેને પૂત્ર હોય તો તે પૂત્ર, દત્તકના ખરા પિતાના જ વંશમાં અને વારસદાર તરીકે રહે છે, પરંતુ તેની સ્ત્રી અર્ધાંગના હોઈ તેના પતિની સાથે દત્તક લેનાર પિતાના કુટુંબમાં ભળે છે. [૧૦૯]

૪૧. દત્તક કાયદેસર થવામાં થતી જોઈતી વિધિ.

દત્તક વિધાન કાયદેસર થવામાં દત્તક આપનાર પિતાએ દત્તકનું શારિરીક અર્પણ દત્તક લેનારને કરતું જોઈએ, અને તેના તેણે સ્વીકાર કરવો જોઈએ. આવું અર્પણ અને સ્વીકાર કરનાર તેઓ જે કાર્ય કરે છે તે સમજી શકે તેવા અને તે

કાર્યથી તેમના હક ઉપર જે અસર થાય તેની સમજણવાળા ન હોય તો થયેલી ક્રિયા કાયદેસર થતી નથી.

પ્રાક્ષણ, ક્ષત્રિય કે વૈશ્ય હોય તો હત્તહોમની ક્રિયા થવી જોઈએ, પરંતુ જે હત્તહોમ કરવાનો રિવજ ન હોય તો પછી હત્તહોમ ન કર્યો હોય તો પણ ચાલે.

૪૨. નાની બાબતોમાં થયું તે થયું નો સિદ્ધાંત.

મહત્વની ક્રિયા સિવાયની બીજી સામાન્ય બાબતો જેવી કે:—

હત્તક સૌથી મોટો પુત્ર હોય, સૌથી ન્હાનો હોય, એકનો એક પુત્ર હોય અગર જનોઈ અપાઈ ગયું હોય, હત્તક લેનાર કરતા હત્તક ઉંમરમાં મોટો હોય, મુત્તક દરમ્યાન હત્તવિધાન થયું હોય અથવા તો વિધવાએ વાળ ઉતારાવ્યા ન હોય.

આવા કારણસર હત્તવિધાનને (Quod fieri non Debit factum valet) થયું તે થયું નો સિદ્ધાંત લાગુ પડતો હોઈને હત્તક વિધાન રહ્યું નથી. જે હત્તક લેવા માટે લાંચ તરીકે કાંઈ રકમ હત્તકના ખરા પિતાને આપવાની કરાવી હોય તો તે બહિરનીતિની વિરુદ્ધ હોઈને જેર-કાયદેસર છે, અને તે ઉપરથી કાંઈ દાવો ચાલી શકે નહિ પરંતુ તેથી ઠરીને લેવાઈ ગયેલા હત્તકોના હક્કને કે જવાબદારીને કાંઈ અસર થતી નથી. [૧૧૦]

જો દત્તક વિધાન કાયદેસર ન ઠરે તો તેવા કહેવાતા દત્તક પુત્રનો હક જન્મ કુટુંબમાંથી નષ્ટ થતો નથી. [૧૧૧]

૪૩. દ્વૈમુશ્યાયન.

દત્તક, તેના જન્મદાતા પિતા અને દત્તક લેનાર બંનેના પૂત્ર તરીકે રહેશે એવી શરત દત્તકની ક્રિયામાં થઈ શકે છે. અને તે બાતના દત્તકને દ્વૈમુશ્યાયનની સંજ્ઞાથી ઓળખવામાં આવે છે. દ્વૈમુશ્યાયન દત્તક તેના બંને પિતાનો વારસો લે છે.

૪૪. દત્તકના હક અને જવાબદારી.

દત્તક લેવાયા પછી દત્તક લેનારને ઔરસ પુત્ર જન્મે તો દત્તક લેનાર પિતાની મિલ્કતમાંથી ઔરસ પુત્રને જેટલી મિલ્કત મળે તેનો $\frac{2}{3}$ ભાગ દત્તક પુત્રને મળે છે. અને તેના બરા પિતાને બીજા ઔરસ પુત્ર જન્મે તો તેની મિલ્કતમાંથી અર્ધ ભાગ મળે છે.

જો દત્તક પૂજ્ય ઉમરનો હોય તો તે તેના હકમાં કમી પેશ કરી શકે છે. તે સગીર હોય તો તેના વતી તેનો જન્મપિતા કરાર કરી શકે; પરંતુ તે રિવાજથી વિરૂધ્ધ હોય તો તે સગીરને અંધનકારક નથી.

દત્તક લેવાયાથી દત્તક લેનારની મિલ્કત વારસાની રૂપે દત્તકને પ્રાપ્ત (vest) થાય છે. જો વિધવાએ દત્તક લીધેલ હોય તો દત્તક લેવાયા પછી વિધવાનો ફક્ત ભરણ-પોષણનો હક રહે છે, પરંતુ વિધવાનું સ્ત્રી ધન તેના સુજરી ગયા પહેલાં દત્તકને પ્રાપ્ત થતું નથી.

દત્તક વિધાન એક વખત કાયદેસર થઈ ચુક્યું તે રદ થઈ શકતું નથી, અને દત્તકને તેના જન્મપિતાના કુટુંબના હક્કો ફરી પ્રાપ્ત થતા નથી. માત્ર તે દત્તક લેનાર પિતા તરફથી જે વારસો મળવાનો હોય તેનો અસ્વીકાર કરી શકે. [૧૧૨]

૪૫. દત્તક વિધાનની સાબેતી.

દત્તક તરીકે જે હક ધરાવતો હોય તેણે તે સાબેત કરવો જોઈએ. સાબેતી નીચેના સંયોગો ઉપર આધાર રાખે છે.

૧ દત્તક લેવા જેવા સંયોગો.

૨ લેખીત આધાર.

૩ પક્ષકારોની વર્તણૂક.

જ્યારે દત્તક ઘણાં લાંબા વખતથી લેવાયાનું કહેવામાં આવતું હોય અને તેની સામે કોઈ તરફથી વાંધો લેવામાં આવ્યો ન હોય તો તે દત્તક વિધાન થયું હોવાનું અનુમાન કરવાને કોર્ટ સુખત્યાર છે.

૪૬. દત્તક વિધાન કાયદેસર અગર રદ ઠગવવાની સુદત.

કહેવાતું દત્તક વિધાન કાયદેસર નથી, તેવું ઠરાવવા માટે દાવો દાવવાની છ વર્ષની સુદત તેવા દત્તક વિધાનની ખબર પડી હોય ત્યારથી વાદીને મળે છે, તેમજ કહેવાતું દત્તક વિધાન કાયદેસર છે તેવું ઠરાવવા માટે થયેલ દત્તક વિધાનની લેવાએલ તકરારની તારીખથી છ વર્ષ સુધીમાં તેવો દાવો દાવી શકાય છે. ત્યારબાદ આ સંબંધી દાવો, સુદતનો પ્રતિબંધ ગણીને સ્વીકારી શકાતો નથી. [૧૧૩]

૧૦. સ્ત્રીધન.

૪૭. લગ્ન વિષે વિચાર.-૪૮. લગ્નના પ્રકાર.-૪૯. લગ્નના હક્ક પૂરા કરવાનો દાવો.-૫૦. સ્ત્રીધનના પ્રકાર.-૫૧. પતિ સ્ત્રીધનનો ઉપયોગ ક્યારે કરી શકે?-૫૨. સ્ત્રીધનના વારસદારોનો ક્રમ. ૫૩. વિધવા તરીકે કે વહેંચણુમાં મળેલી મિલકતના હક્કો.-૫૪. જ્ઞાતિ બાબતને સંબંધ ધરાવતી કાયદેસર જરૂરીઆત.-૫૫. વિધવાઓ કરેલી બક્ષીસ.-૫૬. ભવિષ્યના ઉત્તરાધિકાર બાબત.-૫૭. ઉત્તરાધિકારીઓ કબજો મેળવવાની મુદત.

૪૭. લગ્ન વિષે વિચાર.

લગ્નના પ્રકારને અને વારસાને અતિ નિકટનો સંબંધ છે. એટલે પ્રથમ લગ્ન વિષે વિચારીએ.

લગ્ન એટલે પુરૂષ અને સ્ત્રીનો કાયદો સ્વીકારતો હોય તેવો સંયોગ. લગ્ન એ કરાર નથી એટલે સગીરનું લગ્ન થયું હોય; અગર લગ્ન યોજવાને પિતા, માતા, પ્રપિતા, કાકા અને મામો અનુક્રમે હકદાર છે તેઓ પૈકી એકને બદલે બીજાએ લગ્ન યોજ્યું હોય તો પણ, તે વિધિપૂર્વક પૂર્ણ થયું હોય તો પછી લગ્ન યોજનાર તેમ કરવાને હકદાર

નહોતો!; એ તકરાર આગળ ધરી થયેલું લગ્ન રદ થઈ શકે નહિં. [૧૧૪]

દાખલા તરીકે એક કન્યાના માતાપિતા વિગેરે હયાત છે. આગળ વધીને એમ પણ ધારીએ કે તેનું વેવી-શાળ પણ થયેલ છે, છતાં કન્યા મોસાળ જાય અને ત્યાં તેનો મામો ખીજ સાથે લગ્ન કરી દે તો પછી તે લગ્ન, બળ જબરાઈ વિગેરેથી ન થયા હોય તો, રદ થઈ શકે નહિ. કોર્ટ લગ્ન કરવા સામે મનાઈહુકમ આપ્યો હોય તો પણ થએલ લગ્ન રદ થતા નથી [૧૧૫] કારણ કે લગ્નની ક્રિયાને (Factum valet) થયું તે થયુંનો સિદ્ધાંત લાગુ પડે છે.

ગાંડા શખ્સના થયેલાં લગ્ન, (૧૧૬) દગાથી અથવા બળજબરાઈથી થયેલાં લગ્ન, [૧૧૭] અને નપુંશકનાં થયેલ લગ્ન ગેરકાયદેસર અને નિરર્થક છે.

૪૮. લગ્નના પ્રકાર.

લગ્ન આઠ પ્રકારના છે; ૧ બ્રહ્મ, ૨ દેવ, ૩ આર્ષ, ૪ પ્રજાપત્ય, ૫ ગાંધર્વ, ૬ રાક્ષસ, ૭ અસુર અને ૮ પિશાચ.

અત્યારે ફક્ત બ્રહ્મ અને અસુર એમ બે પ્રકારનાં લગ્ન કાયદેસર છે. બ્રહ્મ એટલે કાંઈ પણ લીધા સિવાય લગ્ન થયા હોય તે. કન્યાવિક્રય થઈને લગ્ન થયાં હોય તે અસુર લગ્ન ગણાય છે. કોર્ટ પ્રથમ દૃષ્ટિએ શુદ્ધમાં પણ બ્રહ્મ પ્રકારનાં લગ્ન થયાં છે એમ અનુમાન કરે છે. અસુર પ્રકારના છે એવી કોઈની તકરાર હોય તો તે તેણે સાબીત કરવું જોઈએ. [૧૧૮]

વર કન્યા સમાન વય ગુણના. એક બીજાને સપિંડ થતા ન હોય તેવા [૧૧૯] પરંતુ એકજ જ્ઞાતિના હોવા જોઈએ; જો કે અનુલોમ પ્રકારના એટલે કે બ્રાહ્મણ વર અને વૈશ્ય કન્યાના લગ્ન કાયદેસર ઠરાવેલા છે. [૧૨૦]

વર્ણાંતર લગ્ન પણ હવે લગ્નના ખાસ કાયદા (Special marriage act III of 1872 as amended by act 30 of 1923) થી કાયદેસર ઠરેલ છે. અને આવા લગ્નથી ઉત્પન્ન થતા સંતાનોને વારસા માટે તે બાબતનો ખાસ કાયદો (Indian succession act) લાગુ પડે છે.

૪૯. લગ્નના હક પૂરા કરવાનો દાવો.

પતિ કે પત્ની એક બીજા સામે લગ્નના હક પૂરા કરવા માટે દાવો લાવી શકે છે. તેમાં બંધાવ તરિકે પત્ની સગીર છે એવું બતાવું ચાલતું નથી. ઉમર જો બહુજ ન્હાની હોય તો કોર્ટ વિચાર કરે છે. [૧૨૧] જો પતિને પત, ચાંદી (સીરીલિસ) કે એવો કોઈ ભયંકર વ્યાધી થયો હોય, ઘરમાં રખાત રાખી હોય, બીજો ધર્મ સ્વીકાર્યો હોય અગર પત્નીના શરીરની સલામતી ન હોય તો લગ્નના હક પૂરા કરવા માટે હુકમનામું થઈ શકતું નથી.

૫૦. સ્ત્રીધનના પ્રકાર.

સ્ત્રીધન એટલે સ્ત્રીની મિલકત. તે બે પ્રકારની છે. સત્ય સ્ત્રીધન અને અસત્ય સ્ત્રીધન. અસત્ય સ્ત્રીધન ઉપર ધારણ કરનારને સંકુચિત હક છે. વિધવાને મળેલ વારસો તે આવા

પ્રકારમાં આવે છે. અસત્ય શ્રીધનનો વારસો, છેલ્લા ધારણ કરનારના ઉત્તરાધિકારીઓને મળે છે.

સત્ય શ્રીધનના પણ બે પ્રકાર છે. એક પારિભાષિક (Technical) શ્રીધન અને બીજું અપારિભાષિક (Non-technical) શ્રીધન.

નીચેની મિલકત પારિભાષિક શ્રીધન ગણાય.

- ૧ પૂત્રી તરીકે વારસામાં મળેલ મિલકત.
- ૨ ભાત મહેનતથી મેળવેલ મિલકત.
- ૩ શુદ્ધ અથવા પદ્ધ.
- ૪ ચૌતક. (લગ્ન સમયે મળેલી ભેટ.)

અ-અદ્યગિન-લગ્નવેદી સમક્ષ મળેલી મિલકત. જેવી કે હાથગરણું અથવા ચાંદલો.

બ-અદ્યવાહનિક-વરઘોડે નીકળતી વખતે વધાવામાં મળેલી મિલકત.

૫ અન્વાધેયક-લગ્ન પછી પિયર કે સાસરા તરફથી મળેલી ભેટ વિગેરે.

૬ અધિવેદનિક-પતિ જ્યારે બીજી સ્ત્રી કરે ત્યારે દિલાસા માટે આપેલી મિલકત.

૭ ભરણપોષણ બદલ મળેલ રકમ.

૮ અભણ્યા તરફથી મળેલ ભેટ કે બક્ષીસ.

૯ વિરૂદ્ધ કબજાથી મેળવેલ મિલકત.

૧૦ જડેલી મિલકત.

૧૧ ઉપર જણાવેલ કોઇ પણ પ્રકારના સ્ત્રીધનવડે સંપાદન કરેલી મિલકત.

૫૧. પતિ સ્ત્રીધનનો ઉપયોગ ક્યારે કરી શકે ?

ઉપર જણાવેલ મિલકત પૈકીની સાદાચિક (પરણેલી અગર વગર પરણેલી સ્ત્રીને સાસરેથી અગર પિયરથી બાપ અગર બીજા સગાં તરફથી જે કાંઈ મળ્યું હોય તે) સિવાયની મિલકતની વ્યવસ્થા પતિની હયાતીમાં સ્વતંત્ર રીતે પતિની સંમતિ સિવાય કરી શકતી નથી. [૧૨૨] પતિ તેની પત્નીનું સ્ત્રીધન, માંદગી, કેદ, દુષ્કાળ વિગેરે જરૂરી-આતના સમયમાં વાપરી શકે છે. આ હક તેનો જાતિકો (personal) છે. જો તે તેની પત્નીનું સ્ત્રીધન વાપરવાની ઇચ્છા ન દર્શાવે તો લેણુદારો તેને તેમ કરવાની ફરજ પાડી શકતા નથી, કે તેની ઉપર દરખાસ્તની બજવાણી કરવી શકતા નથી. [૧૨૩]

૫૨. સ્ત્રીધનના વારસદારોનો ક્રમ.

શુદ્ધકના વારસદારોનો ક્રમ નીચે પ્રમાણે છે.

૧ સહોદરભાઈ. ૨ માતા. ૩ પિતા. ૪ બાપના વારસો.

ચૈતકનો વારસો કુંવારી પૂત્રીને, પરણેલી પૂત્રીને અને પૂત્રને, અનુક્રમે એકને અભાવે બીજાને મળે છે. [૧૨૪]

ભર્તૃદત્ત (પતિએ આપેલી) અને અન્વાધેયક મિદક્ષતાના વારસોનો ક્રમ નીચે પ્રમાણે છે.

- ૧ પુત્ર અને કુંવારી પૂત્રીઓ સરખે ભાગે. [૧૨૫]
- ૨ પુત્ર અને પરણેલી પૂત્રાઓ સરખે ભાગે.
- ૩ પૂત્રીઓના સંતાનો.
- ૪ પૂત્રનો પુત્ર.

બીજા પ્રકારના શ્રીધનના વારસદારો—

- ૧ કુંવારી પૂત્રી.
- ૨ પરણેલી પણ ગરિબ પૂત્રી.
- ૩ પરણેલી ધનવાન પૂત્રી.
- ૪ પૂત્રીના સંતાનો.
- ૫ પુત્ર.
- ૬ પૂત્રના પૂત્રો.

અપારિભાષિક શ્રીધનના વારસદારોનો ક્રમ. [૧૨૬]

- ૧ પુત્ર. ૨ પૂત્રનો પુત્ર. ૩ પૂત્રના પૂત્રનો પુત્ર
- ૪ પૂત્રી. ૫ પૂત્રીનો પુત્ર. ૬ પૂત્રીની પૂત્રી.

ઉપર જણાવેલ કોઈ વારસદાર ન હોય તો પછી વિવાહ બે પ્રકારના થયેલ હોય તો તેના પતિને વારસો મળે છે. પતિને અભાવે પતિના વારસદારોને વારસો મળે, પરંતુ બે અસુર પ્રકારના લગ્ન થયેલ હોય તો શ્રીધનનો વારસો—૧ માતા, ૨ પિતા અને પિતાના વારસદારોને અનુક્રમે મળે છે.

સ્ત્રીધનનો વારસો પુરુષ અગર સ્ત્રીને સ્વતંત્ર રીતે મળે છે.

સ્ત્રીધનના વારસામાંથી અનૌરસ (Illegitimate) પુત્રને બાદ કરવામાં આવ્યા નથી. [૧૨૭]

નાયિકાની મિલકત પણ સ્ત્રીધન પ્રમાણે પ્રથમ ભાઈ, જ્ઞેન, ભાઈનો પુત્ર અને અનુક્રમમાં બીજા સગાને મળે છે. વેશ્યાના ઔરસ અને અનૌરસ પુત્રોમાં ઔરસને જ વારસો મળે છે. [૧૨૮]

જન્મથી મળેલો, એટલે કે પૂત્રી કે જ્ઞેન તરીકે લીધેલો વારસો સ્વતંત્ર રીતે મળે છે. અને લગ્નથી એટલે કે વિધવા, માતા, દાદી વિગેરે સગપણથી મળેલો વારસો પ્રતિબંધક હોય છે.

પરણેત્રી સ્ત્રી કરાર કરી શકે છે પરંતુ તે તેના સ્ત્રીધન પૂરતોજ બંધનકારક છે. [૧૨૯]

૫૩. વિધવા તરીકે વહેંચણીમાં મળેલી મિલકતના હકો.

૧ મળેલી મિલકત, પુત્રનો જન્મ થવાથી કે દત્તક લેવાથી અથવા પૂનર્લગ્ન કરવાથી પાછી બીજા વારસદારોને જાય છે. માત્ર વ્યભિચારના કારણસર મળેલી મિલકત પાછી લેવાતી નથી.

૨ વારસામાં મળેલી મિલકત કાયદેસર જરૂરીઆત અથવા મિલકતમાં સુધારો કરવાના હેતુ સિવાય તે વેચી કે ગીરો મૂકી શકતી નથી, પરંતુ મળેલી મિલકતનું ઉત્પન્ન અને વધારાનો ઉપયોગ તેની મરણ મુનાસબ કરી શકે છે.

૩ વારસામાં મળેલી મિલકતની ઉપજમાંથી ખરીદાએલી મિલકત ઉપર તેનો સ્વતંત્ર હક છે, અને તેનો ઉપયોગ તે સ્વતંત્ર રીતે કરી શકે છે; પરંતુ જો તેવી ઉપજ મૂળ મિલકતમાં ભેળવે તેવો હક મળતો નથી.

૪ પોતાને વારસામાં મળેલી મિલકતનો તે સંપૂર્ણતાથી વહીવટ કરી શકે છે. પોતાનો જીવનગી પર્યાંતનો હક વેચી પણ શકે છે, તેવી જ રીતે તેની ઉપરની દરખાસ્તની બજવણીમાં તેનો જીવનગી પર્યાંતનો હક જમ કરી વેચાણ પણ કરવામાં આવે છે.

૫ તેના મૃત્યુ બાદ તે મિલકત તેના છેલ્લા પુરુષ ધારણ કરનારના ઉત્તરાધિકારીને મળે છે.

૬ કાયદેસરની જરૂરીઆત માટે, તે તેને મળેલી મિલકત ઉત્તરાધિકારીઓને બંધનરૂપ થાય તેવી રીતે ગીરો કે વેચાણ કરી શકે છે.

૫૪. આ બાબતને સંબંધ ધરાવતી કાયદેસર જરૂરીઆત.

૧ શ્રાદ્ધ તથા યાત્રા.

૨ મિલકત ઉપર સુસ્ત રાખીને યોગ્ય પ્રકારનું દાન.

૩ છેલ્લા ધારણ કરનારનું સુહૃદબંધન ગયેલું પણ દેવું.

૪ મહેસુલ, ભાડું અને બીજા કરવાના કર વેરાઓ.

૫ છેલ્લા ધારણ કરનારની મિલકતના વારસાનો દાખલો તથા લેટર્સ ઓફ એડમિનીસ્ટ્રેશન મેળવવા માટેનો ખર્ચ.

૬ મિલકતને સંભાળવા અને બચાવવા માટે થતો કોર્ટનો ખર્ચ.

૭ છેલ્લો ધારણ કરનાર જેના લગ્ન કરવા બંધાયેલ હોય, તેના લગ્નનો ખર્ચ જેમકે દિકરી, પહેન, દિકરાની દિકરી વિગેરે.

૮ સગાઓના લગ્ન પ્રસંગે પ્રાસંગિક ભેટ બક્ષીસ વિગેરે. સ્થીતિના પ્રમાણમાં.

૯ મિલકતની મરામત અને રક્ષણ માટેનો ખર્ચ.

૧૦ આશ્રિતોનું ભરણ પોષણ.

૫૫. વિધવાએ કરેલી બક્ષીસ.

કોઈ એક ઉત્તરાધિકારીને, તે પોતાનો હિસ્સો બીજા ઉત્તરાધિકારીની સંમતિથી અર્પણ કરી શકે છે. સદરહુ અર્પણ કરતા પોતાના ભરણપોષણ માટે કાંઈ ભાગ રાખે તો તેથી તે અર્પણ રદ થતું નથી.

કાયદેસર જરૂરીઆત માટે વિધવાએ કરેલું વેચાણ કે ગીરો જે ઉત્તરાધિકારીઓની સંમતિથી થયેલ હોય તો બ્યારે વારસો ઉધડે ત્યારે તેમને બંધનકારક છે.

આવી સંમતિ જે ભવિષ્યના ઉત્તરાધિકારીઓનો હક ડૂંભાવવા માટે, અથવા દગલબાજીથી અથવા સંપૂર્ણ જ્ઞાન વિના મેળવેલ હોય તો તે કાયદેસર નથી.

૫૬. ભવિષ્યના ઉત્તરાધિકાર બાબત.

પોતાને અમુક મિલકતમાં ઉત્તરાધિકાર છે એવું ઠરાવવા

તે દાવો લાવી શકતો નથી કારણકે તે ભવિષ્યનો વારસો (spes suecessionis) છે.

જો કબજેદાર, ભવિષ્યના તેમના ઉત્તરાધિકારને નુકસાન થાય તેવી રીતે વર્તન કરી મિલકતનો દુરુપયોગ કરતો હોય તો તે અટકાવવા દાવો લાવી શકે છે.

જો તુરતનો ઉત્તરાધિકારી, કબજેદાર સાથે મળી જઈ તેવો દાવો લાવવા ખુશી ન હોય, અથવા ન લાવે તો તે પછીનો ઉત્તરાધિકારી તેવો દાવો લાવી શકે છે.

પોતાના અધિકારી ઉપરાંતનું ગીરો કે વેચાણ વારસ દારે કર્યું હોય તો તે રદ નથી પરંતુ તેના ઉત્તરાધિકારીની ધુચ્છા ઉપર રદ થવાને પાત્ર છે.

વારસદાર ગુજરી જાય એટલે મિલકત ઉત્તરાધિકારીઓ ને મળે છે. તેઓ માથાદીઠ વહેંચણું કરે છે.

વારસો મળે એટલે ગુજરનારની વતી ઉત્તરાધિકારી બધા કામકાજ કરી શકે છે. અને તે ગુજરનારનું દેવું આપવા અને શ્રાધ્ધ વિગેરે અંત્યેષ્ટિ ક્રિયા કરવાને બંધાયેલ છે.

૫૭. ઉત્તરાધિકારીએ કબજો મેળવવાની મુદત.

છેલ્લા વારસદારના ગુજરવા પછી બાર વર્ષમાં ઉત્તરાધિકારીએ સ્થાવર મિલકતનો કબજો મેળવવા દાવો લાવવો જોઈએ. અને જંગમ મિલકતના કબજા માટે છ વર્ષમાં દાવો કરવો જોઈએ.

૧૧. ભરણપોષણ.

૫૮. ભરણપોષણની જવાબદારી—૫૬. ભરણપોષણ માગવાને હકદાર.—૬૦. ભરણપોષણની રકમ નક્કી કરવામાં ધ્યાનમાં લેવા જેવી બાબત—૬૧. ભરણપોષણનો હક દૂભાવવા થયેલ વેચાણ વિગેરે.—૬૨. ભરણપોષણની રકમની દરખાસ્તમાં બજાવણી.—૬૩. ભરણપોષણનો દાવો લાવવાની સુકત.

૫૮. ભરણપોષણની જવાબદારી.

પ્રથમ કાયદેસરના દેવા આખ્યા પછી ભરણપોષણનો ભોલો મિલકત ઉપર રહે છે.

હિંદુ સંયુક્ત કુટુંબનો કર્તા કુટુંબના સધળા અંગ-ભૂત માણસો, તથા તેમની અવિવાહિત પુત્રીઓ, વિધવા અને બાળકોનું ભરણપોષણ કરવા કાયદેસર જવાબદાર છે.

અનંશ વારસની મિલકત જેને પ્રાપ્ત થઈ હોય તે અનંશ વારસનું ભરણપોષણ કરવા બંધાએલ છે.

જ્ઞાતિ બહાર થવાથી અથવા વટલાઈ જવાથી ભરણપોષણના હકને કાંઈ અસર થતી નથી.

૫૯. ભરણ્યોપણ્ય માગવાને હકદાર.

૧ ઔરસ અથવા અનૌરસ સગીર પૂત્રો.

૨ તેમની કુંવારી પૂત્રીઓ.

૩ પત્ની.

જ્યાં સુધી તે પવિત્ર રહે અને વ્યાજબી કારણસર જુદી રહે તે સિવાય, એકજ મકાનમાં અને તેના પતિના રક્ષણ તળે રહે ત્યાં સુધી.

૪ અવરૂદ્ધ સ્ત્રી.

તે એકજ પુરૂષની રાખેલી હોવી જોઈએ. જેને પતિ જીવતો હોય તે અવરૂદ્ધ સ્ત્રી ગણાય નહિ. અવરૂદ્ધ સ્ત્રીનો તેના પ્રેમી પાસે, તેની હયાતીમાં ભરણ્યોપણ્ય માગવાનો હક નથી. પરંતુ તેના મરણ બાદ, તેની મિલકતમાંથી, જે તે વક્ષાદાર રહે તે ભરણ્યોપણ્યનો હક ઉત્પન્ન થાય છે. [૧૩૦]

૫ વિધવા.

જે વિધવાને તેના ગુજરનાર ધણીની મિલકતનો વારસો મળતો નથી તેને, તે મિલકતમાંથી, તેના પતિની હયાતીમાં અગર ગુજરવા બાદ પણ વ્યાજબી કારણથી જ જુદી રહેતી હોય તે ભરણ્યોપણ્ય મળી શકે.

આપવાદ—

વિધવાની પાસે તેના પોષણ પૂરતું સ્ત્રીધન હોય, એકી જાણે ભરણ્યોપણ્ય માટે રકમ આપવામાં આવી હોય તે

તેણે વાપરી નાખી હોય, તેણે પુનર્વગ્ન કર્યું હોય, અપ-
વિત્ર જીવંતી ગણતી હોય અથવાતો વ્યાજખી કારણ
સિવાય તેના પતિના કુટુંબથી જુદી રહેતી હોય તો તેને
ભરણપોષણ મળી શકે નહિ.

૬૦. ભરણપોષણની રકમ નક્કી કરવામાં ધ્યાનમાં લેવા જેવી બાબત.

- ૧ મિલકતની આવક.
- ૨ ગુજરનારનું સમાજમાં સ્થાન.
- ૩ વિધવાના કબજામાં રહેલી સ્ત્રીધનની રકમ.
- ૪ સામાન્ય જરૂરીઆતો.

ઉપરની બાબતો વિચારતાં ગુજરનારને ભાગે આવતી
મિલકતની વાર્ષિક આવક કરતાં ભરણપોષણની રકમ વધવી
ન જોઈએ. કુટુંબના આર્થિક સંયોજો ફરે તો તેની સાથે
ભરણ પોષણની રકમમાં પણ ફેરફાર થાય છે.

૬૧. ભરણપોષણનો હક ડૂબાવવા થયેલ વેચાણ વિગેરે.

વિધવાના પતિએ તેની હયાતીમાં મકાન વેચી
નાખ્યું હોય તોપણ તે મકાન વિધવાને રહેવા માટે આપવું
જોઈએ. પાછળથી, બાણીને (with notice) કે બાણ્યા વગર
ખરીદનાર તે મકાનનો કબજો મેળવી શકતો નથી.

ભરણપોષણનો હક ડૂબાવવા માટે બક્ષીસ કે
બીજી રીતે મિલકતની વ્યવસ્થા થઈ શકતી નથી. જો તેમ

કરવામાં આવ્યું હોય તો તે મિલકત ઉપર ભરણપોષણનો બોલો રહે છે.

૬૨ ભરણપોષણની રકમની દરખાસ્તમાં બજવણી.

ભરણપોષણનો હક જાતિકો હોઈને, તે, દરખાસ્તની બજવણીમાં આવતો નથી. જો કે પાછળની ચડેલી રકમ જમીમાં લેવાય છે, તેમજ બીજાને બક્ષીસ વિગેરે રીતે આપી શકાય છે.

૬૩. ભરણપોષણનો દાવો લાવવાની મુદત.

ભરણપોષણનો હકદાર પોતાનો હક ઠરાવવા તે હક ઉત્પન્ન થયાની તારીખથી ચાલતી તારીખ સુધીની રકમ અપાવવા અને સવિધ્યના ભરણપોષણનો બોલો મિલકત ઉપર ઠરાવવા દાવો લાવી શકે છે, અને તેમાં તે રકમ અપાવવાની તારીખ ઠરાવાય છે.

ભરણપોષણનો દાવો, તેવા હકની તકરાર લેવાયાની તારીખથી બાર વર્ષ સુધી અને પાછળથી ચડેલી રકમ ફેવી થયાની તારીખથી તેટલી મુદતમાં લાવવો જોઈએ.

૧૨. પ્રકીર્ણ.

૬૪. વાલી અને સગીર.—૬૫. દુર્લભ.—૬૬. અક્ષીસ.—
૬૭. બીનામી.—૬૮. દામદુપદ.—૬૯. ખોળ અને કચ્છી મેમણ.

૬૪. વાલી અને સગીર.

વાલી ત્રણ પ્રકારના છે. ૧. જન્મ હકથી, ૨. જન્મ હકના વાલીએ ખાનગી રીતે નિમેલા, ૩ કાયદેસર, કોર્ટ મારફતે નિમાએલા વાલી.

સગીરની અઠાર વર્ષની ઉંમર પૂરી થાય એટલે તે ઉંમર લાયક ગણાય છે. જે કાયદેસર વાલી નિમવામાં આવ્યો હોય તો ૨૧ મેં વર્ષે તે ઉંમર લાયક ગણાય છે. [૧૩૧]

નૈસર્ગિક વાલી તરીકે ૧. પિતા, ૨. માતા, ૩. પિતાના નણકના સગા, ૪. માતાના નણકના સગા, [૧૩૨] અને છેવટ રાજા આવે છે. અનારસ છોકરાની વાલી પ્રથમ તેની મા થાય છે. [૧૩૩] જ્યાં નાતરાંનો રિવાજ હોય ત્યાં નાતરૂં કર્યા છતાં વાલી તરીકે માતાનો હક નષ્ટ થતો નથી. [૧૩૪]

જે પિતા વાલી થવાને યોગ્ય ન હોય તો છોકરાઓ માંથી એક ઉમર લાયક થતા સુધી કોર્ટ કોઈને વાલી નિમી શકે છે. પરંતુ જ્યારે તે ઉમર લાયક થાય ત્યારે તુરતજ નિમેલું વાલીપણું દૂર થાય છે. [૧૩૫]

જરૂરીઆતના પ્રસંગે મિલકતના કાયદા માટે વાલી, મિલકત વેચવા વિગેરેનો કરાર કરી શકે છે. તેમજ નવું દેવું પણ કરી શકે છે. પરંતુ તે માટે મિલકત જવાબદાર રહે છે. સગીરની જાત જવાબદાર નથી. [૧૩૬]

૬૫. વીલ.

કરારના કાયદા પ્રમાણે કરાર કરવાને લાયક દરેક મનુષ્ય પોતાની સ્વતંત્ર મિલકતનું વીલ કરી શકે છે. વીલ કરનારના મરણ બાદ તે અમલમાં આવે છે. એકથી વધારે વીલ કર્યા હોય તો છેવટનું વીલ અસરકારક ગણાય છે. છેલ્લા વીલમાં પ્રથમના વીલ રદ કર્યાનું લખ્યું ન હોય તો છેલ્લા વીલથી વિરુદ્ધ ન હોય તેટલા પૂરતો આગલા વીલોનો પણ અમલ થઈ શકે છે. [૧૩૭]

વીલ લેખીત હોવું જોઈએ. તેના ઉપર વીલ કરનારની અને જે સાક્ષીઓની એક બીજાની રૂબરૂમાં સહી કરેલી હોવી જોઈએ. વીલમાં લખેલા શબ્દોનો અર્થ સંભાળ પૂર્વક સ્થિતિ-સંયોગો તપાસીને કરવો જોઈએ. [૧૩૮] માત્ર શબ્દોને વળગી રહેવું જરૂરનું નથી.

૬૬. બક્ષીસ.

કાંઈ પણ અવેજ લીધા સિવાય રાજ્યશીથી પોતાની

કાંઈ સ્વતંત્ર મિલકત ધીજાને આપે અગર આપવાનો કરાર કરે તેને બક્ષીસ કહેવામાં આવે છે.

દાનસંકર ઓફ પ્રોપર્ટી એક્ટની કલમ ૧૨૩ મુજબ સ્થાવર મિલકતની બક્ષીસ રજીસ્ટર્ડ હસ્તાવેજથી થઈ શકે છે. તે હસ્તાવેજમાં બક્ષીસ આપનારની તથા બે સાક્ષીઓની સહી જોઈએ. મિલકતનો કબજો સોંપવાની જરૂર નથી.

જંગમ મિલકતની ઉપર જણાવ્યા મુજબ અગર માત્ર કબજો સોંપવાથી પણ બક્ષીસ કાયદેસર થઈ શકે છે.

જે વ્યક્તિનું અસ્તિત્વ ન હોય તેના લાભમાં કાંઈ બક્ષીસ થઈ શકતી નહોતી [૧૩૯] પરંતુ ૧૯૨૬ ના ૧૫માં ‘હિંદુ ટ્રસ્ટોર્ગેનાઈઝેશન ઓફ પ્રોપર્ટી’ એક્ટથી તેવી બક્ષીસ કરનારના મુજબ હરમ્યાન બક્ષીસ, જેના અથવા જેમના લાભમાં થઈ હોય તે અસ્તિત્વમાં આવે તો કાયદેસર ઠરે છે.

એક વખત કાયદેસર બક્ષીસ થઈ તે, ગેરસમજુતથી અથવા દગાથી થઈ ન હોયતો પાછી લેવાય નહિ. [૧૪૦]

૬૭. બીનામી.

આ નિયમ હિંદુ કાયદાનો નથી. પરંતુ ઇંગ્લીશ શુદ્ધન્યાય (ઇકવીટી) નો છે. અને હિંદુ કાયદાએ ગ્રહણ કરેલો છે.

કોઈ મિલકત ખરીદવાનો અવેજ એક માણસ આપે અને ધીજાને નામે ખત હસ્તાવેજ કરાવે, અગરતો પોતાને નામે ખત હસ્તાવેજ હોય તે અવેજ લીધા સિવાય ધીજા

માણુસને નામે કરી આપે, આવા બદલાને ખીનામીનો વ્યવહાર કહેવામાં આવે છે. અને જેને નામે ખત હસ્તાવેજ થયા હોય તેને ખીનામીદાર કહેવામાં આવે છે.

આવો વ્યવહાર ૧. કૌંપણ કાયદાની વિરુદ્ધનો હોય, ૨. ખરા માલીકના દહેણદારોને રખડાવવા માટે થયો હોય અને ૩. બહાર નીતિથી વિરુદ્ધ (against public policy) હોય તો નિર્થક અને ગેરકાયદેસર છે.

ખીનામીદાર પાસેથી આવી મિલકત કૌંપણે કાયદેસર આવેજ આપીને શુદ્ધ બુદ્ધિથી ખીનામી વ્યવહારની અજ્ઞાનતામાં ખરીદી હોયતો ખરીદનારના હકને બાદ આવતો નથી. અને ખરા માલીકનો દાવો ચાલતો નથી.

ખરા માલીકનો દહેણદાર હરખાસ્તની બજવણીમાં ખીનામી મિલકત વેચાવી શકે છે. [૧૪૧]

૬૮. દામદુપટ.

દામદુપટના નિયમ મુજબ મુદ્દલથી વધારે વ્યાજ, કૌર્ટ, હિંદુપાસેથી અપાવી શકે નહિ. [૧૪૨] ગીરોના વ્યવહારને પણ આ નિયમ લાગુ પડે છે. [૧૪૩] દાવો દાખલ થયા પછી આ નિયમ લાગુ પડતો નથી. [૧૪૪] જો પક્ષકારો વચ્ચે, પાછળથી ચડેલા વ્યાજને મુદ્દલનો ભાગ ગણવાનો કરાર કરવામાં આવેલ હોયતો તેવો કરાર બંધનકર્તા છે. [૧૪૫] અને તેને દામદુપટના નિયમનો બાધ આવતો નથી.

લેણકાર અન્ય જ્ઞાતિનો હોય તો પણ આ નિયમ લાગુ પડે છે. [૧૪૬] પરંતુ અન્ય જ્ઞાતિ પાસેથી હિંદુએ હવાલો લીધો હોય અથવા મૂળ દેવાદાર હિંદુ હોય પરંતુ તેણે અન્ય જ્ઞાતિને હવાલો આપ્યો હોય ત્યારથી આ નિયમ લાગુ પડતો બંધ થાય છે.

૬૯. ખોળ અને કચ્છી મેમણ.

ખોળ, કચ્છી મેમણ, હાલાઈ મેમણ, મુન્નીવોરા તથા મોલેસલામ ગરાસીઆઓને વારસા પૂરતો હિંદુ કાયદો લાગુ પડે છે.

કચ્છી મેમણ એકટ પ્રમાણે કરાર કરવાને લાયક કોઈ મેમણ પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક પોતાને મુસલમાની સરેહના નિયમો લાગુ પાડવાનું જાહેર કરે તો તેને અને તેના વંશ વારસોને મુસલમાની સરેહના નિયમો લાગુ પડે છે.

૭૮૬

ઈસ્લામી કાયદો

૧૯. વારસો.

૭૦. અનંશ વારસો. ૭૧.-વહેંચણુ વખતે જેનું અસ્તિત્વ ન હોય તેની સ્થિતિ.-૭૨. અકસ્માત વખતે અનુમાન.-૭૩. મિલકતની વ્યવસ્થાનો ક્રમ.-૭૪. સ્વતંત્ર અને વડિલોપાર્જીત વગેરે ભેદ.-૭૫. વારસદારોનો ક્રમ.-૭૫. પ્રત્યક્ષામી.-૭૭. વધારો.-૭૮ શિયાપંથ પ્રમાણે કાયદેસર હિસ્સેદારો.-૭૯. લોહિના સગા-૮૦. પ્રતિનિધિ.-૮૧. સુત્રીપંથ પ્રમાણે શેષાધિકારીઓ.-૮૨. વારસાનું વિભાગ અતાવતું કાયદેસર હિસ્સેદારોનું પત્રક.

૭૦. અનંશ વારસો.

- ૧ અનૌરસ છોકરા—અનારસ છોકરા તેમની માનો વારસો લે છે અને તેમનો વારસો તેમની માને મળે છે.
- ૨ લીઆનની રૂઠએ—એટલે કે અમુક છોકરું પોતાનું હોવાનો શુબરનારે ઇન્કાર કર્યો હોય તો વારસો મળી શકે નહિ. પરંતુ જો હયાતી દરમ્યાન લીઆન પાછું ખેંચી લીધું હોય તો છોકરાને આપનો વારસો મળે, પણ આપને છોકરાનો વારસો મળે નહિ.

૩ સાવકા છોકરા અને તેમના સાવકા બાપ એક બીજાના વારસદાર થતા નથી.

૪ મરનારનું મોત આણનારને તેનો વારસો મળે નહિ. શિયાપંથ પ્રમાણે જો અકસ્માતથી અગર વગર ઇરાદે મોત આણેલ હોય તો તેને વારસો મળે શકે.

૫ જે મુસલમાન ન હોય તેને વારસો મળી શકે નહિ.

૭૧. વહેંચણુ વખતે જેનું અસ્તિત્વ ન હોય તેની સ્થિતિ.

વહેંચણુ કરતી વખતે ગર્ભમાં બાળક હોય તેનો પણ હિસ્સો ગણવામાં આવે છે. અને ગર્ભમાં પત્ર અગર પૂત્રી એ બે પૈકી જેનો વારસાનો વધારે હિસ્સો હોય તે જન્મશે એવું અનુમાન કરવામાં આવે છે. [૧]

છોકરું જો મરેલું જન્મે તો અનામત રાખેલ વારસો પ્રથમના વિભાગ પ્રમાણે વહેંચી દેવામાં આવે છે. એ જન્મીને પછી મરણ પામે તો તે વારસો શુજરનાર બાળકના વારસદારોને મળે છે.

જે માણસનો પત્નો ન હોય તેનો વારસો તે જીવતો હોવાનું પુરાવાના કાયદાની કલમ ૧૦૭-૧૦૮ મુજબ અનુમાન કરી શકાતું હોય ત્યાં સુધી અનામત રાખી મુકવો જોઈએ. [૨]

૭૨. અકસ્માત વખતે અનુમાન.

વધારે માણસો અકસ્માતથી એકી સાથે શુજરી ગયા

હોય અને તેમાં પ્રથમ કોણ ગુજરી ગયું તે જણાવું ન હોય તો નાની ઉમરવાળો વધારે જીવ્યો હતો એવું અનુમાન થાય.

૭૩. મિલકતની વ્યવસ્થાનો ક્રમ.

૧ અંત્યેષ્ઠિ ક્રિયા અને મરણ પથારી વખતે થયેલું ખર્ચ.

૨ મરનારના મરણ પહેલાના ત્રણ માસ દરમિયાન ચાકરી કરનારનો પગાર તથા મજૂર તેમજ કારીગરના કામ બદલવું વેતન.

૩ વારસા સર્ટીફિકેટ કે વ્યવસ્થાપત્ર લેવાનો ખર્ચ.

૪ મુદતના અનુક્રમમાં ખીજાં દેવાં.

૫ ઉપરનો ખર્ચ અદા કરતાં જે મિલકત રહે તેના $\frac{1}{3}$ ભાગની બક્ષીસ.

ત્યારબાદ જે મિલકત રહે તેમાંથી વારસદારોમાં નિયમ મુજબ વહેંચણુ થાય છે.

૭૪. સ્વતંત્ર અને વડિલોપાણીત વિગેરે ભેદ.

મુસલમાની સરેહ પ્રમાણે મિલકતમાં વડિલોપાણીત અને સ્વતંત્ર એવો ભેદ નથી તેમજ સંયુક્ત કે અવિભક્ત કુટુંબ જેવી સંસ્થા નથી. કોઈ મુસલમાનના ગુજરવા પહેલાં તેનો વારસા ભવિષ્યમાં મળવાના સંભવિત વારસા (Spec. Succession) ની વ્યવસ્થા કરી શકતો નથી.

કોઈ પણ મુસલમાન જન્મથી વારસા, પરત્વે કાંઈ હક પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. ધારણ કરનારના ગુજર્યા બાદ તેને જે કંઈ હક મળી શકતો હોય તે તેને પ્રાપ્ત થાય છે.

૭૫. વારસદારોનો ક્રમ.

(૧) હિસ્સેદાર—જેમનો હિસ્સો કાયદાથી મુકરર કરવામાં આવ્યો છે તેવા સગાઓ. આવું સગપણ બે રીતથી હોય છે. ૧. લગ્નથી. ૨. લોહિથી.

પુરૂષ કાયદેસર હિસ્સેદારો.

૧. બાપ. ૨. ખરો દાદો અને બાપની ગમે તેટલી ચઢતી પેઢીનો પૂર્વજ. ૩. આંગળીઆત લાઇ. ૪. ધણી.

સ્ત્રી કાયદેસર હિસ્સેદારો—

૧. વહુ. ૨. દિકરી. ૩. ગમે તેટલી ઉતરતી પેઢીએ દિકરાની દિકરી. ૪. મા. ૫. ખરી દાદી. ૬. સગી જહેન. ૭. ચોરમાન જહેન. ૮. આંગળીઆત જહેન.

(૨) શેષાધિકારી—હિસ્સેદારને હિસ્સો અપાઈ ગયા પછી જે મિલકત અવશેષ રહે તે આ વર્ગમાં આવનાર વારસદારો વહેંચી લે છે. શેષાધિકારીને માથાદીઠ વારસો મળે છે.

જે માણસનું મરનારની સાથે સગપણ ગણુતા વચમાં સ્ત્રી આવે તે શેષાધિકારી થઈ શકતો નથી.

(૩) દૂરના સગા—જેઓ હિસ્સેદાર અગર શેષાધિકારી નથી તેવા લોહિના સંબંધથી થતા સગાઓ તેમાં

મરનારની છોકરીના ગમે તેટલી ઉતરતી પેઢીના તથા દિકરાની દિકરીના ગમે તેટલી ઉતરતી પેઢીના તથા ગમે તેટલી ચઢતી પેઢીના ખોટા દાદા અને ખોટી દાદીઓનો સમાવેશ થાય છે.

(૪) મૌલા.—મૌલા એટલે કરારની રૂઢિએ થનાર વારસ. કાયદેસર કરાર કરવાને લાયક કોઈ પોતાની પત્ની અથવા પતિ સિવાય બીજા કોઈ માણસને, તે પોતાનો વારસ છે એમ જણાવે અને તેના બદલામાં આવી કરાર કરનારની કાંઈ જવાબદારી આવે તે લોગવવાનું કબુલ કરે તેવો માણસ કરારની રૂઢિએ વારસદાર ગણાય છે.

(૫) માની લીધેલો સગો—અમુક માણસ કોના વંશનો છે તે જણાતું ન હોય પરંતુ ગુજરનારે સગા તરીકે તેના અંગિકાર કર્યો હોય તો તે માની લીધેલો સગો ગણાય છે.

આવું સગપણ ગુજરનારે હયાતીમાં પાછું ખેંચી લીધું હોય તો વારસો મળે નહિ.

(૬) વીલની રૂઢિએ—ઉપરના વારસદારોને અભાવે જો મરનારે વીલ કર્યું હોય તો જેના લાલમાં વીલ કર્યું હોય તેને મિલકત મળે છે.

(૭) શબ્દ સત્તા—ઉપરના સઘળાને અભાવે શબ્દસત્તા વારસદાર ગણાય છે.

નોટ:—ઉપરના ચાર તથા પાંચ નંબરના વારસદારો હિંદુઓના કત્તકને ઝાંખી રીતે મળતા આવે છે.

૭૬. પ્રત્યાગામી.

કાયદેસર હિસ્સેદારોને તેમનો હિસ્સો મળી ગયા પછી કાંઈ મિલકત વધે અને શેષાધિકારી ન હોય તો વધેલી મિલકત, પ્રત્યાગામી મિલકત કહેવાય છે. પ્રત્યાગામી મિલકતની વહેંચણીમાં પતિ પત્નીને અસ્સપરસ વારસો મળતો નથી. જો પતિ અને પત્ની સિવાય બીજા કોઈ કાયદેસર હિસ્સેદારો કે દૂરના સગા ન હોય તો પછી તેમને પ્રત્યાગામી ધનનો વારસો મળે. [૪]

૭૭. વધારો.

ગુજરનારને કાયદેસર હિસ્સેદારો વધારે હોય અને તેમના હિસ્સા પ્રમાણે મિલકત વહેંચતાં તેમના હિસ્સા પૂરે-પૂરા વહેંચી શકાતા ન હોય તેવા પ્રસંગે કાયદેસર હિસ્સેદારોના હિસ્સા આપવા માટે સાધારણ રીતે મિલકતના જે ભાગ કરવા જોઈએ તેના કરતા વધારે ભાગ કરવામાં આવે તેને 'વધારો' કહેવામાં આવે છે.

૭૮. શિયાપંથ પ્રમાણે કાયદેસર હિસ્સેદારો.

શિયા પંથના કાયદેસર હિસ્સેદારોમાં જરા તફાવત છે. તે નીચે પ્રમાણે છે.

૧ ધણી, ૨ વહુ, ૩ દિકરી, ૪ બાપ, ૫ મા, ૬ સગીબહેન, ૭ આરમાન બહેન, ૮ આંગળીઆત બહેન અને ૯ ભાઈ.

૭૯. લોહિના સગા.

શિયાપંથ પ્રમાણે લોહિના સગાના ત્રણ વર્ગ કરવામાં આવ્યા છે.

(૧) અ. મા બાપ.

વ. બાળકો અને બીજા સિધી લોટીના ગમે તેટલી ઉતરતી પેઢીના વારસદારો.

(૨) અ. દાદા અને દાદી ગમે તેટલી ચઢતી પેઢીના. (ખરા તેમજ ખોટા.)

વ. ભાઈ અને જ્ઞેન અને તેના ગમે તેટલી ઉતરતી પેઢીના વારસદારો.

(૩) અ. ગુજરનારના મા બાપના અને તેમના માબાપના ગમે તેટલી ચઢતી પેઢીના કાકા અને ફાઈ.

વ. ગુજરનારના ગમે તેટલી ચઢતી પેઢીના માબાપના મામા અને માશી.

ઉપરના વારસદારો પૈકી પહેલો વર્ગ બીજાને અને બીજો વર્ગ ત્રીજાને વારસામાંથી બાતલ કરે છે; પરંતુ એક વર્ગના બે પેટા વિભાગમાં દર્શાવેલ વારસદારો, સાથે વારસો લે છે. નજીકનો સગો દૂરના સગાને વારસામાંથી બાતલ કરે છે.

૮૦. પ્રતિનિધિ.

શિયા પંથમાં પ્રતિનિધિનો સિદ્ધાંત સ્થાપિત છે. તે સિદ્ધાંત પ્રમાણે ગુજરનાર પૂત્રના વંશજો, તે પૂત્રના પ્રતિનિધિ બને છે અને જો તે હયાત હોત તો જો તેને હિસ્સો મળત તે લે છે. અને તે સિદ્ધાંત ગુજરનાર ભાઈ, જ્ઞેન, કાકો અને ફાઈના વંશજોને પણ લાગુ પડે છે. [૫] પ્રતિનિ-

ધિત્વનો સિદ્ધાંત વંશજોને જેવી રીતે લાગુ પડે છે તેવીજ રીતે પૂર્વજોને પણ લાગુ પડે છે.

૮૧. સુન્ની પંથ પ્રમાણે શેષાધિકારીઓ.

(૧) વંશજો.

૧. પૂત્ર.

પૂત્રી, પૂત્રની સાથે શેષાધિકારી બને છે. પૂત્ર પૂત્રીથી બમણો ભાગ લે છે.

૨ પૂત્રનો પૂત્ર ગમે તેટલી ઉતરતી પેઢીએ. નછકનો પૂત્ર, દૂરનાને બાતલ કરે છે. એકથી વધારે પૂત્રો સરખે ભાગે વહેંચણુ કરે છે.

પૂત્રની પૂત્રી, ગમે તેટલી ઉતરતી પેઢી; સમાન પૂત્રના પૂત્રની સાથે શેષાધિકારી પ્રમાણે વારસો લે છે. સમાન પૂત્રનો પૂત્ર ન હોયતો તેથી ઉતરતી પેઢીના પૂત્રની સાથે, જો તે હિસ્સેદાર ન બનતી હોય તો, શેષાધિકારી બને છે. બન્નેરીતે તે ગમે તેટલી ઉતરતી પેઢીના પૂત્રથી, ગમે તેટલી ઉતરતી પેઢીના પૂત્રની પૂત્રી અર્ધ હિસ્સો લે છે.

(૨) પૂર્વજો.

૩. પિતા.

૪. ખરો દાદો—(ગમે તેટલી ચડતી પેઢીએ) નછકના વર્ગનો દૂરનાને વારસામાંથી બાતલ કરે છે.

૫. સગો ભાઈ.

સગી જહેન—ભાઈ સાથે શેષાધિકારી બને છે. ભાઈને બમણું મળે.

૬ સગી જહેન—સગાભાઈ અને ઉપર જણાવેલ બીજા શેષાધિકારીના અભાવે જો કાંઈ શેષ મિલકત રહી હોય તો તે સગી જહેનને મળે છે; ૧ દિકરી અગર દિકરીઓ. ૨ દિકરાની દિકરી અગર દિકરીઓ ગમે તેટલી ઉતરતી પેઢીની, અથવા ૩ એકજ દિકરી અને દિકરાની દિકરી કે દીકરીઓ ગમે તેટલી ઉતરતી પેઢીની હોય તોપણ.

૭ ઓરમાનભાઈ.

ઓરમાન જહેન—ઓરમાન ભાઈ સાથે શેષાધિકારી બને છે. ભાઈને બમણું મળે.

૮ ઓરમાન જહેન—ઓરમાન ભાઈ ન હોય અને નં.

૬ માં જણાવેલ સંયોગો તળે ઓરમાન જહેન શેષાધિકારી બને છે.

૯ સગા ભાઈનો દિકરો.

૧૦ ઓરમાન ભાઈનો દિકરો.

૧૧ સગાભાઈના દિકરાનો દિકરો.

૧૨ ઓરમાન ભાઈના દિકરાનો દિકરો.

આ પછી ૧૧ ના અને ૧૨ ના ફરના પુરૂષ વારસો એટલે કે નં. ૧૧ નો દિકરો, તેના પછી નં. ૧૨ નો દિકરો, તેના પછી નં. ૧૧ ના દિકરાનો દિકરો, તેના પછી નં. ૧૨ ના દિકરાનો દિકરો અને એ પ્રમાણેના ક્રમમાં.

૪ ગમે તેટલી ચઢતી પેઢીના દાદાના વંશજો.

૧૩ સગો કાકો.

૧૪ ઓરમાન કાકો.

૧૫ સગા કાકાનો દિકરો.

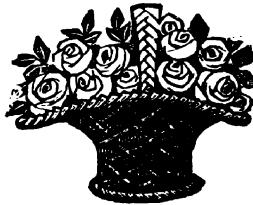
૧૬ ઓરમાન કાકાનો દિકરો.

૧૭ સગા કાકાના દિકરાનો દિકરો.

૧૮ ઓરમાન કાકાના દિકરાનો દિકરો.

પછી નં. ૧૭ અને ૧૮ ના દૂરના પુરૂષ વંશજો,
નં. ૧૧ અને ૧૨ ના વંશજોના નિયમ મુજબ આવે છે.

દૂરના ખરા દાદાના પુરૂષવંશજો—ગુજરનારા કાકા અને
તેના દિકરા તથા દિકરાના દિકરાના કુમ મુજબ આવે છે.

૯૨. વારસાનું વિભાજન બતાવતું કાયદેસર હિસ્સેદારોનું પત્રક.

વારસાનું પત્રક.

[૮૭]

નંબર	નામ.	સામાન્ય રીતે મળતો હિસ્સો.		કૃવા સંયોગો તળે હિસ્સો પ્રાપ્ત થાય છે.	હિસ્સેદારોનો હિસ્સો કેવા સંયોગો તળે ફરે છે.	કેટલો ફરે છે.	રીમાર્ક.
		હોલ્ડર હોલ્ડર	હોલ્ડર હોલ્ડર				
૧	પુત્રી,	૧	૩	હુનફી અથવા સુન્ની પંથ પ્રમાણે. પૂત્ર ન હોય ત્યારે,	...	...	પૂત્ર સાથે તે શેષાધિકારી બને છે,
૨	પૂત્રની પૂત્રી ગમે તેટલી ઉતરતી પેઢીએ.	૧	૩	પૂત્ર, પૂત્રી, ચઢતી પેઢીનો પૂત્ર તથા પૂત્રનો પૂત્ર ન હોય ત્યારે.	દીકરી હોય ત્યારે.	૧	પૂત્રના પૂત્રની સાથે તે શેષાધિકારી બને છે.
અ	પૂત્રની પૂત્રી.	૧	૩	પૂત્ર, પૂત્રી અથવા પૂત્રનો પૂત્ર ન હોય ત્યારે.	બ્યારે પૂત્રી એક જ હોય ત્યારે પૂત્રની પૂત્રી એક યા વધારે.	૧	

૧	પૂત્રના પૂત્રની પૂત્ર- ની સાથે તે શેષા- ધિકારી બને છે.	૧	પૂત્ર, પૂત્રી, પૂત્રનો પૂત્ર, પૂત્રની પૂત્રી અગર પૂત્ર ના પૂત્રનો પૂત્ર ન હોય ત્યારે.	૧	પૂત્રના પૂત્રના પૂત્ર- ની સાથે તે શેષા- ધિકારી બને છે.
૨	સંતાન અથવા ગમે તેટલી ઉતરતી પેઢીએ છોકરાનાં સંતાન ન હોય તથા બાપ, ખરો દાદો અને સગો ભાઈ ન હોય તો.	૨	સગી બહેનો ન હોય, અને સગી બહેનોને કાયદેસર હિસ્સો મળે છે તેવો પ્રસંગ ન હોય તો.	...	સગા ભાઈ સાથે તે શેષાધિકારી બને છે.
૩	સગી બહેન.	૩	સંતાન કે પૂત્રનું સંતાન ન હોય ત્યારે.	૩	ઝોરમાન ભાઈ સાથે તે શેષાધિકારી બને છે.
૪	ધણી.	...		૪	

૬	મા	...	સંતાન અથવા ગમે તેટલી ઉતરતી પેઢીના છોકરા-ના સંતાન અથવા પૂર્ણ અથવા અર્ધ રક્તના બે અથવા વધારે બાપાઓ અથવા બહેનો ન હોય ત્યારે.	આગળના કોલ-મમાં જાણીવેલ હોય ત્યારે.	૬
૭	વહુ	૬	સંતાન અથવા ગમે તેટલી ઉતરતી પેઢીએ છોકરા-ના સંતાન ન હોય તો.	છોકરા અથવા ગમે તેટલી ઉતરતી પેઢીએ છોકરાના છોકરા હોય તો.	૭
૮	બાપ	૬	સંતાન અથવા ગમે તેટલી ઉતરતી પેઢીએ છોકરા-ના સંતાન હોય તો.	...	...
					સંતાન અથવા છોકરાના સંતાન ન હોય તો બાપ શેષાધિકારી તરીકે વારસો લે છે.

૨	સગી બહેન	૬	માઆપ, સિદ્ધી લીંટીનો વારસદાર, સગા બાઇ અથવા આપનો આપ ન હોય ત્યારે.	...	...	સગા બાઇ અને આપના આપની સાથે તે શેષાધિકારી બને છે.
૩	ઝોરમાન બહેન	૬	માઆપ, સિદ્ધી લીંટીનો વારસદાર, સગા બાઇ, બહેન, ઝોરમાન બાઇ અથવા આપનો આપ ન હોય તો.	...	...	આપના આપ સાથે અને ઝોરમાન બાઇ સાથે તે શેષાધિકારી બને છે.
૪	પતિ.	૬	સીધી લીંટીના વારસદાર ન હોય ત્યારે.	...	૬	...
૫	માતા.	૬	સીધી લીંટીના વારસદાર, બે અથવા વધારે સગા કે ઝોરમાન બાઇઓ અથવા એક તેવા બાઇ અને બે તેવી બહેન અથવા ચાર તેવી બહેનો	...	૬	સીધી લીંટીના વારસદાર, બે અથવા વધારે સગા કે ઝોરમાન બાઇઓ અથવા એક

૬	પતિ.	૧/૪	૧/૪	સીધી લીંટીના વારસદાર ન હોય ત્યારે.	તેવો બાપ અને એ તેવી બહેન અથવા ચાર તેવી બહેનો પિતા સાથે હોય ત્યારે.	૨
૭	પિતા.	૧/૬	...	સીધી લીંટીનો વારસદાર હોય ત્યારે.	...	...
૮	આંગળીઆત બાપ અને બહેન.	૧/૬	૧/૩	માબાપ કે સીધી લીંટીના વારસદાર ન હોય ત્યારે.	...	...
૯					આ હિસ્સો આંગળીઆત બાપબહેન અને બહેનો સરખે ભાગે વહેંચી લે છે.	

ઉદાહરણો.

કેસની વીગત.

હનદી અથવા સુન્ની પંથ પ્રમાણે.

શીયા પંથ પ્રમાણે.

૧ એક સુસલ્હાન, દિકરીનો દીકરો, બાપની મા અને એક સગા બાપ મૂકીને ગુજરી જાય છે.

બાપની મા હિસ્સેદાર તરીકે ૨ લે અને સગા બાપ શેષાધિકારી પ્રમાણે ૨ લે. દિકરીનો દિકરો દરના સગા-માં ગણ્યો હોય વારસામાંથી ખાતલ થશે.

દિકરીનો દિકરો પહેલા વર્ગનો વારસદાર હોઈ બંધી મિલકત તેને મળશે.

બાપની મા અને સગા બાપ બીજા વર્ગના સગામાં ગણ્યા હોય તેમને કાંઈ મળે નહિ.

૨ એક સુસલ્હાન, બાપની દિકરી અને સગા કાકો મૂકી ગુજરી જાય છે.

સગા કાકો બંધી મિલકત શેષાધિકારી તરીકે લે છે અને બાપની દિકરી દરની સગી ગણાય છે એટલે વારસામાંથી રહ થાય છે.

બાપની દિકરી બીજા વર્ગની વારસદાર હોઈને કાકો જે ત્રીજા વર્ગનો વારસદાર છે તેના કરતાં પ્રથમ દરજ્જે વારસો લે છે.

૩ એક સુસલ્હાન સગા કાકાના દીકરાને અને માના બાપને મૂકીને ગુજરી જાય છે.

સગા કાકાનો દિકરો શેષાધિકારી હોઈને બંધો વારસો તેને મળે. માનો બાપ દરનો સગો ગણાય છે એટલે કાંઈ મળે નહિ.

માનો બાપ બીજા વર્ગનો વારસદાર હોઈને તે, સગા કાકાનો દિકરો જે ત્રીજા વર્ગનો વારસદાર છે તેના કરતાં પ્રથમ દરજ્જે વારસો લે છે.

૧૪. લગ્ન, મેહર, તલાક અને ઇદાત.

૮૩. લગ્નના પ્રકાર.-૮૪. કાયદેસર લગ્નના તત્વો.-૮૫. મેહર તરીકે ઠરાવવાની રકમ.-૮૬. લગ્નના હક પૂરા કરાવવાનો દાવો.-૮૭. મેહરના લેણાનો બોજો.-૮૮ દાવાની સુદત.-૮૯. તલાક ડોણ આપી શકે?-૯૦. તલાકના પ્રકાર.-૯૧. ઇદાત. ૯૨. ઇદાતની સુદત.

લગ્ન.

૮૩. લગ્નના પ્રકાર.

મુસલમાની સરેહ પ્રમાણે લગ્ન એ દિવાની સ્વરૂપનો કરાર છે. લગ્ન ત્રણ પ્રકારના છે. ૧ સહિય અથવા કાયદેસર લગ્ન. ૨ ફાસીદ અથવા રીત વિરુદ્ધનું પણ પક્ષ-કારની ઇચ્છાથી કાયદેસર થતું લગ્ન. ૩ નીકા-ઇ-મવાકત અગર મુત્તા. (હંગામી.)

જે લગ્ન કોઇ પણ રીતે કાયદેસર ન થઈ શકે તેમ હોય તે બાતીલ નીકાહ ગણાય છે.

૮૪. કાયદેસર લગ્નના તત્વો.

૧ વર અને કન્યા સાડુ નરસું સમજવાની શક્તિવાળા જોઈએ.

૨ કરારના કાયદા મુજબ પુખ્ત ઉમરના જોઈએ. જે સગીર અવસ્થામાં લગ્ન થયાં હોય તો તે સ્ત્રીને રજો-દર્શન થયે અને પુરૂષ પુખ્ત ઉમરે પહોંચેથી થયેલ લગ્ન રદ કરાવી શકે છે; પરંતુ જે તેમણે સંલોગ કર્યો હોય તો પછી થયેલ લગ્ન રદ થઈ શકતું નથી.

૩ લગ્નના પક્ષકારોની સંમતિ જોઈએ.

૪ મેહર આપી હોવી જોઈએ અગર આપવાનો કરાર થયો હોવો જોઈએ.

૫ લગ્નના ઠરાવ વખતે સાહેદો હાજર જોઈએ.

૬ લગ્ન કબૂલ કર્યાના શબ્દો એક બીજાએ સાંભળ્યા હોવા જોઈએ.

૭ લગ્નની માગણી અને તેનો સ્વીકાર એકજ સમયે પુખ્ત ઉમરના બે પુરૂષ અથવા એક પુરૂષ અને બે સ્ત્રી સાહેદોની હાજરીમાં અને સાંભળતાં થયાં હોવાં જોઈએ.

૮ લગ્ન કરનાર પુરૂષને ચાર સ્ત્રીહયાત હોવી ન જોઈએ.

૯ લગ્ન ઇદાતની મુદત દરમિયાન થયું હોવું ન જોઈએ.

૧૦ લગ્ન દગો અથવા બળજબરીથી થયાં ન હોવાં જોઈએ.

૧૧ એક લેઃહિનું અને પ્રતિબંધક સગવળ ન જોઈએ.

મેહર.

૮૫. મેહર તરીકે ઠરાવવાની રકમ.

મેહર એ લગ્નનો અવેજ છે. એટલે લગ્ન કાયદેસર થતાં સ્ત્રીનો મેહરનો હક થઈ ચૂકે છે. મેહરનો ઠરાવ લેખીત હોવાની જરૂર નથી, પરંતુ મેહર માટે અસામાન્ય રકમનો ઠરાવ કર્યો હોય તો તે સાબિત કરવામાં વધારે સગવડતા થાય છે. આવા લખતને મેહરનામું અથવા કબીનામું કહેવામાં આવે છે. દારૂ અને ડુધ્ધર સિવાયની બીજી તમામ વસ્તુઓ મેહર તરીકે આપી શકાય.

પોતાનું ગળું ન હોય છતાં ગમે તેટલી મોટી રકમ ધણી મેહર તરીકે મુકરર કરી શકે છે. જ્યાં કોઈ કરારની રૂઠાં મેહરની રકમ નક્કી કરવામાં આવી હોય ત્યાં બીજી રીતે કાયદાનો ખાદ આવતો ન હોય તો અવેજની પૂરેપૂરી રકમ કોર્ટે અપાવવી જોઈએ.

મેહરની રકમ નક્કી ન થઈ હોય તો મેહરની માગણી કરનાર સ્ત્રીની બહેન કે બરોબરીઆને જે મેહરની રકમ મળી હોય તે ઉપર સુરત રાખી ઓછામાં ઓછી દસ દિરહામ* અને વધારેમાં વધારે પાંચસો દિરહામ મુકરર થઈ શકે. [૬]

* દસ દિરહામ, ત્રણ રૂપિયા પાંચ આના અને ચાર પાઇ નેટલી કોમતની થાય છે. (હિદાયો. ૧૦ પૃ. ૧૨૨)

૮૬. લગ્નના હક પૂરા કરાવવાનો દાવો.

સ્ત્રી, મહેરની રકમ તેના ધણી પાસેથી ઓછી લેઈ શકે અગર માફ કરી શકે. મેહરના બે વિભાગ પાડવામાં આવ્યા છે. એક મૌજલ એટલે તુરત લગ્નના સ્થળે આપવાની અને મૌવાજલ એટલે અમુક મુદત પછી આપવાની. તુરત મેહર આપવાની હોય અને ન આપી હોય તો તે ન મળે ત્યાં સુધી લગ્નના હક પૂરા કરવાની, ના કહી શકે, પરંતુ તે તકરાર ઉપસ્થિત થયા પહેલા ધણીએ એ સ્ત્રી સાથે સંલોગ કર્યો હોય તો પછી તે મેહરની રકમ ન મળવાનું બહાનું આગળ ધરી શકે નહિ. આવા કેસોમાં સામાન્ય રીતે કોર્ટ મેહરની રકમ આપવાની શરતે લગ્નના હક પૂરા કરાવવાનું હુકમનામું કરી શકે.

૮૭. મેહરના લેણાનો બોલો.

મેહર આપ્યા સિવાય ધણી ગુજરી બાય તો ગુજરનારની મિલકત ઉપર સ્ત્રીના મેહરના લેણાનો પ્રથમ બોલો રહે છે.

૮૮. દાવાની મુદત.

મેહરનો દાવો લાવવાની મુદત, સ્ત્રી માગણી કરે અને પુરૂષ ના પાડે ત્યારથી ત્રણ વર્ષ સુધીની છે.

તલાક

૮૯. તલાક કોણ આપી શકે ?

સાવધ મનનો, પુખ્ત ઉમરે પહોંચેલ, કરારના કાયદા પ્રમાણે લાયક કોઈ પણ મુસલમાન કંઈ પણ કારણ જણાવ્યા

સિવાય તલાક આપી શકે છે. તલાક અહસન અને હસન એ બે રીતથી આપી શકાય. તલાક-ઇ-બૈન એ સુન્ની પંથ પ્રમાણે આખરી તલાક છે.

૯૦. તલાકના પ્રકાર.

તલાક છ પ્રકારની છે. ૧ સામાન્ય તલાક. ૨ ઇલા. ૩ ઝીહાર. ૪ લીઆન. ૫ ખુલ અને ૬ મુખારત.

તલાકનો મૂળ અર્થ “ કહાડી મૂકવું ” એવો થાય છે પરંતુ કાયદા પ્રમાણે “ લગ્નની જવાબદારી દૂર કરવાની રીત ” એવો થાય છે.

તલાક—હરકોઇ મુસલમાન પોતાની પરણેતરને તલાકનામા સિવાય અગર કોઇ પણ જાતના લેખિત દસ્તાવેજ સિવાય છૂટાછેડા આપી શકે છે. જો આ સંબંધે વપરાયેલ શબ્દોથી તલાક એટલે કે છૂટાછેડા કરવાનો આશય સારી રીતે સમજી શકાય તો તેમ કરવાના આશયની સાબેતીની જરૂર નથી. વધારામાં તે સ્ત્રીની હાજરીમાં અપાવવો જોઈએ અગર તો તેને સંબોધવો જોઈએ એવું પણ નથી.

ઇલા—ઇલાનો અર્થ સોગંદ થાય છે. ખાધા, વૃત અથવા સોગંદથી છૂટાછેડા થઈ શકે.

ઝીહાર—ઝીહાર એટલે ધણીને જે સગાઓ સાથે લગ્ન કરવાની મનાઈ છે તેવા સગાઓ સાથે તેની સ્ત્રીને તે સરખાવે, એટલેકે તેની સ્ત્રીને ‘ તું મારી પહેન જેવી છો. ’ એમ કહે અને તેમ કહેવામાં છૂટાછેડાનો ધ્વનિ હોય તો તે રીતે પણ છૂટાછેડા થઈ શકે.

લીઆન—પોતાની સ્ત્રીને વ્યભિચારિણી કહે તો તેથી પણ છૂટાછેડા થઈ શકે છે. વ્યભિચારનો આરોપ સ્પષ્ટ અથવા સ્ત્રીને જે બાળક જન્મેલ હોય તેના પિતા પોતે નથી તેમ જાહેર કરી ગર્ભિત રીતે પણ મૂકી શકાય. આંધળો લીઆન લઈ શકે નહિ. [૭]

ખુલ્લ—સ્ત્રીની માગણીથી તેની સંમતિ અનુસાર જે છૂટાછેડા કરવામાં આવે છે અને જે બદલ ધણીને, લગ્ન સંબંધમાંથી સ્ત્રીને મૂકત કરવા બદલ અવેજ આપવામાં આવે છે તેને ખુલ્લ કહે છે.

મુબારત—સ્ત્રી અને પુરૂષ બન્નેની ઇચ્છાથી જે છૂટા છેડા લેવામાં આવે તેને મુબારત કહેવામાં આવે છે. મુબારતની રીતથી છૂટા છેડા લેવાથી કોઈને અવેજ મળતો નથી.

ઇદાત.

૯૧. ઇદાત.

જે સ્ત્રીના લગ્ન, છૂટા છેડાથી અગર ધણીના મૃત્યુથી, રદ થયા હોય તેની એકાંત વાસમાં રહેવાની (હિંદુમાં ખુણા પાળવાનો રિવાજ છે તેવો) જેટલા સમયની ફરજ હોય તે મુદતને ‘ ઇદાત ’ કહેવામાં આવે છે.

ઇદાતની મુદત દરમિયાન તે કોઈની સાથે લગ્ન કરી શકે નહિ. પ્રથમના ધણીથી બાઈને ગર્ભ રહ્યો હોય તો તેના પિતાના નામમાં જોટાળો ન થાય એટલા કારણસર આ મુદત રાખવામાં આવી હોય તેમ જણાય છે.

૯૨. ઇદાતની મુદત.

છૂટા છેડાથી લગ્ન રદ થયા હોય તો જો તે રજસ્વલા થતી હોયતો છૂટાછેડાની તારીખથી ત્રણ વખત રજસ્વલા થાય ત્યાં સુધી અને રજસ્વલા ન થતી હોયતો ત્રણ ચાંદ માસ સુધી; તથા જો તે, તેવખતે સગર્ભા હોયતો પ્રસુતિ થતાં સુધી ઇદાત પાળવી પડે છે.

જો ધણીનું મૃત્યુ થયું હોય તો મરણની તારીખથી ચાર માસ અને દસ દિવસ સુધી ઇદાત પાળવી પડે છે. ધણીના મરણ સમયે જો સ્ત્રી સગર્ભા હોયતો પ્રસુતિ થતાં સુધી અથવા ચાર માસ અને દસ દિવસ એ જો પૈકી જે મુદત વધારે હોય તેટલી મુદત સુધી ઇદાત પાળવી પડે છે.

૧૫. બક્ષીસ.

૯૩. કોણુ, કોને બક્ષીસ આપી શકે ?-૯૪. બક્ષીસના મુખ્યતત્વો અને અપવાદ.-૯૫. સુસા.-૯૬. હિબા-બીલ-ધવાજ.-૯૭. હિબા-બા-શર્ત-ઉલ-ધવાજ.-૯૮. મર્જ-ઉલ-માત.-૯૯. એરીયત-૧૦૦. સદકાહ.

૯૩. કોણુ કોને બક્ષીસ આપી શકે ?

કાયદેસર કરાર કરવાને લાયક કોઈપણ મુસલમાન હિબા અથવા બક્ષીસ આપી શકે છે.

આવી બક્ષીસ દહેણદારોને ઠગવા માટે અથવા જેઓનું અસ્તિત્વ ન હોય તેમને આપી શકાય નહિ. બક્ષીસ તમામ મિલકતની તેમજ કોઈ વારસદારને પણ આપી શકાય. દરેક પ્રકારના માલ મિલકતની બક્ષીસ થઈ શકે છે. [૧૦]

૯૪. બક્ષીસના મુખ્ય તત્વો અને અપવાદ.

૧ બક્ષીસની બહેરાત.

૨ બક્ષીસનો સ્વીકાર.

૩ અવલંબી બક્ષીસ (Gift in Futuro) આપી શકાતી નથી. સંભવિત હકની પણ બક્ષીસ થઇ શકે નહિ.

૪ બક્ષીસ અપાએલ વસ્તુનો કબજો બક્ષીસ લેનારને સોંપી દીધો હોવો જોઈએ.

ચોથા નિયમમાં નીચે પ્રમાણે અપવાદ છે.

૧ જ્યારે એક સહવારસે બીજા સહવારસને બક્ષીસ આપી હોય.

૨ જમીનદારી અથવા તાલુકાનો હિસ્સો બક્ષીસ આપેલ હોય.

૩ મોટા હુદ્દર ઉદ્યોગવાળા શહેરમાં કોઈ સકાનનો હિસ્સો બક્ષીસ આપેલ હોય.

૪ કોઈ કંપનીના શેરોની બક્ષીસ હોય.

સ્થાવર કે જંગમ કોઈપણ પ્રકારની મિલ્કતની બક્ષીસમાં લખત હોવું જરૂરનું નથી. બક્ષીસ કરવામાં આવેલ મિલ્કતનો કબજો સોંપી ન દીધો હોય અને બક્ષીસનું લખત રજીસ્ટર થયું હોય તોપણ તે કાયદેસર નથી. [૧૧]

૯૫. મુસા.

વિભક્ત થઈ શકે તેવી સ્થાવર તથા જંગમ મિલ્કતના અવિભક્ત વિભાગની બક્ષીસને મુસા પ્રકારની બક્ષીસ કહેવામાં આવે છે.

૯૬. હિબા-બીલ-ધવાઝ.

હિબા-બીલ-ધવાઝ પ્રકારની બક્ષીસમાં, બક્ષીસ આપનારને બક્ષીસ લેનાર સાથે આવેજ આપે છે. આવી શરતી બક્ષીસમાં આવેજ પૂરતો છે કે નહિ તે ખાસ જોવાનું નથી. માત્ર કાંઈપણ આવેજ હોવો જોઈએ.

૯૭. હિબા-બા-શર્ત-ઉલ-ધવાઝ.

હિબા-બા-શર્ત-ઉલ-ધવાઝ પ્રકારની બક્ષીસને શરતી બક્ષીસ કહેવામાં આવે છે. આ પ્રકારની બક્ષીસને સામાન્ય પ્રકારની બક્ષીસના સઘળા નિયમો લાગુ પડે છે. વિશેષમાં બક્ષીસ લેનારે બક્ષીસ આપનાર સાથે કરેલ શરત પૂરી કરી હોયતો અથવા બક્ષીસ રદ થઈ શકે નહિ.

૯૮. મર્જ-ઉલ-મૌત.

મરણ પથારીએ કરેલ બક્ષીસ મર્જ-ઉલ-મૌતની બક્ષીસ કહેવાય છે. આવી બક્ષીસને હિબાના બધા નિયમો લાગુ પડે છે. ત્રિજા ભાગ કરતા વિશેષ મિલકત આ રીતે બક્ષીસ આપી શકાતી નથી. તેથી વધારે આપી હોય અને વારસદારોની સંમતિ હોય તોજ તે બક્ષીસ કાયમ રહી શકે,

૯૯. એરીયત.

બક્ષીસ આપનારની ઇચ્છા હોય ત્યાં સુધીને માટે કોઈ વસ્તુનો કબજો અને ઉપભોગ કરવાની જે પરવાનગી આપવામાં આવે છે. તેને એરીયત કહે છે.

જ્યારે હિબામાં માલેકી હકનો કોઈપણ જાતના અવેજ સિવાય બદલો થાય છે, ત્યારે હિબા-બિલ-ઇવાઝમાં અવેજ લઈને માલેકી હક ફેરવાય છે. પરંતુ ‘એરીઅત’ માં કોઈ પણ જાતનો માલેકી હક અપાતો નથી; પણ મિલકતનો હંગામી ઉપલોગ કરવાની, માલેકની ઇચ્છા હોય ત્યાં સુધીના માટે પરવાનગી મળે છે. હિબા, અમુક કારણો બાદ કરતા રદ થઈ શકે છે. હિબા-બિલ-ઇવાઝ કોઈપણ સંયોગોમાં રદ થઈ શકતી નથી જ્યારે એરીઅત ગમે ત્યારે રદ કરી શકાય છે.

૧૦૦. સદકાહ.

ધાર્મિક પૂણ્ય મેળવવાના હેતુથી આપેલ બક્ષીસને સદકાહ કહે છે; સદકાહમાં અને વઝ્રમાં એટલોજ તફાવત છે કે સદકાહમાં આપેલ બક્ષીસ પૂરેપૂરી વાપરી શકાય જ્યારે વઝ્રમાં આપેલ બક્ષીસનું ઉત્પન્ન માત્ર વાપરી શકાય છે. [૧૩]

૧૬. વકરું.

૧૦૧. વકરુંનો કાયદો.-૧૦૨. વકરું કરવા માટે કાયદેસર ઉદ્દેશો.-
૧૦૩. કેવા પ્રકારનું વકરું કરી શકાય નહિ.-૧૦૪. વકીરું.
-૧૦૫. વકરું નામું.-૧૦૬. ચુતવલી.

૧૦૧. વકરુંનો કાયદો.

૧ (૧) આ કાયદાને ૧૯૧૩ નો મુસલમાનોનો
વકરું કાયદેસર ઠરાવવા બાબતનો કાયદો કહેવો.

(૨) તે આખા બ્રિટીશ હિંદુસ્તાનને લાગુ છે.

૨ આ કાયદામાં વિષય ઉપરથી પૂર્વાપર સંબંધને
બાદ ન આવતો હોયતો—

(૧) વકરું એટલે કોઈ મુસલમાન ધર્મ પાળનારે
કાયમને માટે ઇસ્લામી ધર્મ પ્રમાણે જેને, પવિત્ર
અને ધર્માદાના કામ ગણી શકાય તેને માટે
પોતાની હરકોઈ મિલકતનું કરેલ દાન.

(૨) હનફી મુસલમાન એટલે જે મુસલમાન,

મુસલમાન ધર્મની હનફી શાળાના મત તથા ફરમાન પ્રમાણે ચાલતો હોય તે.

- ૩ મુસલમાની ધર્મ પાળનાર કોઈપણ માણસ બીજી બધી બાબતોમાં મુસલમાન કાયદાના ઠરાવ પ્રમાણે હોય તેવો વકફ બીજા ઉદ્દેશો સાથે નીચેના ઉદ્દેશ માટે કરશે તો તે પણ કાયદેસર ઠરશે. અ પોતાના કુટુંબના સંતાનો અથવા પોતાના વંશજોનું સર્વતઃ અથવા અંશતઃ ભરણ પોષણ તથા ગુજરાન માટે, અને

૪ વકફ કરનાર હનફી મુસલમાન હોય તે પ્રસંગે અર્પણ કરેલી મિલકતના ભાડા અને નફામાંથી પોતાની જીંદગી દરમિયાન પોતાના પણ ગુજરાન તથા ભરણ પોષણ માટે અથવા પોતાનું કરજ પતાવવા માટે.—

પણ એવું ઠરાવ્યું છે કે આવી બાબતોમાં આખરનો લાભ સ્પષ્ટ અથવા ગર્ભિત રીતે, ગરીબ લોકોને માટે અથવા મુસલમાની શરેહ પ્રમાણે ધાર્મિક, પવિત્ર અથવા ધર્માદાના ગણાતા બીજા કોઈ કાયમના કામ માટે રાખી મૂકેલો હોવો જોઈએ.

- ૪ આવો કોઈપણ વકફ, તેમાં ગરીબ લોકોને સાફ અથવા કાયમના કોઈ બીજા ધાર્મિક, પવિત્ર અથવા ધર્માદાના કામ સાફ રાખી મૂકેલ લાભ; વકીફનું કુટુંબ, છોકરા અથવા વંશજો નાણુક

થાય ત્યાં સુધી મુલતવી રાખવાનાજ કારણસર,
ગેરકાયદે થયેલો ગણાશે નહિ.

૫ આ કાયદાના કેઠપણ ઠરાવથી, કેઠપણ ચોકસ
વર્ગ અથવા પંથના મુસલમાનોમાંના કેઠપણ
સ્થાનિક અથવા પ્રચલિત રિત રિવાજને બાદ
આવશે નહિ.

૧૦૨. વકેદ કરવા માટે કાયદેસર ઉદ્દેશો.

- ૧ મરજુહ અને બંદગી માટે ઈમામતું ખર્ચ.
- ૨ કોલેજે અને કોલેજેમાં શિક્ષણ આપવા માટે
પ્રોફેસરોનો ખર્ચ.
- ૩ નહેર, પૂલ અને ધર્મશાળા.
- ૪ ગરિબ માણસોને શિક્ષા આપવા અને તેમને
મક્કાની હુજ કરવામાં મદદ આપવા.
- ૫ અલી મૂર્તઝાનો જન્મ દિવસ ઉજવવા.
- ૬ મોહરમમાં તાજીયા કરવા અને તાજીયાના સરઘ-
સમાં કાઢવા માટે ઉંટ તથા ફુલફુલનો ખર્ચ.
- ૭ ઈમામખારાનું સમારકામ.
- ૮ વકીફની અને તેના કુટુંબના માણસોની મરણતિથી
ઉજવવા માટે.
- ૯ કદમ શરીફની ક્રિયા માટે.
- ૧૦ મરજુહમાં રોશની ખર્ચ.

૧૧ બહરેર સ્થળે અને ખાનગી ઘરોમાં કુરાન વાંચવાનો ખર્ચ.

૧૨ વકીફનો અને તેના કુટુંબના માણસોનો વાર્ષિક ફાતીહો પઢવા માટે.

૧૩ કુટુંબના કબરસ્તાનનો ખર્ચ અને રમજાન મહિનામાં રોજી રાખવાનો ખર્ચ.

૧૪ ગરીબ સગાઓ તેમજ અશ્રિતોનું ભરણ પોષણ.

૧૦૩. કેવા પ્રકારનું વકફ કરી શકાય નહિ.

૧ મુસા એટલે અવિભક્ત હિસ્સાનું કબરસ્તાન માટે અથવા મસ્જિદ માટે.

૨ ઇસ્લામ ધર્મની વિરુદ્ધના ઉદ્દેશો માટે.

૩ ખાનગી દરગાહના ખર્ચ માટે.

૪ કબરો અગર દરગાહ પાસે ધુપ દિપ અને કુરાન વાંચવાના ખર્ચ માટે.

૧૦૪. વકીફ.

ઉપર જણાવ્યા મુજબનું કાયદેસર વકફ કરનારને વકીફ કહેવામાં આવે છે. તે તેની જીંદગી દરમિયાન કરેલ વકફ રદ કરી શકે છે. [૧૫]

૧૦૫. વકફનામું.

હસ્તાવેજની રૂપરેખે મિલકત આપી હોય તો તે હસ્તા-

વેળને વકરૂંનામું કહેવામાં આવે છે. અને તેમાં વકરૂંનો હેતુ સ્પષ્ટ અને સમજી શકાય તેવો હોવો જોઈએ. અવલંબી એટલે કે ભવિષ્યમાં અમલમાં આવે તેવો ન હોવો જોઈએ.

૩. ૧૦૦-ઉપરાંતની સ્થાવર મિલકત વકરૂંનામાથી અર્પણ કરવામાં આવી હોય તો તે રજીષ્ટ્રેશનના નિયમ મુજબ રજીષ્ટર કરાવવું જોઈએ. [૧૪]

૧૦૬. મુતવલી.

વકરૂં મિલકતની સંભાળ રાખવાનું અને વ્યવસ્થા કરવાનું જેને સોંપ્યું હોય તે મુતવલી કહેવાય છે. વકરૂં પોતે પણ મુતવલી થઈ શકે છે. મુતવલીને ફક્ત મેનેજરના હુક છે.

૧૭. અગ્રક્રિયાધિકાર.

૧૦૭. વ્યાખ્યા.-૧૦૮. ખાસ કયાં લાગુ છે.-૧૦૯. સાબિત કરવાની જરૂર.-૧૧૦. અગ્રક્રિયાધિકારનો હક કોને છે ? ૧૧૧. હક કયારે ઉત્પન્ન થાય છે. ?-૧૧૨. માગણીના પ્રકાર.-૧૧૩. કિંમત સાબિત કરવાનો બોલો.-૧૧૪. અગ્રક્રિયાધિકારનો દાવો.

૧૦૭. વ્યાખ્યા.

સ્થાવર મિલકતના માલિકનો તેની મિલકતને લગતી, બીજાની માલિકીની સ્થાવર મિલકત જે ગ્રાહિતને વેચાઈ હોય તે પાછી ખરીદ કરવાનો હક, તેને શુદ્ધ અથવા અગ્રક્રિયા-ધિકાર કહેવામાં આવે છે.

સહહિસ્સેદારો અગ્રક્રિયાધિકારનો હક કરારથી ઉત્પન્ન કરી શકે છે. [૧૭]

૧૦૮. ખાસ કયાં લાગુ છે. ?

મદ્રાસ ઇલાકાને આ નિયમ લાગુ નથી. પંબળ તથા ઔધમાં ખાસ કાયદાથી આ હક ઉત્પન્ન કરવામાં આવેલ

છે. આ નિયમ રિવાજ મુજબ સુરત, ભરૂચ અને ગોધરા વિગેરે સ્થળે હિંદુ તેમજ મુસલમાનને એક સરખી રીતે લાગુ પડે છે.

૧૦૯. સાબેત કરવાની જરૂર.

આવા રિવાજનું જ્યાં અસ્તિત્વ હોય અને તે ન્યાયની અદાલતે માન્ય રાખ્યો હોય ત્યાં તો પછી એ રિવાજ સાબેત કરવાની જરૂર નથી. [૧૬]

૧૧૦. અગ્રક્રિયાધિકારનો હક કેને છે ?

નીચેના ત્રણ વર્ગના માણસો સિવાય બીજાને અગ્રક્રિયા-ધિકારનો હક નથી.

- ૧ મિલકતમાં સહ હિસ્સેદાર. (શરી-ધ-શેરીક)
- ૨ ચાલમાં, રવેશ, દાદરો વિગેરે તથા પાણીના નિકાસનો સાથે હક ભોગવનાર (શરી-ધ-ખલીક)
આવો હક, અગ્રક્રિયાધિકારના દાવાનું હુકમ-નામું થતા સુધી પક્ષકારનો રહેલો હોવો જોઈએ. [૧૮]
- ૩ આબુખાબુમાં કરોકર આવેલ સ્થાવર મિલકતના માલિકો. (શરી-ધ-બાર)
ભાડુતને અગર કાયદેસર હક વિનાના કબજેદારોને આવો હક નથી. [૧૯]

બીજા વર્ગ કરતાં પ્રથમ વર્ગનો અગ્રહક છે અને ત્રીજા વર્ગ કરતાં બીજા વર્ગનો પ્રથમ હક છે. એકજ વર્ગના બે માણસો વચ્ચે તકરાર હોય ત્યારે બન્નેને સરખો ભાગ મળે છે.

અપવાદ—સમિપ પણાથી ઉત્પન્ન થતો અગ્રક્રિયાધિકારનો હક ઘરો, બગીચા અને જમીનના નાના કટકાનેજ લાગુ પડે છે. [૨૧] મોટી મિલકત જેવી કે આખા ગામો અને જમીનદારીમાં માત્ર સહહિસ્સેદાર સિવાય બીજાને તે લાગુ થતો નથી. [૨૦]

૧૧૧. હક ક્યારે ઉત્પન્ન થાય છે ?

અગ્રક્રિયાધિકારનો હક જ્યારે કાયદેસર, સંપૂર્ણ અને ખરેખર વેચાણ થાય ત્યારેજ ઉત્પન્ન થાય છે; પરંતુ, બક્ષીસ (હિબા), સદકાહ, વકફ, વારસો, વસીયતનામાથી અથવા તો કાયમી પટ્ટાથી, અગરતો ગીરો મૂકવાથી (આવું ગીરો શરતી વેચાણ હોય તો પણ) તેવો હક ઉત્પન્ન થતો નથી. ગીરો છોડાવવાનો હક બંધ થાય ત્યારે અગ્રક્રિયાધિકારનો હક ઉત્પન્ન થાય છે. [૨૨] કોર્ટ તરફથી થતા વેચાણમાં પણ અગ્રક્રિયાધિકારનો હક પ્રાપ્ત થાય છે. વેચાણનો કરાર બંધન કારક થાય ત્યારે આવો હક ઉત્પન્ન થાય છે. રજીસ્ટર વિગેરે થવાની જરૂર નથી. [૨૩]

૧૧૨. માગણીના પ્રકાર.

વેચાણની ખબર પડે કે તુરતજ પોતાનો હક અમલમાં

લાવવા માટે વેચનાર પાસે માગણી (તલબ) કરવી નેધએ. જો તેમાં તે અઘટિત વિલંબ કરે તો તેનો હક નષ્ટ થાય છે. [૨૪] પરંતુ જો વેચાણ થયા પહેલાં છુકરવાળી મિલકત ખરીદવા ના પાડી હોય તો તેથી શુદ્ધિનો હક નષ્ટ થતો નથી.

આવી માગણી ત્રણ પ્રકારની છે.

૧ તલબ-ઇ-મુસીબત. (તાત્કાલિક માગણી)

૨ તલબ-ઇ-ઇશ્તાદ. (ઓછામાં ઓછા બે સાક્ષિઓની રૂબરૂમાં કરેલી રીતસર માગણી) આવી માગણી સાથેજ મિલકતની કિંમત રજુ કરવાની ખાસ જરૂરત નથી.

૩ તમલ્લીક. (કબજો લેવાની માગણી)

તાત્કાલિક માગણી જે કરવાની છે તે વેચાણ થયાની વાત સાંભળતાંજ, તેજ ક્ષણે કરવી નેધએ.

એકથી વધારે આશામીઓને મિલકત વેચી હોય ત્યારે જમ્મે તે આશામીની મિલકત ઉપર અગ્રક્રિયાધિકારનો હક ચલાવી શકાય છે પરંતુ જ્યારે એકજ આશામીને મિલકતનું વેચાણ કર્યું હોય ત્યારે સમગ્ર મિલકત માગવી નેધએ. તેથી ઓછી માગી હોય તો દાવો રદ કરવામાં આવે છે.

૧૧૩. કિંમત સાબેત કરવાનો બોલો.

જ્યારે વેચાણની કિંમત પ્રથમના વેચાણના દસ્તાવેજમાં વધારે લખાઈ છે તેવી શુદ્ધી તકરાર લે તો તે હકીકત સાબેત કરવાનો બોલો તેની ઉપર છે.

૧૧૪. અગ્રક્રિયાધિકારનો દાવો.

અગ્રક્રિયાધિકારના દાવામાં શુદ્ધીએ વાદી તરીકે બીજો શુદ્ધી ન હોય તેવા સખ્શને જોડ્યો હોય તો તેવો દાવો રદ થવાને પાત્ર બને છે.

જ્યારે શુદ્ધીનો હક ડૂબાવવો હોય ત્યારે મિલકત વેચનાર, શુદ્ધીની બાબતનો ગમે તેટલો નાનો ભાગ રાખી, બીજો ભાગ વેચાણ કરે તો શુદ્ધી વેચાણ કરનાર સામે અગ્રક્રિયાધિકારનો દાવો લાવી શકે નહિ.

૧૮. પ્રકીર્ણ.

૧૧૫. કાયદેસર સંબંધ.—૧૧૬. અંગીકાર.—૧૧૭. વીલ.—
૧૧૮. વાલી.—૧૧૯. ભરણ પોષણ.

૧૧૫. કાયદેસર સંબંધ.

પિતા અને માતાનો સંબંધ કાયદાયિક છે. તે સંબંધ સ્થાપિત થવાથી વારસાના હકમાં મહત્વનો ફેરફાર થાય છે.

માતા તરફથી વારસો મળવામાં ઔરસ કે અનોરસનો ફેર પડતો નથી. [૮]

કોઈ માણસનો જન્મ તેના કહેવાતા માતાપિતાના કાયદેસર લગ્ન સંબંધ હરમ્યાન અથવા લગ્ન સંબંધ તુટ્યા પછી જસોને એસી દિવસ સુધીમાં થયો હોય અને તેની માએ પૂનર્લગ્ન કર્યું ન હોય તો તેનો પુત્ર કાયદેસર પુત્ર ગણાય છે. પરંતુ તેની વિરુદ્ધ એમ પૂરાવ લાવી શકાય કે જન્મના કારણે સાડ માતા પિતાને એકાંતમાં મળવાનો સંભવ નહોતો. [૯]

૧૧૬. અંગીકાર.

પિતાનો સંબંધ કાયદેસરના લગ્નથીજ ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ જ્યાં માતાપિતા વચ્ચે આવો સંબંધ સંદિગ્ધ હોય ત્યારે પિતાને, પૂત્ર તરિકે અંગીકાર કરવાનો હક મુસલમાની સરેહમાં છે, આ સિદ્ધાંત ફક્ત જ્યાં લગ્ન સાબેત કે ના સાબેત ન થતું હોય ત્યાં જ લાગુ પડે છે, આવો અંગીકાર જે સંતાનના સંબંધમાં કરવામાં આવ્યો હોય તેવા સંતાનની મા સાથે લગ્ન થયાનું ધારી લેવામાં આવે છે.

એક વખત અંગીકાર કરેલ હોય તો તે અંગીકાર કરનાર સખ્શ અગર તેની મારફત વારસાનો હાવો રાખનાર સખ્શો તરફથી પાછો ખેંચી શકાતો નથી; પરંતુ જે સખ્શ સંબંધે આવો અંગીકાર કરવામાં આવ્યો હોય તે તેને ઇન્કાર કરી શકે છે.

૧૧૭. વીલ.

કરાર કરવાને લાયક કોઇપણ મુસલમાન તેની મિલકતના અમુક ભાગનું વીલ (વસીયત) કરી શકે છે. વીલ લેખિત હોવાની જરૂર નથી. એટલે કદાચ લેખિત થયું હોય અને તેમાં સહી સાક્ષી ન થયા હોય તો પણ તે કાયદેસર ગણાય છે. જ્યારે મોઢેથી વસીયત કરેલ હોય ત્યારે તે સાબેત કરવા માટે ઘણાજ ચોક્કસ પૂરાવો જોઇએ.

વીલ કરનારના મરણબાદ જે વારસદારના લાભમાં વીલ થયું હોય તેને બીજા વારસદારો સંમતિ ન આપે

તો તે અમલમાં આવી શકતું નથી, ઝાઝા વારસદારોમાં જો એક વારસ સંમતિ આપે તો તેના ભાગપૂરતું અમલમાં આવે.

વીલ કરનારની મિલકતના ત્રિજા ભાગથી વિશેષ મિલકતનું વીલ થઈ શકે નહિ. જો કયું હોય અને બીજા વારસદારો વીલ કરનારના મરણ પછી સંમતિ આપે તોજ અમલમાં આવે. જો વારસદારો તેવી સંમતિ ન આપે તો તેટલા પ્રમાણમાં વીલની રૂઠાણે મિલકત લેનારને ઓછી મળે છે.

અમુક બનાવ અને તો આ પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરવી તેવું (alternative) વીલ કાયદેસર છે. [૨૫]

વીલ કરતી વખતે જેનું અસ્તિત્વ ન હોય તેના લાભમાં વીલ થઈ શકે નહિ. ગર્ભમાં હોય તેવા બાળકના લાભમાં વીલ કયું હોય અને તે વીલની તારીખથી છમાસમાં જન્મે તો તે વીલ અમલ કારક બને છે.

ભવિષ્યમાં બનવાના બનાવ અનુલક્ષી (a bequest in futuro) વીલ કરી શકાય નહિ.

થોડા સમય માટે ઉપલોગ કરવાનો અધિકાર વીલથી આપી શકાય નહિ.

હરકોઈ વીલ સ્પષ્ટ રીતે અથવા ગર્ભિત રીતે રદ કરી શકાય છે.

મુસલમાને કરેલ વીલ અમલમાં લાવવા માટે પ્રોબેટ મેળવવાની જરૂર નથી. [૨૬]

૧૧૮. વાલી.

વાલીપણા વિષે સામાન્ય ચર્ચા હિંદુ કાયદામાં કરેલી છે. મુસલમાની સરેહ પ્રમાણે વાલીનો ક્રમ નીચે પ્રમાણે છે.

૧ બાપ. ૨ બાપે વસીયતના માથી નિમેલ વ્યવસ્થાપક
૩ બાપનો બાપ. ૪ બાપના બાપે નિમેલ વ્યવસ્થાપક.

સ્ત્રી જાતના વાલી નીચે પ્રમાણે,

૧ મા.

૨ ગમે તેટલી ચઢતી પેઢીએ માની મા.

૩ „ બાપની મા.

૪ સગી જહેન.

૫ આંગળીઆત જહેન.

૬ ઓરમાન જહેન.

૭ સગી જહેનની દિકરી.

૮ આંગળીઆત જહેનની દિકરી.

૯ ઓરમાન જહેનની દિકરી.

૧૦ (જહેનના અનુક્રમમાં) મામી.

૧૧ „ કાકી.

પુરૂષ વાલીનો અનુકંમ.

૧ બાપ.

૨ નજીકનો બાપનો બાપ.

૩ સગોભાઈ.

૪ ઓરમાન ભાઈ.

૫ સગા ભાઈનો દિકરો.

૬ ઓરમાન ભાઈનો દિકરો.

૭ સગો કાકો.

૮ ઓરમાન કાકો.

૯ સગા કાકાનો દિકરો.

૧૦ ઓરમાન કાકાનો દિકરો.

કુંવારી છોકરીનો કબજો, લગ્ન ન થઈ શકે તેવા પ્રતિબંધક સગાનેજ સોંપવામાં આવે છે.

ઉપરના કોઈ સગા ન હોય તો પછી કોર્ટવાલી નીમે.

૧૧૯. ભરણ પોષણ.

છોકરા પુખ્ત ઉમરના થાય અને છોકરીના લગ્ન થાય ત્યાં સુધી બાપ પ્રથમ દરજ્જે ભરણપોષણ કરવા બંધાયેલ છે, બાપની સ્થિતિ ગરિબ હોય અને માની પાસે પૈસા હોય તો તેની પણ ઉપર મુજબ ભરણપોષણ કરવાની ફરજ છે.

ખત્રે ગરીબ હોય તો બાપનો બાપ ભરણપોષણ કરવા બંધાયેલ છે.

દિકરો પોતાના ગરિબ માબાપનું અને માના માબાપનું અને બાપના માબાપનું ભરણપોષણ કરવા બંધાયો છે. વધારે પૈસાદાર હોય તો બીજા ગરીબ, લગ્નના પ્રતિબંધમાં આવતા સગાઓનું, તેના મરણબાદ વારસામાં જે હિસ્સો તેઓને મળે તેના પ્રમાણમાં ભરણપોષણ તેણે કરવું નોંધાયે.

ધણી, તેની સ્ત્રી વફાદાર અને આજ્ઞાકિત હોય તો ભરણપોષણ કરવા બંધાયેલ છે.

છૂટાછેડા થયા પછી ઇલાતની મુદત સુધી સ્ત્રી ભરણપોષણ માગી શકે. પરંતુ ધણીના મરણ પછીની ઇલાતની મુદતમાં વિધવા ભરણપોષણ માગી શકે નહિ. [૨૭]

ભરણ પોષણની રકમ નક્કો કરવા વિગેરે બાબતના સામાન્ય સિદ્ધાંતો હિંદુ કાયદામાં જે વર્ણવ્યા છે તે ઇસ્લામી કાયદાની રીતે પણ લાગુ થાય છે.

પ રિ સિ ટ.

---

૧. સરખામણી.

હિંદુ કાયદા પ્રમાણે.

- ૧ વહિવોપાર્જીત અને સ્વોપાર્જીત મિલકતમાં ભેદ ગણવામાં આવે છે.
- ૨ દિકરો હોય તો દિકરીને વારસો મળતો નથી.
- ૩ નપુંસકને વારસામાંથી બાતલ-અનંશ તરીકે ગણેલ છે.
- ૪ દત્તક કાયદેસર રીતે લઈ શકાય છે.
- ૫ દામ દુપટનો નિયમ હિંદુને લાગુ છે.
- ૬ અગ્રક્રિયા અધિકારનો હક શાસ્ત્ર પ્રમાણે નથી; રિવાજ પ્રમાણે છે.
- ૭ બક્ષિસ લેખિત હોવી જોઈએ. કબજો ન સોંપ્યો હોય તો પણુ ચાલે.

ઇસ્લામી કાયદા પ્રમાણે.

- ૧ વહિવોપાર્જીત અને સ્વોપાર્જીત મિલકતમાં ભેદ નથી.
- ૨ દિકરો હોય તો પણુ દિકરીને વારસો મળે છે. જામને બહેન કરતાં દુપટ મળે.
- ૩ નપુંસકને પણુ વારસો મળી શકે છે.
- ૪ કાયદેસર દત્તક લઈ શકાતો નથી
- ૫ મુસલમાનને દામ દુપટનો નિયમ લાગુ નથી.
- ૬ અગ્રક્રિયા અધિકારનો હક શરેકથી છે.
- ૭ બક્ષિસ લેખિત ન હોય તો પણુ ચાલી શકે, કબજો સોંપવો જોઈએ.
(દ્રા. ગ્રા. પ્રો. એકટની કથમ ૧૨૩ નો પ્રતિબંધ નથી.)

- ૮ લગ્ન એ કરાર નથી. ૮ લગ્ન એ દિવાની સ્વરૂપનો કરાર છે. [૨૮]
- ૯ શુદ્ધકની રકમ નક્કી કરી હોય છતાં તે ન મળી હોય તો પણ લગ્નના હક્ક પૂરા કરવાની ના કહી શકાતી નથી. ૯ મેહર આપવામાં આવે નહિ ત્યાં સુધી લગ્નના હક્ક પૂરા કરવા દેવાની ના કહેવાનો સ્ત્રીનો હક્ક છે. [૨૯]
- ૧૦ હંગામી લગ્ન હિંદુઓમાં નથી થઈ શકતું. ૧૦ હંગામી (મુત્તા) લગ્ન થઈ શકે છે.
- ૧૧ શુદ્ધકની ઠરાવેલી રકમ ન મળી હોય તો પણ દાવો લાવી શકાતો નથી. ૧૧ મહેરની રકમ ન મળી હોય તો તે અપાવવા માટે દાવો લાવી શકે.
- ૧૨ પૂનર્લગ્ન કાયદાથી સ્થાપિત નથી. ૧૨ પૂનર્લગ્ન કાયદાથી સ્થાપિત છે.
- ૧૩ હિંદુ એક ઉપર ગમે તેટલી સ્ત્રીઓ પરણી શકે [૩૦] ૧૩ મુસલમાન એકી સાથે ચારથી વધારે સ્ત્રીઓ પરણી શકે નહિ
- ૧૪ છૂટાછેડા કાયદાને માન્ય નથી ૧૪ છૂટાછેડા કાયદેસર મેળવી શકાય છે.

૨ કાયદાના આધારો.

હિંદુ કાયદાના આધારો.

(૧) ૧૨ M. I. A. ૪૩૬ કલેક્ટર ઓફ મદુરા, વિ. મુતુરામાલીંગા=૫ Bom ૧૧૦-૧૨૪ P. C. લક્ષ્મીભાઈ, વિ. કાશીનાથ. (૨) ૧ Bom H. ૧૩૧. (૩) અનંતસિંગ. વિ. દુર્ગાસિંગ. ૩૨ All ૩૬૩, (૪) પ્રીથીસિંગ વિ, બોલા. P. R. ૨૬. (૫) શીમ્બુ વિ. ગયાચંદ. ૧૬ Mad. ૩૭૦: ગૌર. ૨૫૬. (૬) શાહ ખેનમ વિ. કલાધર, ૧૯૦૦ P. R. ૭૪ (૭) જહોનસન વિ. કલાક ૧૯૦૮ ૧ ch, ૨૦૩: ગૌર ૨૬૩. (૮) ગૌર ૨૬૩. (૯) Strange on Hindu Law 5th Ed ૧૧૬, ૧૭૨, ૧૭૫. (૧૦) ૪૩ All. ૨૨૮ વેજનાથ વિ. તેજબાલી. ૨૮ Mad. ૫૦૮ અલાનો કેસ. (૧૧) ૩૬ Bom ૬૩૯ રાધોજીરાવ. વિ. લક્ષ્મણરાવ= ૬ Bom ૫૯૮ રામચંદ્ર વિ. વેંકટરાવ=૧૫ Bom ૨૪૭ નારાયણ વિ. વાસુદેવ=૩૬ Cal. ૬૬૬ દુર્ગાપ્રસાદ વિ. શ્રિજનાથ. (૧૨) કાલીપ્રસાદ વિ. આનંદરાય ૧૫ Cal. ૪૭૧ P. C. (૧૩) ૩૩ Bom ૨૬૭ શિવાજી વિ. વસંત=૧૨ Bom ૧૦૫ હનમંત વિ. ભીમાચાર્ય. (૧૪) કલિદાસ વિ. કૃષ્ણચંદ્રદાસ ૧૮૬૬ ૨ Bom L. R. F. B. ૧૦૩ (૧૫) Mayn on Hindu Law and Usage ૬૫૩ (૧૬) રામપ્રકાશ વિ. મમુમત દહાનખીખી. ૧૯૨૪ ૩ Pat. ૧૫૨=૭૮ I. C. ૭૪૬. ૧૯૨૪ (૧૭) વેંકટ વિ, પુરષોત્તમ ૧૯૦૨. ૨૬. Mad ૧૩૩ (૧૮) ૧૮ Cal ૧૧૧ રણવિજય વિ. જગત=૧૨ All ૫૩૦ સુરતી વિ. નારાયણદાસ (૧૯) ૩૮ All ૧૧૭=૩૨ I. C. ૧૬૭ રામસિંગ વિ. લાણી ૧૯૧૬=આપુજી વિ. દત્ત ૧૯૨૩. ૪૭ Bom ૭૦૭, (૨૦) ૨૬ Mad. ૧૩૩ વેંકટ વિ. પુરષોત્તમ (૨૧) વલ્લભરામ વિ, આઈ હરિગંગા ૧૮૦૪, ૪ Bom

I. C. R. C. ૧૩૫=સાવિત્રી આષ વિ. ભાખાત (Bhabat.)
 ૧૯૨૭ ૫૧ Bom ૫૦ (૨૨) Bom H. C. R. A. C. T.
 ૧૩૫ વલ્લભરામ વિ. આષ હરિગંગા=૨ Bom H. C. ૫
 બહુઆષ વિ મંગળાઆષ (૨૩) ૧૯૨૪ રામાઆષ વિ. હરનાઆષ
 ૫૧ I. A. ૧૭૭=૪૮ Bom ૩૬૩=૮૦ I, C. ૧૯૩ ૧૯૨૪ A.
 P. C. ૧૨૫ (૨૪) ૪૦ All ૭૭ માનસિંગ વિ. ગાવત્રી (૨૫)
 ૨૬ Mad L. T. ૫૦૮ સુઆ વિ. વેંકટ (૨૬) ૧૮ Cal
 ૧૧૧ રણુવિજય વિ. જમતપાલ (૨૭) તીલક વિ. શામા.
 ૧૮૬૪ I. W R. ૨૦૯ (૨૮) શ્યામસુન્દરમ વિ. વૈધીલીંગા
 ૧૯૧૭ ૪૦ Mad ૮૪૬=૪ I C. ૫૪૬ (૨૯) નાગેન્દ્ર વિ. વિનમ
 ૧૯૦૩, ૩૦ Cal ૫૨૧-અનંગમાલ વિ. વેંકટ ૧૯૦૩ ૨૬ Mad
 ૫૦૯ (૩૦) ૪૮ Bom ૫૬૯=૫૧ I. A. ૩૬૮ કંચના વિ.
 ગિરિમાલપ્પા=૩૧ Mad ૧૦૦ વેદામ્બાલ. વિ. વેદાનાથગા ૩ Lah
 ૧૦૩ જંદકુંવર વિ. ઇંદ્રસિંગ. (૩૧) ૩૨ Bom ૨૭૫ ગંગુ વિ.
 ચંદ્રભાગા (૩૨) ૧૮૬૪ બહુલાઆષ વિ. મંગળાઆષ ૨ Bom H.
 C ૫ (૩૩) બોધી નારાયણુ વિ. ઉમરાવ ૧૮૭૦ M. I, A ૫૧૯
 (૩૪-૩૫) Mulla's Hindu law Page ૧૦૫ (૩૬)
 ૧૮૮૩ દેવ કીશન વિ. બુધ પ્રકાશ. ૫ All ૫૦૯ = સાંકુ વિ.
 પુત્તામ્મા ૧૮૯૧ ૧૪ Mad ૨૮૯, ૨૯૪=અખીલખ વિ. ભેમી
 ૨૨ Cal ૮૬૪ (૩૭) રામસાહિ વિ. લાલા લાલજી ૧૮૮૨, ૮ Cal
 ૧૪૯=રામસુન્દર વિ. રામસાહિ ૧૮૮૨ ૮ Cal ૯૧૯ (૩૮)
 ૧૯૦૩ કરૂપાષ વિ. શંકર નારાયણુ ૨૭ Mad ૩૦૦ (૩૯)
 ૨ Lah ૫૧ (P. C.) ગોકળચંદ વિ. હકમચંદ=૪૫
 Cal ૬૬૬ (P. C.) મેથારામ વિ, રેવાચંદ (૪૦) ૧૮૯૧
 કાર્તિક ચંદ્ર વિ. શારદા સુંદરી ૧૮ Cal ૬૪૨, ૬૪૬
 (૪૧) ૧૯૦૪ ગણેશ દત્ત વિ. જોવાય ૩૧ Cal ૨૬૨; ૩૧ I. A.
 ૧૦ (૪૨) સુદર્શનમ વિ. નરસિંહુલુ. ૨૫ Mad ૧૪૦. ૧૫૪ (૪૩)
 તારાચંદ વિ. રીબરામ ૩ Mad H. C. R. ૫૦=મદનગોપાળ વિ.

રામબક્ષ & W. R. ૭૧ (૪૪) મુલ્લાં ૨૨૧. (૪૫) મ. મા.
 ધારેખાન કૃત હિંદુલો પૃ ૬૫. (૪૬) ગૌર પૃ. ૬૫૦ (૪૭) ૨૯
 Cal ૭૯૬ મુદિત. વિ. રંગલાલ. (૪૮) & M. I. A. હનુમાન
 પાંડે=૨૫ All ૪૦૭ (P. C) ધારીભુક્ષા વિ. ખલક સિંગ (૪૯)
 ૧૮ mad ૭૩ કૃષ્ણા વિ. રામ ગોપાલ (૫૦) ૮ Bom L. R.
 ૯૯ ભીખુ વિ. બટુ=૩૨ Mad ૧૬૭ પંડારંગા વિ. શનમુગામ.
 =૩૨ Cal ૧૧૧૬ ધરમદાસ. વિ. અમુદ્ય ધન (૫૧) ૧૭ Bom ૨૭૧
 દામોદર વિ. ઉત્તમરામ.=૨૮ Bom. ૨૦૧ નારાયણ વિ. નાથજી
 (૫૨) ૧૧ Cal ૬૮૪ (P. C.) શકભોય. વિ. મનોહારી=૨૮ Bom
 ૨૦૧ નારાયણ. વિ. નાથજી (૫૩) ૩૫ All ૨૦૭ દુલીપ. વિ.
 કુંડન (૫૪) ૨૩ All ૨૭૨ (P. C.) કીશન. વિ. હરનારાયણ.=
 ૩૭ Bom ૩૪૦ બાવજી. વિ. કેશવજી. (૫૫) ૨૫. All ૪૦૭
 P. C. ધારીભુક્ષા વિ. ખલકસીંગ. (૫૬) ૫ Cal ૧૪૮ (P. C.)
 સુર્યઅંસી. વિ. શિવપ્રસાદ. (૫૭) ૨૬ Bom L. R. ૫૦૦
 (P. C.) બ્રીજનારાયણ વિ. મંગળાપ્રસાદ. (૫૮-૫૯) ૧૩
 W. R. (F. B) ૭૬ રંગુ. વિ. કાશીનાથ (૬૦) ૫ Cal
 ૩૨૧ શંકર. વિ. ગૌરીપ્રસાદ (૬૧) ૨૫ Mad ૨૨૦ F. B.
 નારાયણ. વિ. વેંકટરમણ. (૬૨) ૧૯૦૩ ધારીભુક્ષા. વિ. ખલક-
 સિંગ, ૨૫ All ૪૦૭ (P. C.) (૬૩) ૧૯૦૮ સુન્દરાબાઈ. વિ.
 શીવનારાયણ ૩૨ Bom ૮૧=૧૯૧૪ ગોપાળ કિશ્ન વિ. વેંકટા રસ.
 ૩૭ Mad ૨૭૩=૧૭ I. C. ૩૦૮ (૬૪) ૧૮૮૭ છોટીરામ વિ.
 નારાયણદાસ. ૧૧ Bom ૬૦૫ (૬૫) ૧૮૯૦ નાથુરામ. વિ. સોમા
 જગન. ૧૪ Bom ૫૬૨. (૬૬) ૧૮૮૬ મિલર. વિ. રંગનાથ. ૧૨
 Cal ૩૮૯ (૬૭) ૧૯૨૩ રામ રઘુવર. વિ. દીપ નારાયણ. ૪૫
 All ૩૧૧=૭૧૧ I. C. ૭૪૯. ૧૯૨૬. (૬૮) ૧૮૯૯ શામ સુંદર
 વિ. અન્હન કુંવર. ૨૧ All ૭૧ (૬૯) ૩૯ Cal ૮૬૨ જકવારી
 વિ. મંગા. (૭૦) ૩૩ Mad ૩૦૮ સુધામનીયા. વિ. ગોપાળ=

૪૧ Bom નારો. વિ. પારા ગોવડા. (૭૧) ૧૮૭૫ ઉદારામ. વિ. રાનું
 ૧૧ Bom. H, C. ૭૬. (૭૨) ૧૮૬૯ કાલિદાસ. વિ. કૃષ્ણ. ૨
 Beng L. R. F. B. ૧૦૩, ૧૧૮, ૧૨૧=૧૮૮૮ હેમંત વિ.
 ભીમાચાર્ય. ૧૨ Bom ૧૦૫, ૧૦૮, ૧૦૯ (૭૩) ૪૬ Fom
 ૪૬૫ ભુપાલ. વિ. તાવા મેખ્યા. (૭૪) ૧૯૦૫ દુલાર કુંવરી. વિ.
 દારકાનાથ. ૩૨ Cal ૨૩૪=૧૯૦૭ જયરામ. વિ. નાથુ. ૩૧ Bom
 ૫૪. (૭૫) ૩૧ Cal ૨૧૪ દુર્ગાનાથ. વિ. ચિંતામણી=૨૨ C. W.
 N. ૮૪૬. શ્યામદાસ. વિ. રાધિકા (૭૬) ૧૯૨૪ મુસામત મોલીબાઈ
 વિ. દારકાદાસ ૫ Lab ૩૭૫=૮૪ I. C. ૧૬૮ ૧૯૨૫ A. L.
 ૩૨ (૭૭) ૧૯૨૨ રામ લીંગા. વિ. નારાયણ ૪૯ 1. A. ૧૬૮=
 ૪૫ Mad ૪૮૯=૬૮ I, C. ૪૫૧, ૧૯૨૨ A. P. C. ૨૦૧
 (૭૮) ૧૯૦૯ વેદનાથ વિ. આમઆરવામી ૩૨ Mad ૧૯૧=
 ૨૦ I, C. ૪૦૮ (૭૯) ૧૮૭૨ રમાલક્ષ્મી વિ. શિવનાથ ૧૪
 M. I. A. ૫૭૦=૧૯૦૫ કાશી કલ્યાણ વિ. કાશી ભુવા ૨૮ Mad
 ૫૦૮ (૮૦) ૧૮૮૪ લાલા વિ. રીમા ૭ Mad ૩૫૭ (૮૧)
 મુલ્લાં ૩૬૯ (૮૨) મુલ્લાં ૨૨૧ (૮૩) ૧૯૧૬ મંગાબાઈ વિ.
 બિન્દુ ૪૦ Bom ૩૬૯=૧૯૦૮ રામકૃષ્ણ વિ. જમા. ૩૨ I. C.
 ૯૮૬. ૩૦ All ૫૦૮=૧૯૨૧ રજનીનાથદાસ. વિ. નીતધર્મદ્ર
 બે ૪૮ Cal ૬૪૩=૬૩ I. C. ૫૦ (F. B.) (૮૪) ૧૯૧૬
 સુન્દર રાજન વિ, અરુણ ચેલમ ૩૯ Mad ૧૩૬=૩૩ I. C. ૫૦
 (F. B.) (૮૫) ૧૯૨૫ મહારાજ ઓફ કોદહાપુર વિ. સુન્દરમ
 ૪૮ Mad ૧=૧૯૨૫ A. M. ૪૯૭ (૮૬) ૧૮૭૯ સંસ્વતી વિ.
 મનુ. ૨ All ૧૩૪ (૮૭) ૧૯૨૬ અનિ સ્વતાનંદાજી વિ. શિવાજી
 ૪૯ Mad ૧૧૬=૯૨ I. C. ૯૨૮ (૮૮) ૧૯૨૮ શામા વિ.
 બાણુ અબા પર Bom ૩૦૦=૧૯૨૮ A. B. ૧૫૩ (૮૯)
 ૧૮૬૬ એપોવીઅર(appovier) વિ રામા. સુબા ઐયત ૧૧ M. I.
 A. ૭૫, ૮૯, ૯૦=૧૯૦૨ રામસાદ વિ. લખપતિ ૩૦ Cal ૨૩૧ ૨૫૫
 (૯૦) નારાયણ વિ. ગમનાજી ૫ Bom L. R. ૯૪૫ (૯૧)

રામચંદ્ર વિ. કૃષ્ણાજી ૪૦ Bom ૧૧૮ (૯૨) ટાગોર વિ. ટાગોર
 ૯ Beng L. R. ૩૭૭ (૯૩) ત્રિશ્વનાથ વિ. કૃષ્ણાજી ૩ Bom
 H. C. A. ૬૯ Page. ૭૩-૭૪ (૯૪) ૧૯૨૬ Bom L. R.
 ૧૪૪૬ આવના વિ, પરવ (૯૫) વૈરાવણુ વિ. શ્રીનિવાસ ૪૪
 Mad ૪૯૯ (F. B.) (૯૬) ૩૬ Bom ૧૩૮ જંગાધર ૧વ.
 પલુ (૯૭) ૨૭ Bom L. R. ૬૭૦ કૃષ્ણમ વિ. બાબુ તુકારામ
 (૯૮) ૨૭ All ૪૦૩ માણુકી વિ. કુંદન=૧૪ Bom ૧ જમના
 વિ. તનુ (૯૯) ૪ Bom ૧૦૪ અધ્યા વિ રૂદ્રાવા (૧૦૦) ૨૯
 Bom ૯૧ આસપ્યા વિ, રેવા (૧૦૦ A) ૧૯૨૫ રામપ્રસાદ વિ.
 બાબુલાલ ૮૬ I. C. ૮૪૦ (૧૦૧) રંગુ વિ. મુદીઆપ્યા
 ૨૩ Bom ૨૯૬ (૧૦૨) ગૌર પૃ. ૩૫૯ (૧૦૩) જ્ઞાનેન્દ્રચંદ્ર વિ.
 કાલા ૯ Cal ૫૦ (૧૦૪) રમાબાઈ વિ. રાયા ૨૨ Bom ૪૮૨
 (૧૦૫) રાજકુમાર વિ વિશ્વેશ્વર ૧૦ Cal ૬૮૬ (૧૦૬)
 યાદવ વિ. નામદેવ ૬૪. I. C. ૫૩૬=ભીમાબાઈ જીવનગૌડા પાટીલ
 વિ. ગુરુનાથ ગૌડા ખાન્ડાપ્યા ગૌડા પાટીલ ૧૯૩૦ P. C. A. ૫૧ A.
 I. R. ૧૯૩૩ પૃ. ૧ (૧૦૭) ૧૮૯૦ ચંદ્રા વિ. મજરાબાઈ ૧૪
 Bom ૪૬૩ (૧૦૮) ગોપાલ વિ. વિશ્નુ ૨૩ Bom ૨૫૦ (૧૦૯)
 કાલગૌડ વિ. સોમપ્યા ૩૩ Bom ૬૬૯ (૧૧૦) સીતારામ વિ.
 હરિહર ૩૫ Bom ૧૬૯, ૧૭૯, ૧૮૦ (૧૧૧) વામન વિ. વેંકાજી
 ૪૫ Bom ૮૨૯ (૧૧૨) ૧૮૯૫ મહાદુ વિ. આચાજી. ૧૯
 Bom ૨૬૯ (૧૧૩) The Indian Limitation Act.
 1908 Sch. 1 Art. 118. (૧૧૪) ૧૮૯૭ મુળચંદ. વિ.
 શુધીયા. ૨૨ Bom. ૮૧૨ (૧૧૫) ૧૮૯૮ આઈ દિવાળી. વિ.
 મોતી ૨૨ Bom. ૫૦૯. (૧૧૬) ૧૮૯૭ પુરૂષોત્તમદાસ. વિ. પુરૂ-
 શોત્તમદાસ. ૨૧ Bom ૨૩, ૩૦, ૩૧. (૧૧૭) ૧૯૧૧ મોજલાલ.
 વિ. ચંદ્રાવતી. ૨૮ Cal ૭૦૦, ૭૦૬=૩૮ 1. A. ૧૨૨, ૧૨૫=
 ૧૧ I. C. ૫૦૨=૧૮૯૧ વેંકટા ચારીયુલુ. વિ. રંગા ચારીયુલુ.

૧૪ Mad. ૩૧૬, ૪૧૮ (૧૧૮) ૧૮૬૬ મુસુમત ઠાકુર દેહિ. વિ.
 રાધ બાલુકરામ. ૧૧ M. I. A. ૧૩૯=યુનીલાલ. વિ. સુરજરામ.
 ૩૩ Bom. ૪૨૩-૪૩૭= ૧૯૧૩ હિં. વિ. હંસજી ૩૭ Bom
 ૨૯૫=૧૭ I. C. ૯૪૬. (૧૧૯) Bennerje's Law of
 Marriage 5th Ed P. ૭૦, ૭૧, ૨૬૯, ૨૮૫, ૨૮૬. (૧૨૦)
 ૧૯૨૨ બાપ ગુલાબ. વિ. જીવનલાલ. ૪૬ Bom. ૮૭૧. ૬૫ I. C.
 ૬૦૨.=૧૯૨૨ A. B. ૩૨ (૧૨૧) નવનીત. વિ. પુરુષોત્તમ. ૫૦
 Bom. ૨૬૮. (૧૨૨) બાહિ. વિ. રઘુનાથ. ૩૦ Bom. ૨૨૬,
 ૨૪૦ (૧૨૩) ૧૮૭૧ તુકારામ. વિ. ગુનાજી ૮ Bom H, C.
 A. C. ૧૨૬. (૧૨૪) Bannerje's Hindu Law on Str-
 idhan 3 Ed. P. ૩૮૮. (૧૨૫) ૧૯૧૦ દયાળદાસ. વિ.
 સાવિત્રી. ૩૪ Bom ૩૮૫=૬ I. C. ૫૩૩. (૧૨૬) ૧૯૧૭ બાપ
 રમણ. વિ. જગજીવનદાસ. ૪૧ Bom ૬૧૮=૪૧ I. C. ૨૭૭.
 (૧૨૭) ૧૯૨૧ કુન્દાપા. વિ. ભીમાપા. ૪૫ Bom. ૫૫૭=૫૬
 I. C. ૫૬૧. (૧૨૮) ૧૯૧૫ મિનાક્ષી. વિ. મુનીયંદી ૩૮ Mad
 ૧૧૪૪=૨૫. I. C. ૯૫૭. (૧૨૯) ૧૮૮૨ નરોત્તમ. વિ. નાનકા.
 ૬ Bom. ૪૭૩. (૧૩૦) ૧૮૮૭ યશ્વંતરાવ. વિ. કાશીબાપ. ૧૨
 Bom ૨૬. (૧૩૧) હરદ્વારી. વિ. ગોખી. ૩૩ All ૨૫૫. (૧૩૨)
 ગુલાબાબનો કેસ. ૩૨ Bom ૫૦ (૧૩૩) સાવિત્રીનો કેસ. ૧૬
 Bom ૩૦૭. (૧૩૪) પત્તણી. વિ. માધુ ૩૩ Bom ૧૦૭. (૧૩૫)
 રામચંદ્ર વિ. કૃષ્ણ. ૩૨ Bom ૨૫૬. (૧૩૬) મીર. વિ. ફકીરદીન
 ૩૯ Cal ૨૨૩ P. C. (૧૩૭) બાપ ગુલાબ. વિ. ઠાકોરદાસ.
 ૩૬ Bom. ૬૨૨.=કૃષ્ણમાચારીનો કેસ. ૩૮ Mad. ૧૬૬. (૧૩૮)
 નરસિંહ. વિ. પાર્થ. ૨૭ Mad. ૧૯૦૬. P. C. (૧૩૯) ૧૮૮૫
 ટાગોર. વિ. ટાગોર ૬ beng L. R. ૩૭૭, ૩૯૭, ૪૦૦=I. A. Sup
 Vol ૪૭, ૬૭, ૭૦=૧૮૯૧ બાપ મામુંબાઈ. વિ. ડોસા. ૧૫. Bom
 ૪૪૩ (૧૪૦) રાજરામ વિ. મણેશ. ૨૩ Bom ૧૩૧. (૧૪૧)
 ગોપી. વિ. માર્કેડ. ૩ Bom ૩૦ (૧૪૨) હનુમંત. વિ. મણેશ.

૪૩ Bom ૯૧૨. (૧૪૩) જીવજી. વિ. મનોર. ૩૫ Bom, ૧૯૯.
(૧૪૪) અમ્યુત વિ. રામચંદ્ર. ૨૭ Bom L. R. ૪૬૨, = નંદલાલ
વિ. ધીરેન્દ્ર. ૪૦ Cal ૭૧૦ (૧૪૫) સફુલાલ. વિ. બાપુ. ૨૪
Bom ૩૦૫ (૧૪૬) અલી. વિ. શિવાજી ૨૧ Bom ૮૫.

ઈસ્લામી કાચદાના આધારો.

(૧) દુર-હિલ-મુખત્યાર ૫, ૮૭૧. (૨) ૧૯૨૧, મેરાજ
ફાતીમા વિ. અબ્દુલનહીદ. ૪૩ All. ૬૭૩. (૩) ૧૯૧૭ અલી
અસગર વિ. ખુલંદ શહેરના કલેક્ટર ૩૯ All, ૫૭૪. (૪)
૧૯૨૦ મીર ધસુખ વિ. ધસુખ ૨૨ Bom ૯૪૨ (૫) ૧૯૦૮
આગા શેર અલી વિ. બાઈ કુલસુમ. ૩૨ Bom ૫૪૦, ૫૪૭,
૫૪૮, ૫૫૮, (૬) બેલી ડા. વો. ૨ ૫ ૨૧ (૭) બેલી વો,
૨ ૫. ૧૫૨ (૮) મુદ્દાં મો. લૉ. ૧૧૪, (૯) ૧૮૭૨ પુરાવો
કાચદો ક. ૧૧૨ (૧૦) ૧૯૨૭ મીરજા અબીદ વિ. મુનુખીખી. ૨
Luck ૪૯૬. (૧૧) ૧૮૯૯ ઈસ્લામી વિ. રામજી ૨૩ Bom ૬૮૨
(૧૨) મુમતાઝ હિન્નિસા. વિ. તુફલ અહમદ, ૨૮ All ૨૬૪=૩૦
All ૩૦૯ (૧૩) ૧૯૩૦ અબ્દુલ શકુર વિ. અબુઅકર ૫૪
Bom ૩૫૮, ૩૬૯, (૧૪) ૧૯૨૦ મહંમદ રસતમ અલી વિ. મુસ્તાફ
હુસેન ૪૭ I. A. ૨૨૪; ૪૨ All ૬૦૬: ૫૭ I. C. ૩૨૬ (૧૫)
૧૯૦૬ મહમદ અહમદ વિ. ઉમર દારાજ ૨૮ All ૬૩૩ (૧૬)
૧૯૦૮ જફુલાલ વિ. જનકીકુંવર ૩૫ Cal ૫૭૫ (૧૭) ૧૯૫
દિગંબર સિંગ વિ. અહમદ ૩૭ All ૧૨૬. ૧૪૧ (૧૮) ૧૯૨૬
હાજી સુલેમાન બિ. મસીતુ ૪૮ All ૬૮૯ (૧૯) ૧૮૬૮
બીહારીરામ વિ. સુભદ્રા ૯ W R ૪૫૫ (૨૦) ૧૯૨૧ અબ્દુલ્લા
વિ. ઇસ્માઈલ ૪૬ Bom ૩૦૨=૧૯૧૭ સીતારામ વિ. સૈયદ સંરાજીલ

૪૧ Bom ૬૩૬ (૨૧) ૧૯૨૨ સૈફુદીન વિ લતીકુનિસા ૪૪ All
 ૧૧૪ (૨૨) ૧૯૦૧ અતુલબેગમ વિ. મન્સુર અલી ૨૪ All ૧૭
 (૨૩) ૧૯૨૪ ઝમાની બેગમ વિ, ખાન મહમદ ૪૬ All ૧૪૨
 (૨૪) ૩૩ વડોદરા લોર્ડ રીપોર્ટ પદર ઠકર વિ. જગજીવન (૨૫)
 ૧૯૧૭ એડવોકેટ જનરલ વિ. જુમાબાઈ ૪૧ Bom ૧૮૧, ૨૮૪.
 ૨૮૬. (૨૬) ૧૮૮૪ શેખ મુસા વિ. શેખ ઇસા ૮ Bom ૨૪૧.
 ૨૫૫=૧૯૨૩ મહમદ મુસુફ વિ. હરગોવીંદલાસ ૪૭ Bom ૨૩૧
 (૨૭) ૧૮૯૭ આગા મહમદ બક્ષર વિ કુલસુમ ખીખી. ૨૫ Cal ૯
 (૨૮) ૧૮૭૬ નવરોઝ અલી વિ. અઝીઝ ખીખી, પંજાબ રેકર્ડ નં.
 ૧૨૪ પૃ ૨૫૩-૨૫૯ (૨૯) ૧૩ Beng L R ૧૦૫ સરમુલ્લા
 મો. લૉ. ૧૯૩ (૩૦) વીરાસ્વામી વિ. આપા સ્વામી. ૧ Mad H.C ૩૭૫

૩ સંસ્થાન ભાવનગરના ખેડવાણ જમીન પરત્વેના વારસાના નિયમો.

હ. ઠ. ર. નં. ૨૨.

અમારા ગાદીનશીન પ્રસંગે જાવક નંબર ૧ તા. ૧૮-૪-૩૧ ના ઠરાવથી દરબારી ખેડુતોને વારસા હક બક્ષવામાં આવ્યા છે તેને લગતા નીચે પ્રમાણેના નિયમો કરવામાં આવે છે. તે નિયમો આ વારસાહક તા. ૧૮-૪-૩૧ થી આપવામાં આવ્યા છે તે તારીખથી અમલમાં છે એમ ગણવામાં આવશે.

૧. આ નિયમોમાં જ્યાં જ્યાં નીચેના શબ્દો વપરાયા હોય ત્યાં ત્યાં તેનો અર્થ નીચે જણાવ્યા મુજબ કરવાનો છે—

ખેડુત-ખેડુત એટલે જે શખ્સ પોતે જાતે અગર સાથી રાખી નામવાળા ખાતેદાર તરીકે કે પેટા ભાગદાર તરીકે કોઈ દરબારી ખેડખાતાની જમીન ખેડતો હશે, તે શખ્સ સમજવો અને ખેડુત શબ્દમાં ખેડુતની સાથે મજસુ રહેનાર તેના પેટા ભાગદારનો પણ સમાસ થશે.

અવિસક્ત ખાતું-જે ખાતાની જમીન નામવાળા ખાતેદાર કે તેમના પેટા ખાતેદારના વડીલોના વખતથી ચાલી આવતી હોય અને તેમાં સદરહુ વડવાઓના વંશજોનો મજમો હક હિસ્સો હોઈને તે ખાતામાં તેઓ પૈકી ફક્ત

એક અથવા મુખ્ય ભાગદારોના નામ ખાતેદાર તરીકે દર-ખારના હકતરે લખાતાં હોય પરંતુ તે જમીનની તે નામ-વાળા ખાતેદાર કે તેના પેટા ભાગદાર મજમુ અથવા ખાનગી સમજણે જુદી જુદી ખેડ કરતા હોય તે ખાતુ. પછી તે સાથે રોટલા જમતા હોય યા જુદા રોટલા જમતા હોય યા જુદા રહેતા હોય તે। પણ—

કોઈ પણ ખાતામાં અવિભક્ત કુટુંબના સભ્યો ન હોય એવા સહભાગીદાર તરીકે જુદા જુદા ભાગદારો હશે તે ખાતુ સંયુક્ત ખાતા તરીકે ગણાશે, અને તેમના હિસ્સાની જમીન તેમના કાયદેસર વારસોને પ્રાપ્ત થશે.

વિભક્ત ખાતું—અવિભક્ત ખાતામાંથી અમુક જમીનની દરખારશ્રી મારફત વહેંચણુ થઈ પેટા ભાગદારો પૈકી એક અથવા વધારેના નામે જુદું ખાતું દરખારી હકતરે પડેલ હોય તે.

૨. ગુજરનાર ખેડુતને સીધી લીંટીના પુષ્પવર્ગના વારસ ન હોય અને ખાતું અવિભક્ત અથવા વિભક્ત હોય ત્યાં દિકરી અગર ગુજરનાર ખેડુતની જમીન મીલકત માટે કાયદેસર વારસ હોય તેણે ગુજરનારના ખાતાની જમીન, ખોરડાં વિગેરે ખેડુતના મરણ પછી એક માસમાં સંભાળી તે ખાબતની લેખીત નહેરાત થાણુ-દારને કરતી. આ ખાબતમાં ગફલત કરવામાં આવશે તો ગુજરનાર ખેડુતનું ખાતું આસ્ટ્રીક્ટ વસુલાતી અધિકારીની મંજૂરીથી દરખાર દાખલ થવાને પાત્ર થશે.

૩. ખાતું અવિભક્ત હોય તો તે ખાતા પરત્વે ખાતાના બીજા ભાગદારોના હક ઉત્તરાધિકારી (Survivor) તરીકે રહેશે.

૪. ગુજરનાર ખેડુતને કાયદેસર કોણ વારસ છે તે બાબતમાં તકરાર હોય ત્યારે આજમ વસુલાતી અધિકારીએ સંક્ષિપ્ત તજવીજ કરીને પ્રથમ દર્શને કાયદેસર કોણ વારસ છે તેનો નિર્ણય કરવો. તે મુજબ જેના લાભમાં ચુકાદો થાય તેને ગુજરનારની જમીન વિગેરેનો કબજો સોંપવો.

૫. કલમ ૪ પ્રમાણે આજમ વસુલાતી અધિકારીએ કરેલા ઠરાવ ઉપર કોઈ પક્ષકાર નારાજ થાય તો તેણે દીવાની કોર્ટમાં વારસા માટે યોગ્ય ફરીયાદ કરી પોતાનો હક સાબીત કરી વારસાહક મેળવવો અને તેવો હક પ્રાપ્ત કર્યે તેનું નામ દરબારી દફતરે દાખલ કરવા માટે યોગ્ય કરવામાં આવશે.

૬. ખેડુત કોઈ સાલમાં અષાઢ વદી ૩૦ કે તે પછી ગુજરી જાય અને સંક્ષિપ્ત રીતે કામ ચલાવી વારસદાર કોણ છે તે ઠરાવનામાં પણ થોડો વીલંબ થાય તેમ હોય તો પ્રથમ દર્શને કાયદેસર જે વારસદાર લાગે તેને એક સાલ માટે તે સાલની ફારમ ભરવાની સરતે ખાતાની જમીન સોંપવા વહીવટદાર મુખત્યાર છે.

૭. કલમ ૫ કે ૬ મુજબ વસુલાત ખાતાથી કાયદેસર વારસ કોણ છે ? તે બાબતમાં જે ઠરાવ કરવામાં

આવે તે ઠરાવ દીવાની કોર્ટથી રીતસર કામ ચાલી જે અંઈ છેવટ ઠરાવ કરવામાં આવે તે સિવાય આખરનો ગણવામાં આવશે.

૮. આ નિયમોમાં વખતોવખત યોગ્ય લાગ્યા પ્રમાણે ફેરફાર કરવા નામદાર દરબારશ્રી મુખત્યાર છે.

તારીખ ૨૫-૭-૩૩.

સહી૦ કૃષ્ણકુમારસિંહજી મહારાજ
સંસ્થાન ભાવનગર.

૪. રૂકરાનું સાંકળીયું

અકસ્માત વખતે અનુમાન ૭૨
અગ્રક્રિયાધિકાર.

...ખાસ ક્યાં લાગુ છે ૧૦૮

...ની વ્યાખ્યા ૧૦૭

...નો દાવો ૧૧૪

...નો હક્ક કેને છે ૧૧૦

...સાબેત કરવાની જરૂર

૧૦૬

અનંશ વારસો.

...મુસલમાની શરેહ પ્રમાણે

૭૦

...હિંદુ શાસ્ત્ર પ્રમાણે ૩૬

અનંશતાની અસર ૩૭

અનીતિનું દેવું ૧૫

અવિભક્ત કુટુંબનું બંધારણ ૮

અવિભક્ત કુટુંબના સભ્યોના

હક્ક

૯

અવિભક્ત કુટુંબના સભ્ય,

સભ્ય તરીકે ક્યારે બંધ પડે?

૧૦

અંગીકાર

૧૧૬

ઇદાત

૯૨

ઇદાતની મુદત

૯૨

ઉત્તરાધિકાર, ભવિષ્યના બાબત

૫૬

ઉત્તરાધિકારીએ કબજે મેળવ-

વાની મુદત

૫૭

ઉત્પત્તિ કાયદાની

૧

એરોયત

૯૯

કચ્છી મેમણ

૬૬

કર્તા	૧૧	તલાક, કોણુ આપી શકે	૮૯
કર્તાના અધિકાર	૧૨	તલાકના પ્રકારો	૯૦
કર્તાની જવાબદારી	૧૩	દત્તક કાયદેસર થવામાં થવી	
કાયદેસર ઉદ્દેશો, વકફ કરવા		જોઈતી વિધિ	૪૧
માટે	૧૦૨	દત્તક કોણુ લઈ શકે ?	૩૯
કાયદેસર જરૂરીઆત	૫૪	દત્તકના ગુણુ, કાયદેસર	૪૦
કાયદેસર લગ્નના તત્વો (મુ. સ. પ્ર.)	૮૪	દત્તકના હક અને જવાબદારી	૪૪
કાયદેસર સંબંધ (મુ. સ. પ્ર.)	૧૧૫	દત્તક વિધાન કાયદેસર અગર	
કાયદેસર હિસ્સેદારો શીયાપંથ		૨૬ ઠરાવવાની મુદત	૪૬
પ્રમાણુ	૭૮	દત્તક વિધાનની સાબેતી	૪૫
કંમ, મિલકતની વ્યવસ્થાનો		દત્તક શા માટે ?	૩૮
(મુ. સ. પ્ર.)	૭૩	દરખાસ્તમાં બજવણી, બરણુ-	
કંમ વારસદારોનો (મુ. સ. પ્ર.)	૭૫	પોષણની	૬૨
કંમ વારસોનો મિતાક્ષરા પ્રમાણુ	૨૫	દામદુપટ	૬૮
અર્થ વહેંચણુનો	૨૯	દાવો, અગ્રક્રિયાધિકારનો	૧૧૪
ખોબા	૬૯	દાવો, બરણુપોષણનો, લાવ-	
જવાબદારી કર્તાની	૧૩	વાની મુદત	૬૩
જવાબદારી દત્તકની	૪૪	દાવાની મુદત (મેહરના)	૮૮
જવાબદારી દેવાની	૧૬	દાવો લગ્નના હક પુરા કરવાનો	
જરૂરીઆત કાયદેસર	૫૪	(મુ. સ. પ્ર)	૮૬
		દાવો લગ્નના હક પુરા કરવાનો	
		(હિં. કા. પ્ર.)	૪૯
		દાસીપુત્ર	૩૧

દેવાની જવાબદારી	૧૬	બંધારણ અવિભક્ત કુટુંબનું	૮
દેવું, અનીતિનું	૧૫	બંધારણ સંયુક્ત કુટુંબનું	૭
દ્વેષુધ્યાયન	૪૩	બંધુ	૨૪
નાની બાબતોમાં થયું તે થયુંને		ભરણપોષણ માગવાનો હકદાર	૫૯
સિદ્ધાન્ત (Factum valet)	૪૨	ભરણપોષણ મુસલમાની સરેહ	
પતિ સ્ત્રીધનનો ક્યારે ઉપ-		પ્રમાણે	૧૧૬
યોગ કરી શકે?	૫૧	ભરણપોષણની જવાબદારી	૫૮
પત્નીનો વહેંચણમાં હક	૨૭	ભરણપોષણની રકમ નક્કી કર-	
પ્રકાર, અગ્રક્રિયાધિકારની માગ-		વામાં ધ્યાનમાં લેવા જેવી	
ણીના	૧૧૨	બાબત	૬૦
પ્રકાર તલાકના	૯૦	ભરણપોષણની રકમની દરખા-	
પ્રકાર મિલકતના	૪	સ્તમાં બજાવણી	૬૨
પ્રકાર લગ્નના (મુ. સ. પ્ર.)	૮૩	ભરણપોષણનો દાવો લાવવાની	
પ્રકાર લગ્નના (હિં. શા. પ્ર.)	૪૮	મુદત	૬૩
પ્રકાર સ્ત્રીધનના	૫૦	ભરણપોષણનો હક કુબાવવા	
પ્રતિનિધિ	૮૦	કરેલ વેચાણ વિગેરે	૬૧
પ્રત્યાગામી	૭૬	ભવિષ્યના ઉત્તરાધિકાર બાબત	૫૬
બક્ષીસ	૬૬	મર્જાઉલ મૌત	૬૮
બક્ષીસ કેાણ કેાને આપી શકે?		મેહર તરીકે ઠરાવવાની રકમ	૮૫
	૯૩	મેહરના લેણાનો બોલો	૮૭
બક્ષીસના મુખ્ય તર્વો અને		મીતાક્ષરા પ્રમાણે વારસોનો કંમ	૨૫
અપવાદ	૯૪		
બક્ષીસ વિધવાએ કરેલી	૫૫		
બીનામી	૬૭		

મિલકતના અમુક ભાગની વહેં-
 ચણી ક્યારે થાય ? ૩૨
 મિલકતના પ્રકાર ૪
 મિલકતના ભેદ, સ્વતંત્ર,
 વડિલોપાર્જિત વિગેરે
 (મુ. સ. પ્ર.) ૭૪
 મિલકતની વ્યવસ્થાનો ક્રમ
 (મુ. સ. પ્ર.) ૭૩
 મિલકત વડિલોપાર્જિત ૬
 મિલકત વિધવા તરીકે કે
 વહેંચણુમાં મળેલીના હક ૫૩
 મિલકત સ્વતંત્ર અથવા
 સ્વોપાર્જિત ૫
 મુતવલા ૧૦૬
 મુદત, દત્તક વિધાન કાયદેસર
 અગર રદ કરાવવાની ૪૬
 મુદત ભરણુપોષણનો દાવો
 લાવવાની ૬૩
 મુદત મેહરના દાવાની ૮૮
 મુસા ૬૫
 રિવાજ કેવો હોવો જોઈએ ? ૨
 રિવાજની સાબેતી ૩
 લગ્નના તરવો, કાયદેસર
 (મુ. સ. પ્ર.) ૮૪

લગ્નના પ્રકાર (મુ. સ. પ્ર.) ૮૩
 લગ્નના પ્રકાર (હિં. શા. પ્ર.) ૪૮
 લગ્નના હક પૂરા કરવાનો દાવો
 (મુ. સ. પ્ર.) ૬૮
 લગ્નના હક પૂરા કરવાનો દાવો
 (હિં. શા. પ્ર.) ૪૯
 લગ્ન વિષે વિચાર ૪૭
 લોહીના સગા ૭૯
 વકફ કરવા માટે કાયદેસર
 ઉદ્દેશો ૧૦૨
 વકફ કેવા પ્રકારનું કરી શકાય
 નહિ ૧૦૩
 વકફનામું ૧૦૫
 વકફનો કાયદો ૧૦૧
 વકીફ ૧૦૪
 વડિલોપાર્જિત મિલકત ૬
 વડિલોપાર્જિત તથા સ્વતંત્ર
 વિગેરે મિલકતના ભેદ (મુ.
 સ. પ્ર.) ૭૪
 વધારો ૭૭
 વહેંચણુની રીત ૩૦
 વહેંચણુ પહેલાં બાદ પાડવાનું
 ખર્ચ ૨૬

વહેંચણુ માગવાનો હકદાર ૨૬	વારસાનો હક ક્યારે મળે ? ૧૯
વહેંચણુમાં વિધવા તરીકે મળેલી	વારસા હક ક્યારે ઉત્પન્ન થાય ? ૨૦
મિલકતના હકો ૫૩	
વહેંચણુ, મિલકતના અમુક ભાગની ક્યારે થાય ? ૩૨	વારસો, અનંશ (હિં. શા. પ્ર.) ૩૬
વહેંચણુ વખતે જેનું અસ્તિત્વ ન હોય તેની સ્થિતિ (મુ. સ. પ્ર.) ૭૧	,, (મુ. સ. પ્ર.) ૭૦
વહેંચણુ વખતે ધ્યાનમાં લેવાની હકીકત ૩૩	વારસો વહેંચતી વખતે ગેર-હાજર સભ્યની સ્થિતિ ૨૮
વહેંચણુ રદ થવાના સંયોગો ૩૪	વારસો, વહેંચી ન શકાય તેવો ૧૮
વહેંચી ન શકાય તેવો વારસો ૧૮	વાલી (મુ. સ. પ્ર.) ૧૧૮
વ્યાખ્યા, અગ્રક્રિયાધિકારની ૧૦૭	,, (હિં. શા. પ્ર.) ૬૪
વ્યાખ્યા વારસાની ૧૭	વીલ (મુ. સ. પ્ર.) ૧૧૭
વારસદારોનો અનુક્રમે વર્ગ (હિં. શા. પ્ર.) ૨૧	,, (હિં. શા. પ્ર.) ૬૫
વારસદારોનો ક્રમ (મુ. સ. પ્ર.) ૭૩	શિયા પંથ પ્રમાણે કાયદેસર હિસ્સેદારો ૭૮
વારસદારોનો ક્રમ, સીધનના. ૫૨	શેષાધિકારીઓ. સુત્રી પંથ પ્રમાણે ૮૧
વારસાના વિભાગ બતાવતું કાયદેસર હિસ્સેદારનું પત્રક (મુ. સ. પ્ર.) ૮૨	સદકાહ ૧૦૦
વારસાની વ્યાખ્યા ૧૭	સપિંડ ૨૨
	સમાનોદક ૨૩
	સાબેત કરવાની જરૂર, અગ્રક્રિયાધિકાર ૧૦૬
	સાબેત કરવાનો બોલો, કીંમત ૧૧૩

સામેતી, દત્તક વિધાનની ૪૫
 સામેતી, રિવાજની ૩
 સુત્રી પંથ પ્રમાણે શેષાધિકા-
 રીઓ ૮૧
 સંબંધ, કાયદેસર ૧૧૫
 સંયુક્ત કુટુંબનું બંધારણ ૭
 સંયોગો, બહેંચણ રદ થવાના ૩૪
 સંસૃષ્ટિ ૩૫
 સ્ત્રીધનના પ્રકાર ૫૦
 „ ના વારસદારોનો ક્રમ પર
 „ નો પતિ ઉપયોગ ક્યારે કરી
 શકે ? ૫૧
 સ્થિતિ, બહેંચણ વખતે જેનું
 અસ્તિત્વ ન હોય તેની ૭૧
 સ્થિતિ, વારસો વહેંચતી વખતે
 ગેરહાજર સભ્યની ૨૮
 સ્વતંત્ર અથવા સ્વોપાર્જિત
 મિલકત ૫
 સ્વતંત્ર અને વડિલોપાર્જિત
 મિલકતના ભેદ (મુ. સ.
 પ્ર.) ૭૪
 હક અગ્રક્રિયાધિકારનો કેને છે ?
 ૧૧૦
 હક અગ્રક્રિયાધિકારનો ક્યારે
 ઉત્પન્ન થાય ? ૧૧૧

હક અવિભક્ત કુટુંબના
 સભ્યોના ૯
 હક દત્તકના, તથા જવાબદારી ૪૪
 હક પત્ની તથા વિધવાનો વહેં-
 ચણમાં ૨૭
 હક ભરણપોષણનો કુબાવવા
 થયેલ વેચાણ વિં ૬૧
 હક લગ્નના, પૂરા કરવાનો દાવો
 (મુ. સ. પ્ર.) ૮૬
 હક લગ્નના પૂરા કરવાનો દાવો
 (હિં. શા. પ્ર.) ૪૯
 હક વારસાનો ક્યારે ઉત્પન્ન
 થાય ? ૨૦
 હક વારસાનો ક્યારે મળે ? ૧૯
 હક વિધવા તરીકે વહેંચણમાં
 મળેલી મીલકતનો ૫૩
 હકદાર ભરણપોષણ માગવાને
 ૫૯
 હકદાર વહેંચણ માગવાનો ૨૬
 હિબા-ખીલ-ઇવાઝ ૬૬
 હિબા-ખા-શર્ત ઉલ-ઇવાઝ ૬૭
 હીસ્સેદાર-કાયદેસરનું, વારસા
 વિભાગ ખતાવનારૂં પત્રક ૮૨
 હીસ્સેદાર શિયાપંથ પ્રમાણે,
 કાયદેસર ૭૮

અભિપ્રાયો.

1. I have gone through the manuscript of the Epitome of Hindu and Mehomedan Law prepared by Mr. Damoder Laxmishanker Trivedi in Gujarati. He seems to have taken considerable pains in preparing the book and has tried to give in a brief way, the salient points on the subject. The book is likely to prove useful to those students who want to appear at the Local Departmental or pleader's examination and I wish Mr. Damoderdas success in his efforts.

Bhavnagar

25-5-34.

Sd/- Bhaskarrao Vithaldas,

M. A., L.L. B.

Chief Judge, Bhavnagar.

2. I have gone through the manuscript of Mr. Trivedi. It is I think his first attempt at putting in a book form some of the leading principles of the Bombay School of Hindu Law *i. e.* metacshara and of Meho-
medan Law. As a first attempt it is credit-
able. It will serve the useful purpose for
which it is intended *i. e.* for the use of candi-
dates appearing in native State examinations.

Bhavnagar,

Sd/- K. P. DODIA,

3rd July 34.

Bar-at-Law,

Ex. Chief Judge, Porbandar State.

ભાવનગર તા. ૨૦-૫-૩૪

૩ મી. દામોદરદાસ લક્ષ્મીશંકરનું હિંદુ લૌ તથા મુસલમાની સરેહ ઉપરનું હસ્તલિખિત પુસ્તક તેઓએ મને વાંચવા આપેલ અને મને કહેતા આનંદ થાય છે કે લેખકે ઘણીજ મહેનત લઈ આ કાયદાના દરેક સિદ્ધાન્તોનો મુદ્દા, ગૌર આદિ પ્રમાણ ભૂત પુસ્તકોના આધારે આ પુસ્તકમાં સુંદર રીતે સમાવેશ કરેલ છે અને આશા છે કે આ સંસ્થાનની ખાતાઓની પરિક્ષાઓમાં જ્યાં આ કાયદાઓનું જ્ઞાન જરૂરી છે તથા સનદી વકીલોની પરિક્ષામાં ખેસનાર ઉમેદવારો માટે આ એક ઉપયોગી પુસ્તક નિવડશે તેમાં જરા પણ શક નથી. લેખકને તેમના કાયદાના આ અતિ ઉપયોગી ક્ષેત્રમાં કરેલા પ્રયાસ માટે અભિનંદન તથા ઉત્તેજન ઘટે છે.

સહી. રમાનાથ નવલશંકર ઝાલા.

B. A., LL. B.

૪ હિંદુ લૌ અને મુસલમાની સરેહ ઉપર સરળભાષામાં અને સંક્ષિપ્ત રીતે સામાન્ય જનતાને ખ્યાલ આવે તેવા એક નાના પુસ્તકની જરૂરીઆત વિષે બે મત હોઈ શકે નહિ દિવસે દિવસે સામાન્ય લોકો માટે તેવા પુસ્તકની જરૂરીઆત અનિવાર્ય થતી જાય છે. મી. દામોદર લક્ષ્મીશંકર ત્રિવેદીએ આ દિશામાં કરેલો પ્રયત્ન ઘણો સ્તુત્ય છે અને તે પ્રયાસમાં તેઓ સફળ થયા છે તેમ જણાવતાં મને ઘણુંજ આનંદ થાય છે. તેમણે ટુંકમાં અને છતાં સ્પષ્ટ રીતે

હિંદુલૌ અને મુસલમાની સરેહના સામાન્ય સિદ્ધાંતો રજુ કરવાનો તેમના પુસ્તકમાં પ્રયત્ન કર્યો છે, અને તે પુસ્તક કાયદા ન જાણનાર પ્રજાના સામાન્ય વર્ગને, વિદ્યાર્થીઓને તથા કાયદાનુ સામાન્ય જ્ઞાન મેળવવા ઇચ્છનાર દરબારી નોકરોને ઘણું જ ઉપયોગી થઈ પડશે તેમ હું માનું છું.

તા. ૨૪-૬-૩૪

સહી. જગજીવન શીવલાલ પરીખ.

B. SC. LL. B.

ભાવનગર, તા. ૨૪-૭-૩૨

પ બાઈશ્રી દામોદરદાસ લ. ત્રિવેદીનું હિંદુશાસ્ત્ર અને મુસલમાની સરેહ ઉપરનું પુસ્તક જોઈ જવાનો મને પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો છે. કાયદાની આંટી ઘુંટી તણ દઈને હિંદુશાસ્ત્રના તથા મુસલમાની સરેહના મૂળ તત્વો સાદી સરળ ભાષામાં મૂકવાનો અને ગુજરાતી ભાષામાં આવી જાતના પુસ્તકની ખોટ પૂરી પાડવાનો તેમણે કરેલો પ્રયાસ ઘણો સ્તુત્ય છે. હું માનું છું કે માત્ર ભાવનગર રાજ્યમાં જ નહિ પરંતુ વિશાળ ક્ષેત્રમાં પણ દુક સમયમાં ઉપરોક્ત બે વિષયનું સરળ જ્ઞાન મેળવવા ઇચ્છનારને આ પુસ્તક ઘણું ઉપયોગી નિવડશે.

સહી. બદવળ કે. મોદી.

B. A. LL. B.

6.

Bhavnagar, 16th Aug. 34.

My dear Mr. Damoderdas,

I have gone through the manuscript of the brochure intended to be published by you on the main principles of Hindu & Meho-
medan Law summorized into Gnjarati. You really deserve to be congratulated upon the industry undertaken by you in this behalf, more particularly upon the simplicity of language and the case in the treatment of such a difficult subject. At a time when publicasions of this natnre in the Gujarati language are few and far between, the utility of such an epitome conveying as it does such usefnl and important information about the law governing the social and legal being of every Hindu and Mussalman both to the students & laymen alike is undoubted. I would only add that it is gratifying to learn that the honour of rendering this service goes to you

with best wishes

I am

Yours sincerely

Sd/- RAMANLAL K. TRIVEDI,

B. A., LL. B

૭.

પાલીતાણા, ૧૧-૮-૩૪

રા. ત્રિવેદીનું હિંદુ લો અને મુસલમાની સરેહ ઉપરનું હસ્તલિખિત પુસ્તક અમે જોઈ ગયા છીએ. સારભુત સિદ્ધાંતો તારવી કાઢી ને તેને લગતા આધારો દર્શાવી જુદા જુદા વિભાગ પાડી સરળ ભાષામાં આ પુસ્તક તૈયાર કરવામાં ઠીક પરિશ્રમ લીધો જણાય છે.

ખાસ કરીને હિંદુ લો ઉપર બહુ પુસ્તકો ગુજરાતીમાં આવી રીતે લખાએલાં જોવામાં આવતા નથી એટલે કાયદાના ખીનઅભ્યાસીઓને પણ જરૂર પડે આ પુસ્તક ઉપયોગી થઈ પડવા પુરતો સંભવ છે. વિદ્યાર્થીઓને પણ સમરી યુક તરીકે ઉપયોગી નિવડે તેમ હોવાય છે.

એટલે રા. ત્રિવેદીનો પરિશ્રમ વધાવી લેવા જેવો ગણી અમે તેમના કાર્યમાં ઉત્તેજન અને ફતોહ તેમને મળે એમ ઇચ્છીએ છીએ.

Sd/ L. D. Dave.

B. A. LL. B.

સરન્યાયાધિશ, સં. પાલીતાણા.

Sd/ A. N. Mistry.

B. A. LL. B.

ન્યાયાધિશ, સં. પાલીતાણા.

શાસન સમ્રાટ આ.ભ. શ્રી વિજય નેમિસૂરિશ્વરજી મ.સા. નાં શિષ્યરત્ન પ.પૂ.આ.ભ. શ્રી પદ્મસૂરિ ગ્રંથાલય દાદા સાહેબ, ભાવનગર		

